

บทที่ ๔

ความหมายของช้างในนิทานพื้นบ้านล้านนา

บทที่ ๔ นี้จะอธิบายความหมายของช้างในนิทานพื้นบ้านล้านนา โดยชี้ให้เห็นถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับช้างในวิถีชีวิตของคนล้านนา รวมไปถึงความสำคัญของช้างที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านล้านนา นอกจากนี้ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงเรื่องช้างที่สัมพันธ์กับภูมินามและบริบททางสังคมของล้านนา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ คติความเชื่อเกี่ยวกับช้างในวิถีชีวิตของคน

คติความเชื่อเกี่ยวกับช้างของคนล้านนา ส่วนหนึ่งเกิดมาจากความใกล้ชิดระหว่างคนกับช้างที่อยู่ร่วมกันมาเป็นเวลานาน โดยการสังเกตพฤติกรรมของสัตว์และจินตนาการของคนที่มีต่อสัตว์แล้วตีความหมายเพื่อตอบข้อสงสัยของคนอีกทั้งยังเกิดจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ส่งผลโดยตรงต่อระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับช้างของคนล้านนา คติความเชื่อนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ของคนที่มีต่อช้าง และยังแสดงให้เห็นถึงระบบคิดและวิถีคิดของคนต่อช้าง ดังนั้น ในนิทานพื้นบ้านล้านนาจึงปรากฏคติความเชื่อของคนที่มีต่อช้าง

๔.๑.๑ คติความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์

ความศักดิ์สิทธิ์หมายถึงความมีกำลังหรืออำนาจที่อาจบันดาลให้เป็นไปได้ มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่าอาจบันดาลให้สำเร็จได้ดังประสงค์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นสิ่งที่มีความเหนือธรรมชาติ ช้างเป็นสัตว์อีกประเภทหนึ่งที่คนถือว่าเป็นสัตว์ที่ศักดิ์สิทธิ์ สาเหตุอาจจะป็นเพราะช้างมีความเกี่ยวเนื่องกับเทพเจ้าของพราหมณ์ ฮินดูซึ่งเคยมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนล้านนามาเป็นเวลานาน ก่อนที่จะรับพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาประจำถิ่นของคน ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมและรูปเคารพที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ที่ยังมีให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบันนอกจากนั้นยังมีเทพเจ้าของพราหมณ์ ที่เชื่ยเป็นช้างนั่นคือพระพิฆเนศวร ซึ่งถือกันว่าเป็นเทพเจ้าผู้ขจัดอุปสรรค เป็นเทพผู้คุ้มครองเด็ก เป็นเทพแห่งศิลปวิทยา เป็นบรมครูช้างหรือที่รู้จักกันในนามพระเทวกรรม เป็นเครื่องราง และเป็นทวารบาล เป็นต้น (จิรธสา คชาชีวะ, ๒๕๓๑: ๑๕๐ – ๑๕๑)

นอกจากนั้นช้างยังถูกใช้เป็นพาหนะของเหล่าทวยเทพอีกหลายองค์ ดังที่พระยาสังฆาภิรมณ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ เทวกำนิดว่า เทพเจ้าที่มีช้างเป็นพาหนะได้แก่ พระพุท ซึ่งมิช้าง

เป็นพาหนะมือถือขอช้าง นิยมกันว่าเป็นเทพแห่งวาจาและการพาณิชย์ ส่วนพระอินทร์มีช้าง
เอราวัณ เป็นช้างทรงสำหรับออกศึกสงคราม อีกทั้งช้างยังเป็นโลกบาลที่ดูแลทิศต่างๆ เหมือน
ท้าวจตุโลกบาล ดังพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราช
นิพนธ์ไว้ในหนังสือเทพเจ้าและสิ่งที่น่าสนใจว่า

อนึ่ง ตามตำหรับไสยศาสตร์ทิศทุกทิศย่อมมีช้างสำคัญประจำอยู่ เพื่อเป็นพาหนะแห่ง
เทพเจ้าผู้อภิบาลทิศนั้น มีนามกำหนดดังนี้

- ๑.ทิศบูรพา ช้างสำคัญชื่อ ไอราพต (ไอรวด) หรือไอราวัณ นางช้างชื่อ อะภิมุ
- ๒.ทิศอาคเนย์ ช้างสำคัญชื่อ บุณทริก (บุณทริก) นางช้างชื่อ กปิลา
- ๓.ทิศทักษิณ ช้างสำคัญชื่อ วามน นางช้างชื่อ ปิงคลา
- ๔.ทิศหรดี ช้างสำคัญชื่อ กุมุท นางช้างชื่อ อนุปมร
- ๕.ทิศปักษิม ช้างสำคัญชื่อ อัญชัน นางช้างชื่อ อัญชันวดี
- ๖.ทิศพายัพ ช้างสำคัญชื่อ บุษปทันต์ นางช้างชื่อ สุทันติ
- ๗.ทิศอุดร ช้างสำคัญชื่อ สรรพโกม
- ๘.ทิศอีสาน ช้างสำคัญชื่อ สุประติกะ

ส่วนนางช้างสำหรับทิศอุดร และอีสานนั้นไม่แน่วยังมีเหลือฟังอีก ๒ คือ อัญชนา กับตาม
รกรรมิ แต่ฟังใดอยู่ทิศใด ไม่สู้จะแน่ชัด ส่วนในหนังสือรามายณะนั้น ระบุนามช้างประจำทิศ
ไว้แต่สำหรับทิศใหญ่คือ

- ๑.บูรพา ชื่อพลาญวิรูปากษ์
- ๒.ปักษิม ชื่อพลาญโสมนัส
- ๓.ทักษิณ ชื่อพลาญมหาปทม
- ๔.อุดร ชื่อพลาญหิมปาณธาร

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๔๗: ๑๗๕)

สิ่งเหล่านี้ ได้ยืนยันให้เห็นถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับช้างที่ชี้ให้เห็นว่า คนเชื่อว่าช้างเป็นลี้
ศักดิ์สิทธิ์มีพลังอำนาจสามารถที่จะปกป้องคุ้มครองคนให้อยู่รอดปลอดภัย ซึ่งสอดคล้องกับ
ความเห็นของแม้นมาส ชวลิต (๒๕๔๒: ๑๑) กล่าวว่า “ ...ในอินเดียโบราณนิยมบูชา..ส่วนสตรี
ที่คอยสวดบูชาช้างจะทำให้คนมีบุตรชายหลายคน มีปศุสัตว์มากมาย และลูกหลานจะเข้มแข็ง
โลกจะเต็มไปด้วยทรัพย์สินที่มีค่าทั้งแร่ธาตุและอัญมณี ช้างจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์
ศักดิ์สิทธิ์”

นิทานพื้นบ้านล้านนาที่ชี้ให้เห็นถึงคติความเชื่อของคนล้านนาที่มีต่อช้าง ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถปกป้องคุ้มครองรักษาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากภัยสงคราม อีกทั้งยังทำให้เกิดความสงบสุข ได้แก่ เรื่องช้างเผือก ๒ เชือก และเรื่องช้าง ๘ เชือกรอบเจดีย์หลวง ซึ่งนิทานทั้งสองเรื่องนี้ถึงแม้จะไม่ได้เป็นช้างที่มีชีวิตอยู่จริงเป็นเพียงรูปปั้นหรือรูปเคารพเท่านั้น แต่ก็ได้แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของคนที่มีต่อช้าง

เรื่องช้างเผือก ๒ เชือก นิทานเรื่องนี้ปรากฏในตำนานเชียงใหม่ปางเดิม เป็นสิ่งที่ยืนยันว่าช้างเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เชื่อว่าช้างเผือกทั้งสองเชือกนี้เป็นเสื้อเมืองที่คอยปกป้องเมืองเชียงใหม่ ด้ขานูกภาพข้าศึกไม่สามารถเข้ามาทำร้ายได้ พระยาล้านช้างต้องการที่จะทำลายเดชานุภาพของช้างเผือกจึงให้หมอช้างสวดสาธยายมนต์แล้วขึ้นขี่ช้างชนรูปปั้นช้างเผือกในที่สุดก็อยู่ไม่ได้ก็เลยต้องหนีไป เนื้อหาด้านความว่า

...พระยาล้านช้างว่าเมืองลูกนี้เขาทำมีแต่เสนาบ่คายรามานอจกคาบได้เหตว่า เสื้อเมือง เขาเป็นช้างเผือกเพื่ออันแล พระยาล้านช้างก็ให้หมอช้างสวดสาธยายมนต์ช้างแล้ว ก็ให้ขึ้นขี่ช้างเข้าชนพระยาช้างเผือกตัวได้แล้ว ก็เข้าชนพระยาช้างเผือกตัวเหนือหั้นแล พระยาล้านช้างอยู่บ่ได้ก็ลวพ่ายหนีไปเพื่ออันแล คือเพื่อว่าเดชพระยาช้างเผือก นั้นแล อันนี้ก็เป้นฤทธิแท้พระยาช้างเผือกสองตัวหัวเวียงแล.....คั่งถว่า ปราบจักรวาลนั้นชาคือว่าข้าเล็กอันมาแต่จักรวาลทั้งมวล แม่นว่าได้บูชาช้างตัวนั้น ข้าเล็กก็กระทำร้ายบ่ได้ เขาก็หากจกพ่ายหนีแตกพระจกขระจายไปเลียงแล จึงได้ชื่อว่า ปราบจักรวาลเพื่ออันแล คั่นว่าได้บูชาช้างตัวเหนือหั้น พระยามารพระยาก็ยกจกกระทำร้ายหือบ่ได้ เหตุนี้จึงได้ชื่อว่าปราบเมืองมารเมืองยักษ์เพื่ออันแล

(ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม, ๒๕๓๗: ๓๕)

เรื่องช้าง ๘ เชือกรอบเจดีย์หลวง นิทานเรื่องนี้ได้เน้นให้เห็นถึงคติความเชื่อของคนที่มีต่อช้างว่าเป็นสัตว์ที่ศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์เดชานุภาพที่จะสามารถปกป้องบ้านเมืองให้รอดพ้นจากการรุกรานของข้าศึกศัตรู เป็นเสมือนอารักษ์ของเมืองที่คอยให้ความอบอุ่นใจแก่ชาวเมืองที่ได้บูชารูปปั้นช้างทั้ง ๘ เชือกนั้นเนื้อหานิทานความว่า

...พระญาติโลกราชเจ้า ก็ให้หมื่นคำพริาคคแปลงปราสาทหลัง ๑ ไว้ทัดท่ากลางมหาเจดีย์หลวงนั้น แล้วก็ก่อแปลงขึ้นไฟแล้ว หมื่นคำพริาคคก็มาแต่งแปลงก่อพระยาช้างทั้ง ๘ ตัวไว้คั่นปราสาทหลังนั้นแล้วก็สวดสาธยายมนต์ทั้งหลายใส่ แล้วใส่ยันตรเพทในหัวช้างทั้ง ๘ ตัวนั้น คือสร้างรูปช้าง ๘ เชือกไว้รองรับองค์เจดีย์ แล้วเสกคาถากำกับที่หัวช้างนั้น ช้างทั้ง ๘ เชือกนั้นสร้างโดยลำดับก่อนหลังตามรายชื่อดังต่อไปนี้ ๑.

เมฆบังวัน ๒.ข่มพลแสน ๓.ดาบแสนคำ ๔.หอกแสนคัน ๕.กลอนแสนหลัง ๖.หน้าไม้แสนเกียง ๗.แสนเขื่อนค้ำ ๘.ไฟแสนเตา...เหตุที่พญาช้างมีชื่อว่าเมฆบังวันนั้น เพราะเหตุว่าหากได้บูชาแล้วเมื่อข้าศึกมาทั้ง ๔ ทิศ หรือ ๘ ทิศก็ตามจะเกิดท้องฟ้ามืด ครึ้มน่ากลัวเหตุที่พญาช้าง ได้ชื่อว่าข่มพลแสนนั้น เพราะถ้าบูชาแล้วข้าศึกจะแตกพ่ายหนีไป เหตุที่พญาช้างชื่อ ดาบแสนค้ำนั้น เพราะหากข้าศึกมีดาบประจำกายจำนวนแสน มาประจัญ หากได้บูชาพญาช้างเชือกนี้ข้าศึกดังกล่าวก็จะแตกพ่ายหนีไปหมดสิ้น เหตุที่พญาช้างได้ชื่อว่าหอกแสนคัน หากได้บูชาพญาช้างเชือกนี้ แม้ข้าศึกนับแสนมีหอกประจำมือทุกคน ก็จะพ่ายหนีไป เหตุที่พญาพญาช้างได้ชื่อกลอนแสนหลังนั้น เป็นเพราะว่าหากได้บูชาพญาช้างเชือกนี้ แม้ข้าศึกมีแล่งธนูนับแสน ก็จะแตกพ่ายไป เหตุที่พญาช้างได้ชื่อหน้าไม้แสนเกียงนั้น เป็นเพราะว่าหากได้บูชาพญาช้างเชือกนี้แล้ว แม้ข้าศึกมีลูกหน้าไม้แสนดอก ก็จะแตกพ่ายไปหมด เหตุที่พญาช้างได้ชื่อว่าแสนเขื่อนค้ำนั้น เป็นเพราะว่าหากได้บูชาพญาช้างเชือกนี้แล้ว แม้ข้าศึกมาล้อมเมืองถึงแสนชั้น ก็จะพ่ายไปหมด เหตุที่พญาช้างเชือกนี้ได้ชื่อว่าไฟแสนเตานั้นเป็นเพราะว่าหากข้าศึกมีกำลังมาก ก่อไฟหุงหาอาหารเลี้ยงกันนับแสนเตา ก็จะแตกพ่ายไปสิ้น ทั้งนี้ ในตำนานเชียงใหม่ปางเดิมได้บอกถึงวิธีการใช้อิทธิฤทธิ์ของช้างอารักษ์ ดังกล่าว โดยกล่าวว่าหากข้าศึกมาถึงเมืองก็ให้เจ้าเมืองและเสนาอามาตย์ทั้งหลายเขียนชื่อ ช้างทั้ง ๘ เชือก...ใช้ชื่อ คือใส่ในธงสามเหลี่ยมไปบูชาที่ประตูเวียงทั้ง ๕ และที่แจ้งเวียงกลางเวียงทุกแห่งจะสามารถป้องกันข้าศึกได้...

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๔ , ๑๘๗๔- ๑๘๗๕)

นิทานทั้งสองเรื่องนี้ ทำให้เราเห็นถึงคติความเชื่อถึงความลี้ภัยเกี่ยวกับช้างที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของคนล้านนาได้ชัดเจนเพราะคนล้านนาเชื่อว่ารูปปั้นช้างทั้งสองแห่งคือ ช้างเผือกสองเชือกที่ประจัญช้างเผือกและช้าง ๘ เชือกที่อยู่รอบเจดีย์หลวง เป็นอารักษ์ มีฤทธานุภาพ มีพลังอำนาจที่สามารถปกป้องบ้านเมืองได้จึงต้องมีพิธีกรรมในการบูชารูปปั้นช้างเหล่านั้นอย่างเป็นระเบียบแบบแผน และสิ่งที่คนจะต้องทำเป็นประจำทุกปีเพื่อให้เกิดความมั่นใจและเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง

๔.๑.๒ คติความเชื่อเรื่องความเป็นมงคล

ความเป็นมงคล เป็นเหตุนำความสุขความเจริญมาให้ คือสิ่งที่นำความโชคดี ความสวัสดิและความสุขมาให้ตามที่ปรารถนา ซึ่งมงคลนั้นอาจแบ่งออกเป็นสองประการคือ มงคลทางโลกและมงคลทางธรรม มงคลทางโลกคือสิ่งที่เป็วัตถุซึ่งชาวโลกถือว่าเป็นมงคล ได้แก่

สิ่งของ สัตว์และต้นไม้บางชนิด เช่นมงคลแฝด ของขลัง ช้างเผือก ไบเงินไบทอง รวมถึงชื่อ อักษร กาลเวลาหรือฤกษ์ยามเป็นต้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มงคลนอก และมงคลทางธรรม คือ มงคลที่เป็นข้อปฏิบัติ ต้องทำต้องปฏิบัติให้ได้จริงจึงจะเป็นมงคลมี ๓๘ ประการ เช่น ไม่คบคน พาล คบแต่บัณฑิต การให้ทาน การประพฤติธรรม และความกตัญญู เป็นต้นเรียกอีกอย่างว่า มงคลใน

มงคลจึงเป็นสิ่งที่คนทุกคนในสังคมต้องการ เพราะทุกคนเชื่อว่าถ้าหากตนเองทำสิ่งใดที่เป็นมงคลหรือมีสิ่งของที่เป็นมงคล ย่อมทำให้เกิดความสุขและความเจริญรุ่งเรืองเกิดขึ้น ในชีวิตของตนทำให้ความเป็นอยู่ของตนเองดีขึ้น ช้างถือได้ว่าเป็นสัตว์อีกประเภทหนึ่งที่คน เชื่อว่าทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่ครอบครองหรือผู้ที่บูชาดังจะเห็นได้จากสัญลักษณ์ใน มงคล ๑๐๘ ที่ปรากฏในรอยพระพุทธรูปนั้นมีรูปช้างมงคล ๒ เชือก คือช้างหมู้นัททัตต์และ ช้างหมู้อโบลในตระกูลพรหมพงศ์ ส่วนในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทมีพระชยานิ พุทธ พระโพธิสัตว์และเทวดาบางองค์ทรงช้างเป็นพาหนะ อาทิ พระชยานิพุทธอภโยภยะ พระ สมันตภัทรโพธิสัตว์ และท้าวภูเวรเป็นต้น นอกจากนั้น ยังมีสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ อีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ก็คือ รูปสัญลักษณ์ที่เกิดจากการนำช้างมาประกอบกับรูปพระลักษมีศักดิ์แห่งพระวิษณุที่เรียกว่า คช ลักษมี จะมีความหมายเป็นมงคลยิ่ง (แม่นมาส ขวลิขิต, ๒๕๔๒: ๑๐)

นิทานพื้นบ้านล้านนาที่ ชี้ให้เห็นถึงคติความเชื่อต่อช้างที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนเกี่ยวกับ ความเป็นมงคลได้แก่นิทานเรื่องเวสสันดรชาดก เรื่องช้างผู้ก่อกำเนิดของพญาลิ้นก้าน เรื่องแห่ ช้างเผือก นิทานกลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของคนที่มีมองช้างในลักษณะที่เป็นมงคล เพราะสามารถนำความเจริญความผาสุกมาให้แก่ตนได้ตามความปรารถนา เพราะวิถีชีวิตของ คนล้านนาโดยส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมต้องอาศัยการเพาะปลูกในการยังชีพ การทำ ให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์จึงเป็นความต้องการสูงสุดของคนในสังคมเพาะปลูกเนื่องจากฝนหรือ น้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำเกษตรกรรม อีกประการหนึ่ง การที่บ้านเมืองมีช้างมงคลอยู่ใน ครอบครองก็เป็นเครื่องยืนยันถึงความอบอุ่นใจให้กับเหล่าโยธาหาร และพลเมืองที่อาศัยอยู่ใน บ้านเมืองนั้นอีกทั้งยังทำให้บ้านเมืองแผ่เดชานุภาพไปสู่บ้านเมืองอื่นๆ ให้เกิดความยำเกรงและ เข้ามาผูกมิตรไมตรีด้วย

เรื่องเวสสันดรชาดก นิทานเรื่องนี้เป็นการนำเสนอการบำเพ็ญทานบารมีของพระ โพธิสัตว์เมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรชาดก ถึงแม้ช้างปัจจัยนาเคนทร์ซึ่งถือว่าเป็น ช้างมงคลจะไม่ได้มีบทบาทอะไรมาก แต่ก็ได้ชี้ให้ภาพของช้างมงคลเองที่มีความสำคัญต่อ วิถีชีวิตของคนอยู่ไม่น้อย เพราะนอกจากลักษณะของช้างเชือกนี้เป็นช้างที่มีลักษณะที่ขาวผ่อง

ทั้งตัวมีลักษณะที่ดี เป็นสิริมงคลแก่บ้านเมืองแล้ว ผู้คนยังเชื่อว่าถ้าหากช้างเชือกนี้ไปอยู่ที่ใดก็จะทำให้บ้านเมืองนั้นเกิดความเป็นสิริมงคล ทำให้ฝนตกบริบูรณ์ ผู้คนเกิดความมีความสุขมีความเจริญรุ่งเรือง จึงเป็นเหตุให้ชาวเมืองแคว้นกลิงคราษฎร์ที่เกิดเหตุพิภพภัยประชาชนเกิดความอดอยากฝนฟ้าไม่ตก ข้าวกล้าตายหมด พวกเขาได้ส่งพราหมณ์ที่ฉลาด ๘ คนไปทูลขอช้างเชือกนี้กับพระเวสสันดร เพื่อหวังว่าช้างปัจจัยนาเคนทร์จะสามารถทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์นั่นเอง

เนื้อหาบทความว่า

...ต่อมาพระโพธิสัตว์ได้มาจุติในครรภ์นางผุสดี ครั้นเวลาผ่านไป ๑๐ เดือนพระนางได้เสด็จประพาสชมพระนครและประสูติพระราชโอรสที่ “ตروقพ้อคำ” หรือถนน ซึ่งเป็นที่พ้อคำใช้ประชุมกัน พระราชกุมารจึงได้พระนามว่าเวสสันดร อนึ่งขณะนั้น ในเมืองเกิดมีช้างเผือก ซึ่งเป็นช้างคู่บ้านคู่เมืองอยู่เชือกหนึ่งชื่อว่า ช้างปัจจัยนาเคนทร์

เมื่อพระเวสสันดรมีพระชนมายุได้ ๔-๕ ขันษา ทรงพระราชทานเครื่องประดับแก่นางสนมกำนัลเพราะหวังในโพธิญาณ ต่อมาเมื่อทรงพระชนมายุได้ ๘ ขันษา ทรงตั้งพระทัยว่าจะบริจาคเลือดเนื้อของพระองค์แก่ผู้ที่ต้องการเพื่อแลกเอาพระโพธิญาณ จากนั้นเมื่อมีพระชนพรรษาได้ ๑๖ ขันษา ทรงเข้าอภิเษกสมรสกับพระนางมัทรี ซึ่งนางได้ให้กำเนิดพระราชโอรสชื่อชาลี และพระราชธิดาชื่อกัณหา โดยพระเวสสันดรยังบริจาคทานอย่างสม่ำเสมอ

ต่อมาเมืองกลิงคราษฎร์เกิดภาวะข้าวยากหมากแพงพระเจ้ากลิงคราษฎร์จึงส่งพราหมณ์มาขอช้างปัจจัยนาเคนทร์จากพระเวสสันดรเพื่อช่วยให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ซึ่งพระองค์ก็พระราชทานให้ด้วยความยินดี ชาวเมืองสีพีไม่พอใจในการกระทำของพระเวสสันดรจึงพากันขับไล่พระองค์ออกจากเมือง...

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๑๓, ๒๕๔๒ : ๖๓๓๕ - ๖๓๓๕)

เรื่องแห่ช้างเผือก นิทานเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนล้านนาที่มองช้างเผือกในลักษณะของความเป็นมงคลทำให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ช้างเผือกจริงๆ เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมเท่านั้น แต่ในมุมมองของคนก็เชื่อว่ารูปตัวแทนของช้างเผือกนั้นก็ถือว่ามีพละคุณภาพและใช้แทนช้างเผือกได้จริงๆ เนื่องจากช้างเผือกเป็นสิ่งที่เป็มงคลและเป็นสิ่งที่มีความค่าประกอบกับคนในสังคมล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับภูติผีและวิญญาณของบรรพบุรุษเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงทำให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องช้างเผือกเป็นสิ่งที่เป็มงคลกับความเชื่อเรื่องวิญญาณของบรรพบุรุษหรือที่เรียกว่าเจ้าพ่อ ว่าเป็นสิ่งที่มี

ฤทธาภาพสามารถบันดาลสิ่งที่เหนือธรรมชาติได้ ดังนั้น ในมุมมองของคนล้านนาจึงมองว่า
ช้างเผือกถือว่าเป็นสิ่งที่เปี่ยมมงคลนั่นเอง เนื้อหานิทานความว่า

...เวลาผ่านไปหลายวัน เหมือนเป็นอาเพศเกิดเหตุการณ์ใหญ่ น้ำบ่อน้ำใช้ในห้วย
หนอง คลองบึงแห้งเหือดหาย พืชสัตว์ล้มตายเป็นจำนวนมาก ผู้เฒ่าผู้แก่ออกมา
ปรึกษาหารือถึงการเกิดอาเพศครั้งนี้ “เราทำผิดประเพณีกันมาแล้ว จะต้องแห่ช้างเผือกถึง
จะดีดังเดิม” ตีฆ้องร้องป่าวบอกให้ทุกคนออกมารวมตัวช่วยกันทำ ช้างเผือก แห่ไปถวาย
เจ้าพ่อขุนตาลเหมือนที่เคยทำ...ตะวันตกล้อย่ำยกราบลาพระพุทธรูปวัดห้างฉัตร เพื่อไปสู่
เวียงลม โบราณสถานเมืองเก่า พร้อมทั้งบอกกล่าว เจ้าพ่อขุนตาล ให้มารับรู้รับทราบ
ว่า ลูกหลานได้นำช้างเผือก มาถวายแล้ว ยกมีวันทาเหนือเกล้าเกล้าของประทานฝนลงมา
อย่าได้ขาด เพื่อพี่น้องของเราชาวไร่ชาวนาอาศัยน้ำฝนน้ำฝนประคองน้ำฝนดื่มน้ำกินให้อยู่
ดีมีสุขกันถ้วนหน้า เมื่อเดินทางกลับยังไม่ถึงบ้าน ฝนก็ตกลงมาอย่างไม่ขาดสาย น้ำแม่
ตาลห้วยหนองคลองบึง น้ำบ่อที่กินที่ใช้ มีให้ดังเดิมความชุ่มฉ่ำกลับมาอีกครั้ง....

(“แห่ช้างเผือก” สิริวัฒน์ แสงสานติธรรม, ๒๕๕๑: ๑๖๒ – ๑๖๓)

เรื่องช้างปู่กำงาเขียวของพญาลิ้นก้าน นิทานเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงช้างปู่กำงาเขียว
ของพญาลิ้นก้านที่มีส่วนในการทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข เกิดความอุดมสมบูรณ์ และ
มีความเจริญรุ่งเรืองเพราะมุมมองของคนที่มีช้าง มองว่าช้างเป็นสิ่งที่เปี่ยมมงคลนั้นก็สามารถ
บันดาลในสิ่งที่ตนเองปรารถนาได้ทำให้เกิดความสวัสดิ นิทานความว่า

ณ เมืองป่าสักหลวงที่มีความสงบสุขร่มเย็นมาช้านาน ชาวประชาที่กินดี อยู่ดีข้าว
น้ำอุดมสมบูรณ์ โดยมีเจ้าผู้ครองเมืองชื่อว่า พญาลิ้นก้าน เพราะลิ้นของพระองค์มีปานสี
ดำ พาดกลางลิ้น ดำนานแล้วว่า พระองค์เป็นเจ้าองค์หนึ่งของเมืองพะเยาไว้ในครั้ง
กระโน้น พระองค์มีช้างตัวหนึ่งชื่อว่า ช้างปู่กำงาเขียว เป็นช้างป่ามีตัวใหญ่ถึง ๑๒ ศอก
มีกำลัง มหาศาลมาก ช้างตัวนั้นมีพิกัดว่า มีงาสีเขียวเหมือนแก้วนิลผัดขาวคน
ทั้งหลาย จึงเรียกว่า ช้างปู่กำงาเขียว พญาลิ้นก้านได้ช้างตัวนี้มาเป็นคู่บุญบารมี ทำให้
บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองมาช้านานศัตรูต่างก็เกรงขามบ้านเล็กเมืองใหญ่ต่างก็มาผูกมิตร
ไมตรีจิตด้วย เป็นอันมาก ภายหลังมาช้างตัวนั้นเกิดตกมันไล่ฆ่าคนทั้งหลายล้มตายไป
เป็นอันมาก...

(พระมหาศรีบวรกร ภิธรรมโม, ๒๕๔๗: ๑๕-๑๖)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้โลกทัศน์หรือมุมมองของคนมองช้างในลักษณะความหมายที่
เปี่ยมมงคล นอกจากคนจะมีความคุ้นเคยและรู้จักลักษณะอุปนิสัยใจคอของช้างมาเป็นเวลานาน

แล้ว ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการรับรู้เรื่องเล่าหรือวรรณคดีทั้งบาลีและสันสกฤตที่ผ่านทางศาสนา ทั้งพราหมณ์และพุทธซึ่งเข้ามามีอิทธิพลในแถบนี้ อันส่งผลต่อคติความเชื่อของคนล้านนาอย่าง หลีกเลียงไม่ได้ ดังนั้นการมีช้างเผือกหรือช้างที่มีลักษณะมงคลอยู่ในบ้านเมืองจึงทำให้ประชา ราชบุรุษเกิดความอบอุ่นใจ ส่งผลทำให้การเมืองการปกครองและการทหารเกิดความมั่นคงเป็น ปึกแผ่นอยู่เย็นเป็นสุข

เรื่องช้างมีความสัมพันธ์กับน้ำฝนหรือความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารนั้น คนโบราณมีความเชื่อในเรื่องช้างกับฝนว่ามีความสัมพันธ์กันโดยเชื่อว่า เมื่อมีช้างที่มีลักษณะดี เกิดขึ้นในเมืองใดที่ยกย่องนับถือช้าง เมืองนั้นจะมีฝนตก บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ซึ่งละเอียด วิสุทธิแพทย์ (๒๕๒๑: ๒๓-๒๔) ได้ยกความกิดเห็นเรื่องช้างกับเมฆและฝนเกี่ยวข้องกันของ นายเฮนริช ซิมเมอร์ไว้ว่า นายเฮนริช ซิมเมอร์ได้ตั้งข้อสังเกตความหมาย และหน้าที่ของช้างไอรา วตะกำเนิดและชื่อของช้างพังผู้เป็นเมียของช้างเชือกนี้ว่า อกรรม การออกเสียงชื่อช้างไอรา วตะเหมือนนามที่ใช้แทนสิ่งหนึ่งตามที่มีเรื่องเล่าในรามยณะ อารัณยกาณห์ ว่า ช้างไอรา วตะมี มารดาชื่ออิราวตี เรารู้ว่า คำว่า อิราวตีนี้ เป็นชื่อแม่น้ำสายสำคัญของแม่น้ำในปัญจาบ ปัจจุบัน ชื่อ ราวี (Ravi) คำว่า อิรา หมายถึงแม่น้ำเป็นของเหลวสำหรับดื่ม เป็นน้ำนมสำหรับดื่ม ซึ่งดื่ม แล้วทำให้สดชื่นของเหลวนี้มีในเกษียรสมุทราแห่งจักรวาล อิราวตี อาจเป็นนางผู้เป็นเจ้าของ ของหลวง (อิรา) นั้น นางอาจเป็นน้ำด้วยตัวของนางเอง เพราะแม่น้ำลำธารถือเป็นเพศหญิง ทั้งสิ้น เป็นมารดา เป็นเทพี ที่ได้อุปถัมภ์กันมาโดยมิได้สัมพันธ์กันทางสายโลหิต นอกจากนั้น ยังได้กล่าวถึงคุณค่าพิเศษของช้างเผือกไว้อีกว่า ช้างเผือกมีลักษณะของสีผิวขาวผ่อง หรือสี ชมพูอย่างสีดอกกุหลาบ เพราะช้างทั้งหลายเริ่มต้นมาจากบรรพบุรุษของมันจากน้ำนางแห่ง จักรวาล ช้างเหล่านั้นถูกจัดให้อยู่ในสัตว์ชั้นสูง พร้อมด้วยอิทธิฤทธิ์แห่งเวทย์มนต์ของช้าง คุณ ความดินนั้นได้กล่าวถึงการผลิตเมฆ โดย ละเอียด วิสุทธิแพทย์ ได้ตั้งข้อสังเกตถึงชื่อและ ความหมายของช้าง อกรรม (Abhramu) เมียของช้างไอรา วตะไว้อีกว่า ช้างพังเชือกนี้ได้แสดง อำนาจพิเศษในชื่อของนางช้างนั้น กล่าวคือ ในรูปศัพท์ ภู หมายความว่า การบันดล การ ตกแต่ง การผูกมัด หรือทำให้แน่น อกรรม แปลว่า เมฆ อกรรม คือการผลิตเมฆ อกรรม เป็นนางช้าง ที่ผูกมัดเมฆให้แน่น โดยเฉพาะเป็นก้อนเมฆที่ทำให้เกิดมรสุมซึ่งอยู่ระหว่างระยะเวลาของฤดู ร้อนที่แห้งแล้ง เมื่อเมฆเหล่านี้ตกลงมาเป็นฝนจะขจัดความแห้งแล้งและความอดอยาก โดยทั่วไปได้ แม้ช้างไอรา วตะก็มีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า อกรรมาตงค แปลว่า ช้างผู้เป็นเมฆ

ดังนั้น ข้อมูลเหล่านี้จึงอาจเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่คนเชื่อว่า ช้างเป็นสิ่งที่เปี่ยมมงคลและช้าง ที่เป็นมงคลย่อมนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์กับฟ้าฝนและแม่น้ำอีกด้วย

อันเป็นปัจจัยสำคัญในสังคมเกษตรกรรมที่ยังชีพด้วยการเพาะปลูก นอกเหนือไปจากความใกล้ชิดของคนกับช้างและอยู่ร่วมกันมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของคน

๔.๑.๓ คติความเชื่อเรื่องการเสริมสถานภาพของคน

ช้างนอกจากคนจะมองว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นมงคลแล้ว คนยังมองว่าช้างเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ช้างเป็นส่วนในการเสริมสถานภาพของคนให้สูงขึ้นหรือดูเด่นขึ้น ถึงแม้ว่าสถานภาพของคนๆ นั้นในความเป็นจริงอาจไม่ได้มีบทบาทหรือมีความสามารถที่พิเศษอะไรมากนักก็ตาม ช้างจึงเป็นเสมือนสิ่งวิเศษที่ช่วยเสริมให้คนบรรลุถึงเป้าหมายหรือเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปซึ่งสามารถแผ่เดชานุภาพขอบเขตอำนาจให้ขยายออกไป

นิทานที่แสดงให้เห็นคติความเชื่อของคนที่มองว่าช้างเป็นสิ่งที่เสริมสถานภาพของคนให้มีความพิเศษขึ้นกว่าคนทั่วไปได้แก่เรื่องพากลุชาดก เรื่องอลีนจิตตชาดก เรื่องสุบินชาดก เรื่องช้างเจ็ดหัวเจ็ดหาง เรื่องช้างสามงาปลาสามเศียร เรื่องบ้านหนองช้างกิน และเรื่องช้างงู ซึ่งนิทานกลุ่มนี้สามารถแจกแจงได้ดังนี้

เรื่องพากลุชาดก นิทานเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงภาพของพากลุกุมาร ซึ่งเป็นคนเฉลียวใจมีอาชีพเฝ้าข้าวเปลือกในนา ต่อมาพระอินทร์ได้ช่วยเหลือให้ได้ภรรยาที่ดีและรูปร่างมากจนเป็นเหตุทำให้พระราชโอรสได้ภรรยาแต่ไม่กล้าที่จะไปชิงเอามาตรงๆ ก็เลยออกอุบายแข่งพนันขันต่อชนไก่และแข่งม้า แต่สุดท้ายมีการแข่งขันชนช้าง พากลุกุมารมีช้างทิพย์จึงสามารถเอาชนะช้างหลวงได้ ทำให้ในที่สุดพากลุกุมารก็ได้ครองพระราชสมบัติ เพราะช้างทิพย์นั่นเอง จึงเห็นได้ว่าช้างทิพย์เชือกนี้เองที่มีส่วนในการเสริมสร้างสถานภาพของคนจากคนเฉยธรรมดาจนกลับกลายเป็นถึงพระราชได้ในที่สุด เนื้อหานิทานความว่า

...พากลุกุมารเป็นคนเฉลียวใจอยู่กับสุนัขในกระท่อมเฝ้าข้าวเปลือกในนาและได้ถืออุโบสถศีลด้วยอาณูภาพแห่งศีลจึงร้อนไปถึงพระอินทร์ เมื่อพระอินทร์ตรวจดู เหตุการณ์ทราบเหตุแล้วก็ไปของธิดาองค์หนึ่งของพระสัตตกฤษราชเพื่อให้เป็นคู่กับพระโพธิสัตว์ โดยแจ้งความประสงค์ให้พระราชโอรสได้ทราบ ซึ่งพระราชโอรสก็ทรงยินดีให้ จากนั้นก็ให้นางอยู่ในใจแล้วเอาไปวางไว้ที่ใกล้กระท่อม สุนัขเห็นเข้าก็เห่า พระโพธิสัตว์ได้ยินก็มาดู เห็นไขจึงเก็บไว้บนเรือน ตั้งแต่นั้นมาเรื่องภายในเรือนก็ถูกจัดแจงให้เรียบร้อยทั้งอาหารบริเวณบ้านที่นอนโดยนางราชธิดานั้นในที่สุดทั้งสองก็ได้อยู่ครองรักกัน ผู้คนมาเห็นก็นินทากันว่าชายคนนี้เป็นคนทุกคะ แต่ได้มีภรรยาที่งดงาม เรื่องราวก็ไปถึงหูของคามโกชกขุนส่วย ดังนั้นนายบ้านจึงออกไปดูเมื่อเห็นแล้วจึงไปกราบทูลพระราชโอรสให้นำ

นางราชธิดานั้นมาเป็นมเหสี แต่พระราชาทรงห้ามไว้เพราะกลัวถูกติเตียน แต่นายบ้านก็ออกอุบายเพื่อที่จะแย่งชิงเอานางมาโดยให้เอาไก่มาชนกัน ครั้งแรกไก่พระราชาก็แพ้ ครั้งที่ ๒ ให้เอาม้ามาแข่งกัน ม้าของพระราชาก็แพ้ อีก ทำให้พระราชาก็เกิดโทมนัสและละอายต่อราชบริพารและมหาชน ในครั้งที่ ๓ จึงบอกให้ พากุลกุมาร นำช้างมาชนกัน เพราะคิดว่าช้างเป็นสิ่งหายาก พากุลกุมารคงหาไม่ได้

พระโพธิสัตว์ก็กลับมาบ้านบอกแก่ภรรยา ภรรยาจึงตั้งสัตยาธิษฐาน แล้ว นำเอาคชสารตัวหนึ่งออกมาจากกระเปาะไข่ คชสารนั้นมีอวัยวะทั้งปวงอันขาวล้วน ควรเป็นราชพาหนะทั้งบริบูรณ์ไปด้วยสรรพลักษณะอันอุดม มีงาทั้งสอง อันงอนงามช้อยชดและมีเล็บเท้าทั้งหมดอันแดงดุจน้ำคัลลิ่ง ทั้งประกอบด้วยกำลังอันแกร่งกล้าสามารถนางจึงพาภรรยาที่ตนนั้นมาแล้วมอบให้แก่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ก็จับภรรยาที่ตนนั้นนำไปสู่ราชตระกูลถวายบังคมพระเจ้าพาราณสี แล้วทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า ข้าพระบาทได้ทราบแล้วว่ามิรับสั่งให้ข้าพระบาทนำช้างงามาชนกับช้างหลวง บัดนี้ข้าพระบาทได้นำมาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้าพาราณสีมีพระราชาคำรัสว่า เธอจริงดั่งนั้นแหละแล้วบัญชาอำมาตย์ผู้หนึ่งว่า คุณ่อนนายท่านจงไปนำเอาช้างหลวงมาเชือกหนึ่ง ครั้นอำมาตย์นั้นรับราชโองการแล้วก็ไปสู่โรงช้าง จึงนำเอาช้างหลวงตัวหนึ่งทั้งสูงทั้งใหญ่มาถวายให้ทอดพระเนตร จึงรับสั่งว่าท่านทั้งสองจงไปให้ช้างชนกัน ณ สนามหน้าพระลาน ชนทั้งหลายก็กระทำตามราชโองการปล่อยคชสารทั้งสองออกให้สู้กันช้างหลวงนั้นมีรูปร่างอันสูงใหญ่มาก ช้างทิพย์นั้นมีรูปร่างอันเล็กกว่าแต่มีกำลังอันแกร่งกล้า สามารถ

ช้างทิพย์นั้น ครั้นแลเห็นช้างหลวงก็กระทำโกญจนาทดุจเสียงอัสนีบาต ฉะนั้นช้างหลวงได้ฟังเสียงโกญจนาทก็มีความสะดุ้งครั่นคร้ามกลัว จึงยกวงขึ้นแล้วทำทางแข็งซื้อคุดท่อนไม้ ทำอาการหมุ่นเหมือนจะวิ่งหนีแล้วล้มนอน อยู่ ณ ที่นั้น..... ในที่สุดพระเจ้าพาราณสีก็สวรรคตด้วยอาณูภาพของเสียงสายธนูพวกโยธาทหารทั้งหลายที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงพร้อมใจกันอัญเชิญพากุลกุมารและภรรยาขึ้นเสวยพระสมบัติเป็นพระราชานในที่สุด

(ปัญญาสาตก, ๒๕๕๒ : ๘๓ – ๑๐๕)

เรื่องอลินจิตตกุมาร นิทานเรื่องนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงช้างที่มีส่วนในการเสริมสถานภาพของคนคือ ช้างเผือกอาชาไนยเชือกนี้เป็นพระสหายของพระเจ้าพรหมทัตในเมืองพาราณสี แต่หลังจากที่พระเจ้าพรหมทัตสวรรคตจึงถูกพระเจ้าโกศลต้องการยึดเมืองเข้ามாவังปราบปราม

เมื่อเกิดวิกฤตทางการเมืองขึ้นข้างเผือกอาชาไนย ก็นำเหล่าทหารเข้าสู้รบจนสามารถเอาชนะเข้าศึกได้และสามารถช่วยให้อลีนจิตตกุมารสามารถครองชมพูทวีปได้เมื่อมีพระชนมายุเพียง ๑ พรรษาเท่านั้น ข้อมูลเหล่านี้จึงทำให้เราถึงข้างที่ได้ส่งเสริมสถานภาพของคนที่โดดเด่นและสามารถขยายแผ่อำนาจไปสู่แว่นต่างๆ ได้ ถึงแม้ว่าพระกุมารจะมีอายุน้อยก็ตาม ซึ่งในความเป็นจริงเด็กที่มีอายุน้อยลำพังตนเองไม่สามารถที่จะทำให้ประสบความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ได้ถ้าหากปราศจากข้างที่มีส่วนในการช่วยเหลือ ดังเนื้อหาניתานความว่า

...ในพระชาติหนึ่ง พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพรหมทัตในเมืองพาราณสี ทรงพระนามว่า อลีนจิตตกุมาร ซึ่งทรงได้ประปรามพระเจ้าโกศลผู้ที่เสด็จมาโดยหวังจะยึดเอาเมืองพาราณสี เพราะทรงสัปทว่าพระเจ้าพรหมทัตสวรรคต ขณะนั้นพระองค์ยังอยู่ในครรภ์ของมารดา พอประสูติเท่านั้นข้างพลายเผือกอาชาไนย ซึ่งมีศักดิ์เป็นสหายของพระบิดาของพระองค์ก็ใช้วงอุ้มเอาแล้วเข้าทำศึกสงครามกับพระเจ้าโกศลและจับพระเศียรของพระองค์มาน้อมลงที่พระบาทของพระราชกุมาร จนต้องทรงยอมสวามิภักดิ์ และเมื่อพระองค์มีพระชนมายุได้เพียง ๑ พรรษาเท่านั้นก็สามารถครองชมพูทวีปได้ทั้งหมด...

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๔ .๒๕๔๗: ๓๘๒-๓๘๓)

เรื่องสุบินชาดก นิทานเรื่องนี้พญากุญชรซึ่งสำนักในบุญคุณของดาบสที่เคยช่วยเหลือตนเองเอาไว้จึงอยู่อุปฐากดาบส จนตนเองแก่ตัวลงจึงให้ลูกทำหน้าที่แทน ต่อมาดาบสได้มอบช้างลูกของพญากุญชรให้กับกุญชรกุมารและลูกเลี้ยงของดาบสเอง สุดท้ายช้างได้มีส่วนในการช่วยเสริมสร้างสถานภาพกุญชรกุมารจากคนธรรมดาให้กลับกลายเป็นพระราชโอรสได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าความเป็นพระราชโอรสหรือการบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ของกุญชรกุมารนั้น เกิดจากการช่วยเหลือของช้างเป็นสำคัญ เนื้อหานิตานความว่า

...มีพราหมณ์เมืองพาราณสีคนหนึ่งเห็นโทษของการครองเรือนจึงออกบวชอยู่ในป่าหิมพานต์ สร้างอาศรมใกล้ขอบสระมีกุญชรตัวหนึ่งไปเหยียบตอไม้หักคาเท้า เดินได้ไม่ถนัด ได้ไปนอนอยู่ข้างอาศรมของดาบส ดาบสเห็นก็มีความสงสารจึงเอามือมาตอไม้ออกให้ เมื่อกุญชรหายดีแล้วจึงได้อยู่ปรนนิบัติพระดาบส เวลาเช้าหาฟืนแห้งๆ มาก่อไฟแล้วต้มน้ำล้างหน้าด้วยคนโทน้ำใส่ไว้ในภาชนะแล้วไปสูบน้ำมาผสมผลไม้น้ำน้อยและลำอ้อยมาตั้งไว้ แล้วถือภาชนะต้มน้ำไปสูบน้ำต้มน้ำอาบมาให้พระดาบสทำอย่างนี้ทุกวันจนเวลาผ่านไปกุญชรก็คิดว่าเราแก่แล้วเราควรพาลูกของเราไปปรนนิบัติพระดาบสแทนเรา ดังนั้นจึงพาลูกของตนมาดูแลพระดาบส

ต่อมาเมื่อนางกนิษฐาได้คืบหน้าบุตรของพระดาบสแล้วตั้งครุฑจึงทิ้งไข่ไว้ใกล้
อาศรมดาบส ดาบสไปพบเห็นเป็นเด็กหญิงจึงเอามาเลี้ยงรักเหมือนธิดาของตนแล้วให้
เล่นกับกุญชรเข้าป่าไปหาผลไม้ให้ พระกุญชรกุมารได้เดินทางไปสู่อาศรมของดาบส
พระดาบสได้ทำปฏิสนธิฐาน และถามเรื่องราวและพักอยู่กับดาบส เมื่อนางปาลิตา
(ลูกเลี้ยงดาบส) เกิดสินหารรักใคร่กันจากนั้นทั้งสองจึงอำลาดาบสไปนครพาราณสี
ดาบสก็อนุญาตให้ทั้งสองเอาไปผูกหัตถิ (ลูกของกุญชร) ไปเป็นพาหนะ ชาวเมือง เห็น
ช้างที่มีความงามจึงได้ถามถึงการ ได้มาแล้วกล่าว ว่าช้างนี้ไม่สมควรแก่ท่านทั้งสอง ท่าน
ทั้งสองควรเอาไปถวายพระราช แต่ทั้งสองไม่ให้ ชาวเมืองจึงไปบอกอำมาตย์ อำมาตย์
จึงพาบริวารไปเพื่อจับพระกุญชรราชกุมารแต่ถูกฆ่าตายโดยพระแสงดาบทิพย์ทำให้พระ
เจ้ากรุงพาราณสีโกรธจึงส่งกองทัพไปจับกุมารพร้อมภรรยาและช้าง แต่จับไม่ได้ต่อมา
พระองค์จึงเสด็จไปเอง พระราชกุมารจึงให้สัญญาแก่ มงคลหัตถิ มงคลหัตถิก็บกกศิระ
ขึ้นแปลงเสียงโกญจนาท เสียงโกญจนาทนั้นดังสนั่นเหมือนฟ้าลั่นดังแสนที ด้วยอาญา
มงคลหัตถิพวกทหารไม่อาจอยู่ได้พากันทิ้งอาวุธแล้วหมอบลงกับพื้นและสามารถปราบ
พระราชได้ พระกุญชรราชาได้ทำการมงคลสมโภชช้าง ประทานนามว่า สุวรรณกุญชร
หัตถิ...

(ปัญญาสาตก, ๒๕๕๒ :๓๖๗-๔๐๓)

เรื่องช้างเจ็ดหัวเจ็ดหาง นิทานเรื่องนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงช้างได้มีส่วนในการเสริมสถานะของ
คนคือ วารกุมารเป็นลูกของยายกษेत्रใจ มีอาชีพหาฝืนมาแลกข้าวปลาอาหารเลี้ยงชีพ เมื่อพ่อแม่
สิ้นชีวิต เทวดาก็ได้คลใจให้ตนเองพูดถึงช้างเจ็ดหัวเจ็ดหางที่ไม่มีอยู่ในเมืองมนุษย์ จนชาวแพ
สะพัดไปถึงหูของพระเจ้าพรหมทัตเจ้าเมืองพาราณสี พระองค์จึงบังคับให้วารกุมารไปหาช้าง
เช่นที่วานั้นมาให้ได้ภายใน ๗ วันโดยจับน้องชายเป็นตัวประกัน ถ้าไม่เช่นนั้นจะฆ่าน้องชาย
นั้นเสีย แต่หลังจากวารกุมารผ่านอุปสรรคนานัปการจนสามารถหาช้างเจ็ดหัวเจ็ดหางมาได้
พระเจ้าพรหมทัตเมื่อทราบข่าวว่าวารกุมารสามารถหาช้างมาได้พร้อมทั้งมีภักย์เป็นบริวารจึง
เกิดความกลัวล้มลงและเสียชีวิตในที่สุด ชาวเมืองจึงพร้อมใจกันราชาภิเษกให้วารกุมารเป็น
พระมหากษัตริย์และชาวเมืองต่างชื่นชมในพระบารมี ดังนั้น จะเห็นได้ว่าช้างเป็นสิ่งที่ช่วย
ส่งเสริมสถานะของคนจากยากให้เป็นพระราชได้ในที่สุด เป็นการยกระดับสถานะภาพของ
คนให้สูงขึ้น คนจึงมองช้างว่าเป็นสิ่งที่พิเศษมีอำนาจในการส่งเสริมคนให้ประสบความสำเร็จ
นั่นเอง เนื้อหานิทานความว่า

...ในกาลเมื่อพระยาพรหมทัตครองเมืองพาราณสี บ้านเมืองมีความสงบร่มเย็น
ไพร่ฟ้าประชาชนดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุข ขณะนั้นพระโพธิสัตว์ยังคงสภาพเป็นเทว

บุตรอยู่บนสวรรค์ พระองค์จึงเสด็จทิพยญาณมายังโลกมนุษย์และทรงพบว่าที่หมู่บ้านปล
จันตคามนอกเมืองพาราณสี ได้มีयाกเจิญใจสองสามีภรรยาคนหนึ่งยังไม่มีบุตรแล้วทรง
คำรึว่าน่าจะลงไปโปรดสองสามีภรรยานี้ แล้วจุติลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของนางนั้น เมื่อ
ครบ ๑๐ เดือน ก็กำเนิดมาเป็นกุมารน้อย รูปร่างหน้าตาสะอาดหมดจดงดงามไม่มีใคร
เทียบเทียม พ่อแม่ก็ตั้งชื่อให้ว่า “วารกumar” ต่อมาไม่นานผู้เป็นแม่ก็ให้กำเนิดอีกคนหนึ่ง
ซึ่งเป็นเทวบุตรผู้มีบุญ อันเป็นสหายของพระโพธิสัตว์ลงมาเกิดร่วมมารดาเดียวกันมี
หน้าตาหมดจดงดงามเช่นเดียวกับพี่ชาย พ่อแม่ก็ตั้งชื่อว่า “อินธกุมาร”

สองสามีภรรยาต่างช่วยกันเลี้ยงดูลูกด้วยการไปหาพื้นมาขายแลกข้าวปลาอาหาร
ทุกวันมิได้ขาด เมื่อพระโพธิสัตว์เจริญวัยขึ้นก็ช่วยพ่อแม่ทำงานจนกระทั่งอายุได้ ๗ ขวบ
บิดา ก็สิ้นชีวิตลงกุมารทั้งสองพี่น้องจึงต้องหาเลี้ยงชีพตามลำพังกับมารดาครั้นอีกไม่
นานมารดาก็สิ้นชีวิตลงอีก สองกุมารพากัน โศกเศร้ายิ่งนักที่พ่อแม่เสียชีวิตไปหมด วาร
กุมารผู้พี่หึกห้ามใจเสียได้ จึงเฝ้าปละบ โยนอิธกุมารผู้น้องต่าง ๆ นานา แต่น้องชายก็
ไม่ยอมหยุดรำให้ จึงปละบว่าหากน้องหยุดร้องก็จะไปหาช้างใหญ่างอน ประคับด้วย
มุกมณี สวยงามมาให้พี่น้องขี่เล่น ผู้น้องก็ตอบว่าที่ตนร้องไห้มิใช่อยากได้ช้าง หากแต่รัก
อาลัยพ่อแม่ต่างหาก พระโพธิสัตว์ก็มีอาจทำประการใดได้ จนกระทั่งเทวดาบันดาลใจ
พระโพธิสัตว์พูดว่า หากน้องหยุดร้องให้ก็จะเอาช้างมงคลตัวประเสริฐ ตัวเผือกขาว งาม
แดง ประคับด้วยมุกมณีแก้ว ๗ ประการ เป็นช้างจัททันต์มี ๗ หัว ๗ หาง มาให้น้องขี่
คำพูดนี้ บังเอิญชาวบ้านมาได้ยินเข้าก็ประหลาดใจ เพราะไม่เคยได้ยินใครพูดเช่นนั้นมา
ก่อน ต่างก็โงะจันกันไปว่าตั้งแต่เกิดมาเป็นคนไม่เคยเห็นช้างมี ๗ หัว ๗ หาง อย่างไร
เสียวารกumar ก็อ้างจะเอามาให้น้องขี่ ความนี้อาจเป็นจริงก็ได้...

ฝ่ายวารกumar เมื่อเห็นเสนาของพญาพรหมทัตยกทัพมาก็เห็นว่าพญาพรหมทัตแต่ง
กองทัพมารับจึงบอกยักษบริวารให้อยู่ในอาการสงบ แต่พอกองทัพมาถึงเสนาทหารของ
ท้าวพรหมทัตได้ใช้อาวุธมี ธนู หอก คบ เป็นต้น บุกลงเข้าโจมตีทำร้ายทัณฑ์ ยักษ
บริวารของวารกumar จึงเข้าจับกินเป็นอาหารเสีย และกรูกันเข้าทำร้ายด้วยพละกำลังที่
เหนือกว่าทหารของพาราณสีสู้ไม่ได้จึง ถอยเข้าเมือง

กล่าวถึงพญาพรหมทัต เมื่อทหารของตนสู้ยักไม่ได้ก็เกิดความกลัว กินไม่ได้
นอนไม่หลับ ทั้งที่มีทหารอยู่รอบข้างความวิตกกังวลเกิดขึ้นและมากขึ้นตามลำดับ
ส่วนอิธกุมารผู้เป็นน้องของวารกumar ก็กราบทูลว่าขอพระองค์อย่าได้วิตก เพราะวาร
กุมารได้ช้างและดอกบัวมา ก็เพื่อจะนำมาถวายให้พระองค์ คงไม่คิดทำร้ายอย่าง
ที่พระองค์คิด พญาพรหมทัตได้หยุดคิดและเห็นตามอยู่บ้าง แต่ก็มีได้คลายความกังวล

แม้แต่น้อย จึงคิดแต่จะหนีออกจากเมืองอย่างเดียว ขณะนั้นวารกุมารเมื่อทหารแตกทัพ ถอยเข้าเมืองจึงสั่งให้ยักษ์บริวารยกขบวนเข้าในเมือง ส่วนตนพักรออยู่นอกเมือง พญาพรหมทัตเมื่อเห็นยักษ์เข้าเมืองมาก็ตกใจจนเป็นลมลงสิ้นสติและขาดใจตายในเวลาต่อมา เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย เมื่อเห็นเจ้าเมืองสิ้นชีวิตก็สิ้นกำลังใจ ไม่รู้จะทำประการใด จึงประชุมหารือกันว่า ใหนๆพญาพรหมทัตก็สิ้นพระชนม์แล้ว ควรหาผู้มีบุญมาเสวยเมืองแทน และบัดนี้ก็เห็นมีแต่วารกุมาร ซึ่งน่าจะเป็นผู้มีบุญมาเกิด เพราะมีฤทธาภาพมากจึงสามารถหา ช้าง ๗ หัว ๗ หางและคอกบัวพันชั้นมาได้ภายใน ๗ วัน ซึ่งคนธรรมดาไม่สามารถทำได้ อีกประการหนึ่งหากยังไม่ยอมให้การต้อนรับ พวกยักษ์ก็คงจะทำร้ายและจับชาวเมืองกินจนหมดเป็นแน่แท้ เมื่อประชุมตกลงกันแล้ว จึงจัดขบวนช้างม้าพร้อมเครื่องสักการบูชาไปสู่ที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ แล้วมุขอำมาตย์มนตรีผู้ใหญ่ จึงเข้าไปอัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้ไปครองราชสมบัติกรุงพาราณสีแทนพญาพรหมทัต พระโพธิสัตว์ก็รับคำเชิญ จากนั้นจึงขี่ช้าง ๗ หัว ๗ หางนำขบวนทัพสู่เมืองพาราณสี ชาวเมืองทั้งหลายต่างก็แซ่ซ้องสรรเสริญและต่างชื่นชมในพระบารมีของพระโพธิสัตว์ เป็นยิ่งนัก...

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๔ , ๒๕๔๒ : ๑๘๕๓ – ๑๘๖๑)

นิทานกลุ่มนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของคนที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อหา นิทาน เป็นการต่อยอดถึงคติของคนที่มีมองช้างว่า เป็นสัตว์ที่พิเศษสามารถส่งเสริมหรือมีพลังอำนาจพิเศษ ในการบันดาลให้คนประสบความสำเร็จ หรือบรรลุเป้าหมายดังที่ตนเองปรารถนาเอาไว้ ซึ่งถ้า มองอีกมิติหนึ่งช้างก็เปรียบเสมือนตัวเชื่อมการเปลี่ยนผ่านสถานภาพของคน จากสถานภาพที่ต่ำไปสู่สถานภาพที่สูงสุดในสังคมขณะนั้นได้

๔.๑.๔ คติความเชื่อเรื่องความฝัน

ความฝัน คือการเห็นเป็นเรื่องเป็นราวเมื่อหลับ, โดยปริยายหมายถึงการนึกเห็นในขณะที่ ตื่นอยู่ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นจริงได้ ความฝัน คือการแสดงออกของความนึกคิด ความรู้สึกและ เหตุการณ์ต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในสมองในขณะที่กำลังหลับอยู่

คำว่า ฝัน มาจากคำเก่าในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีความหมายว่า ความยินดี และเสียงดนตรี ส่วนความฝันในมิติของความเชื่อ ชาวกรีกและโรมันโบราณ เชื่อกันว่า ความฝันคือสารจาก พระเจ้า ชาวอียิปต์โบราณ เชื่อกันว่า ผู้ที่เข้าในความฝันคือบุคคลพิเศษ ในประเทศจีน เชื่อกันว่า ความฝันคือหนทางไปเยือนสมาชิกในครอบครัวผู้ล่วงลับไปแล้ว จนเผ่าพื้นเมืองอเมริกันบาง

ชนเผ่า และชาวเม็กซิกันที่เจริญแล้ว เชื่อว่า ความฝันคืออีกโลกหนึ่งที่เราไปเยือนยามหลับและในยุโรปผู้คนเชื่อกันว่า ความฝันคือสิ่งชั่วร้ายและอาจชักนำให้คนหันไปทำสิ่งเลวร้ายได้

ขณะที่ Sigmund Freud นักจิตวิทยาชาวออสเตรีย ได้ตีพิมพ์หนังสือชื่อว่า The Interpretation of Dreams หรือการตีความเกี่ยวกับความฝัน เขาเชื่อว่า คนเรามักจะฝันถึงสิ่งที่ตนต้องการ แต่ไม่อาจครอบครองได้ และความฝันเหล่านี้มักจะโยงไปถึงเรื่องเพศสัมพันธ์และความก้าวร้าวรุนแรง ซึ่งฟรอยด์ ได้กล่าวอีกว่า ความฝันเต็มไปด้วยความหมายที่ซ่อนเร้น เขาเชื่อว่า ความฝันอาจเป็นหนทางสำคัญในการช่วยให้เข้าใจสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมองของคนเรา และช่วยให้สามารถเข้าใจความวิตกกังวลต่างๆ

นอกจากนั้น ความเพ้อฝันที่แสดงออกทางศิลปะและวรรณคดี ซิกมันด์ ฟรอยด์ เชื่อว่า ศิลปะและวรรณคดีเป็นผลผลิตที่เกิดจากจิตไร้สำนึกของมนุษย์ซึ่งเกิดจากความปรารถนาที่ไม่บรรลุดังนั้นกวีจึงหนีความจริงด้วยการสร้างความเพ้อฝันหรือการฝันเพื่อง (fantasy) ขึ้นชดเชยความปรารถนาของตน วิธีนี้ทำให้สุขภาพจิตดีขึ้น ฟรอยด์อธิบายว่าศิลปินหนีโลกของความจริงไปสร้างชีวิตในโลกของความฝัน ในโลกของความฝันเขามีอิสระเต็มที่ในการที่จะทำให้ตนเองสมปรารถนาด้วยการฝันเพื่องไปต่างๆ แต่เขาก็สามารถกลับมาสู่โลกของความจริงได้ ในการกล่าวถึงเรื่องความฝันในวรรณคดีนั้นกล่าวรวมทั้งความฝัน (dream) การฝันเพื่อง (fantasy) ฝันกลางวัน (day – dream) และความคิดฝัน ความฝันอาจไม่ได้สะท้อนจิตไร้สำนึกออกมาโดยตรง แต่จะอยู่ในรูปที่แอบแฝงซ่อนเร้นจะต้องแปลความหมายสัญลักษณ์ในความฝันเสียก่อน ฟรอยด์ เรียกเนื้อหาความฝันที่ปรากฏออกมาว่า “manifest dream materials หรือ manifest content” และเรียกความคิดฝันที่ซ่อนอยู่ภายในอันเป็นความหมายที่แท้จริงว่า “Latent dream – thoughts หรือ Latent content” นักจิตวิทยากลุ่มฟรอยด์สามารถวิเคราะห์ความฝันโดยการตีความสัญลักษณ์ โดยเลือกส่วนที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในเรื่องราวของมัน แยกสิ่งที่ปรากฏในความฝัน และความคิดฝันที่ซ่อนอยู่ภายในออกจากกัน แต่ในขณะเดียวกันก็มีความฝันที่ปรากฏออกมาอย่างเปิดเผย ซึ่งมักเป็นความฝันของเด็ก เช่นเด็กอยากได้ของเล่นในตอนตื่นแต่ไม่ได้สมความปรารถนา เมื่อหลับก็ฝันว่าได้ของเล่นเหล่านั้นนั้นสมปรารถนา “ของเล่น” ที่ปรากฏในฝันมีความหมายทำให้ทราบความปรารถนาของเด็กได้ (ลัดดา ปานูทัย ๒๕๒๐ : ๒๘)

ส่วนทางพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งความฝันไว้ในคัมภีร์สัทธัมมปัชโชติกา อรรถกถาพุทธกนิยาย มหานิเทศ ไว้ ๔ ประการ คือ

๑. ธาตุกโภกะ แปลว่า ธาตุกำเริบ ทำให้เจ็บป่วย ร่างกายไม่ปกติและทำให้ฝันไปต่างๆ

๒. อนุตตปฺพพะ แปลว่า หวนระลึกถึงเรื่องที่เกิดขึ้นมาแล้ว ทำให้จิตวิตกกังวล คิดมาก ทำให้ฝันไปตามที่วิตกกังวล

๓. เทวโตปสังหระณะ แปลว่า เทวดาหาเรื่องมาให้ คือ เทวดาคลุจ ทำให้ฝันไป

๔. ปุพฺพนิมิต แปลว่า สัญลักษณ์หรือเครื่องหมายบอกล่วงหน้า คือมีลางบอกเหตุ (มีเหตุปัจจัยกระตุ้น) ทำให้ฝัน

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าความฝัน เป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในจิตใจของคนโดยอาจเป็นจิตใต้สำนึกหรือไม่ก็ตาม แต่ต้องผ่านการวิเคราะห์ตีความจากสัญลักษณ์นั้นจึงจะเข้าใจถึงสิ่งที่ปรากฏในขณะตื่นนอนหลับ ส่วนทางพุทธศาสนาอาจเกิดจากหลายปัจจัยที่ทำให้ฝันซึ่งต้องใช้บริบทหรือปัจจัยแวดล้อมในการช่วยตีความ

ความฝันของคนมีหลากหลายและแต่ละอย่างย่อมซ่อนสัญลักษณ์ที่ต้องตีความ ความฝันในนิทานก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของคนในสังคมนั้นต่อสิ่งต่างๆ ว่ามองและคิดอย่างไร ในนิทานพื้นบ้านล้านนาที่ได้กล่าวถึงความฝันเกี่ยวกับช้างซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของคนที่มองช้างว่า เป็นสิ่งสูงส่ง ความเป็นสิริมงคล ความมีสติปัญญา หรืออาจหมายถึงผู้มีบุญญาธิการ ซึ่งเรื่องของความฝันเกี่ยวกับช้างได้แก่นิเวศนิทานในมูลศาสนาญาณคัมภีร์ ดังเนื้อหาตำนานความว่า

...ยังมีคืนอัน ๑ สมเด็จเจ้าฝันว่า มีช้างเผือกตัว ๑ มาแต่ทิศตะวันออก เข้ามาสู่วัด แล้วแทงมณฑกัษมัมเทเครื่องกินเลี้ยงธัมมะแล้วเข้ามาสู่คูเข่า เองาทังคุ่มาสุบเอาตน แล้วนำไฟได้เหนือหินมโนสิลาลูก ๑ แล้วลวกลงไฟสู่ สระอัน ๑ หอบเอาดอกบัวออกมาแล้วร้องเสียงสะเครือยนแสนไฟในละแวกคนทั้งหลายมากนัแล้วขึ้นสู่ทิศสะหนเหนือ แล คันทันรุ่งเช้าแจ้งมาแล้ว สมเด็จเจ้าก็สันนิษฐานในใจไว้มี แล้วก็บอกกล่าวแก่เจ้าทั้งหลายผู้เป็นลูกศิษย์ และเถระเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า มังคลธัมมอันยังจักมีแก่เจ้าชะแล ว่า อันนั้นแล

เถิงยามจักใกล้เที่ยงวันยังมีมหาอุปาสะผู้ ๑ เปนขุนซื้อพันตาแสงอยู่ในเวียง เอาทหารกะผู้เป็นลูกชื่อว่า อ้ายสามจิตต์อายุได้ ๑๒ ปี มีทั้งขันเข้าดอกดอกไม้ มาไหวว่า น้อยนี้มักไคร่มาอยู่กับเจ้ากู รักมากแล ขอเจ้ากูกรุณาโปรดบวชเป็นลูกเจ้ากูเถอะ ข้าก็ปลงน้อมลูกชายแห่งข้าผู้นี้ถวายเปนลูกเจ้ากูแล

สมเด็จราชครูธัมมกิตติ์สอนธัมมะลาวได้ ก็ได้บวชหื้อเป็นสามเณรในวันนั้นใส่ชื่อว่าญาณคัมภีระอยู่ได้ ๘ ปี ๘ วัสสา ก็ได้ทรงปฏิญะทั้ง ๓ ตระหมวลเอาคัมภีร์สัตทา รูปสัตทา เกทนิรุตติสัตทา นยาสสมุหนิชาทนสัตทาคด้วยอรรถปาฬีสังเกตนัยเสียงชู้อัน

แล้วถึง ๒๑ ปีสักก็ได้ถึงอุปสัมปทาเปกขาไคว์สภา ๑ สมเด็จพระครูศรีปลงอนุญาติ
วัดที่สอนพระทั้งหลายด้วยอรรถฎีกาปรมัตถัมมะทั้งหลายมวล ส่วนตนก็ออกไปอยู่วัด
พื้นเลาด้วยทายกะ หากนิมนต์แล...

(บำเพ็ญ ะวิน, ๒๕๓๘: ๑๒)

คติความฝันเกี่ยวกับช้าง คนถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นมงคล และอาจถูกตีความความหมายไปได้
หลายแนวทาง ในนิทานพื้นบ้านล้านนาเรื่องมูลศาสนาญาณคัมภีร์ได้ตีความหมายถึงช้างในความ
ความฝันว่าเป็นคนที่มีสติปัญญา เพราะการที่สมเด็จพระญาณคัมภีร์ ได้ฝันเห็นช้างเผือกเชือกหนึ่งเข้ามา
ในวัดแล้วแหงนคอธรรมแล้วกินจนหมดจากนั้นก็ถูกเขาเองทั้งสองสอดอุ้มตนเองขึ้นไปวางไว้บนหิน
มโนศิลา แล้วไปสู่สระน้ำนำเอาดอกบัวมาถวายจากนั้นก็โกนจกนาร้องเสียงดัง พอรุ่งเช้าก็มีคนนำเด็ก
มาถวายตัวเป็นลูกศิษย์และในเวลาต่อมาเด็กคนนั้นก็คือพระญาณคัมภีร์ ซึ่งเป็นผู้มีสติปัญญา
สามารถเรียนอรรถฎีกาบาลีคัมภีร์ต่างๆจนแตกฉาน ได้มองเห็นความวิบัติของอรรถฎีกาบาลี และได้
เดินทางไปเล่าเรียนและสืบศาสนาถึงเกาะลังกา จากนั้นได้นำเอาคำสวดและอรรถฎีกาธรรมที่ถูกต้อง
กลับมาสอนที่ล้านนาจนได้รับการยอมรับนับถือจากพุทธศาสนิกชนหลากหลายชนชั้นและได้รับยก
ย่องมากในสมัยของพระเจ้าติโลกราช

นอกจากนั้น ความฝันเกี่ยวกับช้างยังเกี่ยวข้องกับชาตีกำเนิดของพระพุทธเจ้าในช่วงที่
พระองค์เสด็จลงมาจุติในพระครรภ์ ของพระนางมหายาเทวี ซึ่งในชาดกเรื่องนี้พระยาช้างเผือก
กฤษณจึงถูกตีความว่าหมายถึงมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ในสามโลกที่เพียบพร้อมด้วยพระสติปัญญา และพระ
บารมีอันยิ่งอีกทั้งทรงเป็นครูผู้สอนของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังปรากฏในอรรถฎีกาชาดก
เรื่อง อปินณชาดกในส่วนแห่ง อวิทุเรนิทาน ตอนที่พระนางมหายาเทวีทรงสุบินนิมิตความว่า

“ทำวมหาราชทั้ง ๔ ยกพระนางพร้อมทั้งพระแท่นที่บรรทม นำไปยังป่าหิมพานต์วาง
บนแผ่นศิลาที่มีประมาณ ๖๐ โยชน์ ภายใต้ต้นสาละใหญ่ (ต้นรัง) ขณะนั้นมีเทวีของทำวมหาราช
ทั้ง ๔ ได้เชิญพระนางให้เสด็จไปทรงน้ำในสระอนาคต เพื่อชำระล้างมลทินของมนุษย์ ให้ทรง
เปลี่ยนอาภรณ์ทิพย์และลูบไล้ด้วยของหอมและบุปผชาติทิพย์ จากนั้นอัญเชิญให้เสด็จเข้าไป
บรรทมในวิมานทอง อันประดิษฐานอยู่บนยอดภูเขาเงิน บ่ายพระเศียรไปทางทิศปราจีน
(ตะวันออก) และในที่ใกล้ๆ นั้นเองมีภูเขาทองอีกลูกหนึ่ง มีพระยาช้างเผือกตัวประเสริฐสีขาว
ผ่อง ลงมาจากภูเขาทองขึ้นไปยังภูเขาเงิน ด้านทิศอุดร (ทิศเหนือ) เองวงที่มีสีราวกะว่าพวง
จับดอกปทุมชาติสีขาวเปล่งโกญจนาท เข้าไปยังวิมานทอง กระทำประทักษิณแท่นบรรทม
ของพุทธมารดา ๓ รอบ แล้วปรากฏเหมือนว่าทะลุเข้าทางด้านเบื้องขวาไปในพระอุทรของพระ
นาง พระโพธิสัตว์จึงถือปฏิสนธิในวันนักษัตรฤกษ์เดือน ๘ หลังด้วยประการฉะนี้”

(พระธรรมโมลี, ๒๕๔๘: ๒๖ – ๒๗)

ส่วนความฝันเกี่ยวกับช้างของในส่วนของพระอริยสงฆ์ของไทยที่คนไทยเคารพนับถือได้แก่หลวงปู่ทวดและสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ซึ่งทั้งสองท่านในชีวประวัติล้วนแล้วแต่มีเรื่องราวของอิทธิปาฏิหาริย์แฝงอยู่มากมาย

เรื่องราวประวัติของหลวงปู่ทวด ซึ่งเป็นพระอริยสงฆ์ตั้งแต่สมัยอยุธยาปลายสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาสืบต่อถึงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ในตำนานมีเรื่องราวของท่านมีหลวงปู่ทวดที่มีปาฏิหาริย์ตั้งแต่แรกเกิดเมื่อพ่อแม่นำไปผูกเปลไว้ใต้ร่มไม้ ต่อมาจึงตัวใหญ่มาพันรอบตัวและไม่ยอมให้ใครเข้าใกล้ พ่อแม่ของท่านจึงคิดว่าเป็นเทพดาแปลงกายลงมาจึงเอาดอกไม้ธูปเทียนมาสักการะบูชา ภูเขาใหญ่จึงกลายลำตัวแล้วเลื้อยหายไปอีกทั้งยังคายดวงแก้ววิเศษไว้ให้เด็กน้อยและดวงแก้วนั้นก็กลับกายเป็นดวงแก้วคู่บารมี เมื่ออายุได้ ๗ ขวบจึงได้บรรพชาเล่าเรียนหนังสือที่วัดกุฎีหลวง เมื่ออายุครบกำหนดอุปสมบทก็ไปศึกษาต่อในสำนักของพระมหาเถระปิยทัสสี และได้ฉายาว่า ราโม ต่อมาได้เดินทางไปอยุธยาและได้มีส่วนในการช่วยสมเด็จพระเอกาทศรถในการแก้วิกฤตการณ์ทางการเมือง เนื้อหาด้านความว่า

...เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๗ เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นจากกษัตริย์ตนแก่สมเด็จพระเอกาทศรถ มีใจความว่าพระเจ้ากรุงลังกาขอทำให้พระเจ้ากรุงสยามทรงแปล และเรียบเรียงเมล็ดทองคำตามลำดับให้สำเร็จ ภายในกำหนด ๗ วัน นับตั้งแต่วันที่ได้รับพระราชสาส์นนี้เป็นต้นไป ถ้าทรงกระทำสำเร็จ ก็จะถวายทรัพย์สิน สิ่งของจำนวน ๗ ลำเรือสำเภา แต่หากไม่สามารถกระทำสำเร็จตามสัญญา ก็จะยึดกรุงศรีอยุธยาให้อยู่ใต้พระบรมเดชานุภาพ...เหตุการณ์นี้ ทำให้สมเด็จพระเอกาทศรถทรงร้อนพระทัย ด้วยหาผู้ที่จะมาแก้ปริศนาธรรมนี้ไม่ได้จวบกระทั่งวันที่ ๗ ตามกำหนดพระองค์ทรงพระสุบินประหลาดว่า มีช้างเผือกเชือกหนึ่ง มีลักษณะบริบูรณ์เฉกเช่นพระยาขสารมาจากทางทิศตะวันตกเฉียงเข้ามาในพระราชนิเวศน์แล้วก้าวเข้าไปยืนผงาดตระหง่านบนพระแท่นพลางเปล่งเสียง โกลนจนาทกึกก้องไปทั่วทั้งสี่ทิศ จนทำให้พระองค์ทรงสะดุ้งตื่นจากพระบรรทมโหรหลวงทูลถวายคำทำนายว่า จะมีผู้มาช่วยขันอาสาแปลและแก้ปริศนาธรรมนี้ได้ บรรดาสังฆการีจึงได้ออกติดตามหาผู้ที่จะมาช่วยแก้ปริศนาธรรมนี้ จนได้มาพบกับเจ้าสามิราม จึงได้อาราธนาณิมนต์ให้เจ้าสามิรามไปช่วยเหลือบ้านเมือง ท่านก็รับนิมนต์และได้แปล เรียบเรียงอักษรธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ คำนั้น ได้อย่างถูกต้องและพบว่ามียกษรรรมหายไป ๗ ตัว คือ ส ง วิ ฆา ปุ กะ ยะ ปะ ที่พราหมณ์ทั้ง ๗ เก็บซ่อนไว้กับตน...

(คณะศึกษานุกุลย์ของหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด, ๒๕๕๖: ๑๐ – ๑๑)

ตำนานดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็นถึงคติความเชื่อเรื่องความฝันเกี่ยวกับช้างว่าหมายถึงผู้มีบุญบารมีและเป็นผู้ที่มีความสามารถสติปัญญาสูง สามารถที่จะแก้ไขปรีชาธรรมที่เกิดขึ้นได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจและเอาชนะพราหมณ์ทั้ง ๘ ของพระเจ้ากรุงลังกาได้ ความฝันถึงช้างจึงเป็นสุกนิมิตสำหรับผู้ฝันนั่นเอง

นอกจากนี้ยังปรากฏความฝันถึงช้างที่เกี่ยวข้องกับอริยสงฆ์ของไทยอีกรูปหนึ่งนั่นคือเรื่องประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้กล่าวว่าสมเด็จพระโตชาดิกำเนิดของท่านโยมบิดาไม่ปรากฏแน่ชัดบางแห่งว่าเป็นพระโอรสของสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก แต่อย่างไรก็ตามเรื่องราวชีวิตประวัติของท่านกล่าวว่า ท่านเป็นคนที่มั่งมีและมีสติปัญญาสามารถเรียนรู้คัมภีร์ต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วท่านได้บรรพชาเมื่ออายุได้ ๑๒ ปี โดยมีเจ้าคุณบวรวิริยเถร (อยู่) เจ้าอาวาสวัดสังเวชวิศยาราม เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อท่านจะย้ายไปศึกษาต่อพระปริยัติธรรมต่อที่วัดระฆังเจ้าอาวาสก็ได้ฝันถึงช้างเผือก ดังนั้นหาตำนานความว่า

...ครั้นอายุ ๑๒ ปี ในปีวอก พ.ศ.๒๓๔๓ ได้บรรพชาเป็นสามเณร (จะบรรพชาที่วัดสังเวชหรือวัดอินทรวินัย ไม่ทราบแน่ แต่สันนิษฐานว่าจะบรรพชาที่วัดอินทรวินัย ด้วยเป็นสำนักที่ท่านเคยอยู่และศึกษาอักษรสมัยมาแต่แรก) เจ้าคุณบวรวิริยเถร (อยู่) เจ้าอาวาสวัดสังเวชวิศยาราม (เวลานั้นเรียกว่าวัดบางลำพูบน) จังหวัดพระนครเป็นอุปัชฌาย์ ต่อมาจะเป็นปีใด ไม่ปรากฏ ได้ย้ายสำนักมาอยู่วัดระฆังฯ เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไป ในตอนที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรญาณ (นาค) เปรียญเอก) นอนหลับฝันไปว่ามีช้างเผือกเชือกหนึ่งเข้ามากินหนังสือพระไตรปิฎกในตู้ของท่านจนหมดสิ้นแล้ว ตกใจตื่น ท่านได้พิจารณาลักษณะการฝันว่า “ชะรอยจะมีคนนำเด็กมาฝากเป็นศิษย์ และเด็กนั้นต้องกอบปรไปด้วยสติปัญญาอันสูงส่ง ต่อไปจะเป็นผู้ทรงคุณเป็นอย่างวิเศษผู้หนึ่ง” ครั้นรุ่งเช้าท่านจึงตั้งพระและเณรว่า วันนี้ถ้ามีใครนำเด็กมาขอให้รอฟบท่านจนได้ เผลอวันนั้นเจ้าคุณอรรถญาณได้พาสามเณร โทมาถวายเป็นศิษย์ศึกษาพระปริยัติธรรมพระอาจารย์นั้นก็ยินดีรับไว้

(อ้างอิงจาก www.horasadthai.com, ๑๒ /๐๒ /๕๓)

ดังนั้น คติความฝันเห็นช้าง จึงตีความหมายว่าเป็นสัญลักษณ์ของคนที่มีบุญบารมี หรือคนที่มีความสามารถที่จะเล่าเรียนคัมภีร์ต่างๆ ทางศาสนาได้อย่างแตกฉาน อีกทั้งยังเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ที่สำคัญยังเป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนทั่วไปอีกด้วย ซึ่งในนิทานพระญาณคัมภีร์ซึ่งถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปศาสนาและวัดปฏิบัติต่างๆ ตลอดจนถึงการศึกษาของพระสงฆ์ล้านนา นอกจากนั้นพระอริยสงฆ์ของไทยอีกหลายรูปก็มีเรื่องความฝันใน

ทำนองนี้ แต่การฝันถึงช้างเผือกที่สำคัญก็จะเห็นได้จากพุทธประวัติในตอนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จลง มาประสูติในโลกมนุษย์ พุทธมารดาก็ได้ทรงสุบินเห็นช้างเผือก คติความเชื่อส่วนหนึ่งอาจได้รับ อิทธิพลจากศาสนาก็อาจเป็นได้ และความฝันเห็นช้างจึงถือคติว่าเป็นมงคลแก่ตัวผู้ที่ฝันและจะมีสิ่งที่เป็นมงคลเกิดขึ้น เพราะคนถือว่าช้างเป็นสิ่งที่มีความค่าสูงส่งนั่นเอง

๔.๒ ความสำคัญของช้าง

ช้างไม่เพียงแต่เป็นสัตว์เลี้ยงที่ช่วยคนทำงานเท่านั้น แต่ช้างยังมีความสำคัญต่อคนในดำเนิน ชีวิตหลายประการ ทั้งในแง่ของการใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนคนในสังคมให้เป็นผู้ที่ ประพฤติปฏิบัติถูกต้อง ดีงาม หรือการที่ช้างคอยช่วยเหลือคนในด้านต่างๆ ทั้งการอุปฐากดูแลคน การช่วยคนให้พ้นจากความทุกข์ยาก การช่วยคนกอบกู้บ้านเมือง ตลอดจนการประกอบอาชีพของคน ดังนั้นช้างจึงเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อคน ดังสามารถแจกแจงได้ดังนี้

๔.๒.๑ เป็นเครื่องมือในการอบรมจริยธรรมแก่สมาชิกในสังคม

ช้างเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างลักษณะที่ใหญ่โต มีลักษณะที่น่าเกรงขาม ทั้งกิริยาในอิริยาบถ ต่างๆ เช่น การยืน การเดิน การกิน และการนอน เป็นต้น ซึ่งเมื่อคนมองช้างแล้วก็มักนำเอา อุปนิสัยใจคอและกิริยาท่าทางลักษณะของช้างมาเป็นเครื่องมือในการสอนคนโดยแฝงไปด้วย คติสอนใจ

คนสังคมล้านนาที่มีความคุ้นเคยกับช้างและสังเกตรูปร่างลักษณะของช้างมาเป็นเวลาช้านาน จึงได้นำเอาพฤติกรรมเหล่านั้นมาเป็นคติหรืออุทาหรณ์อบรมคนในสังคมให้เป็นคนที่มีระเบียบ วินัย ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม ดังนั้นช้างจึงมีความสำคัญต่อคนในแง่ของ การใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมจริยธรรมแก่สมาชิกในสังคม ซึ่งในสังคมของล้านนาได้นำเอากริยาท่าทางของช้างมาเป็นคติคำสอนคนให้ปฏิบัติตามหรือละเว้นการปฏิบัติบางอย่าง อาจแบ่งกลุ่มของสุภาษิตคำพังเพยเกี่ยวกับช้างออกตามลักษณะกิริยาท่าทางของช้างได้ดังนี้

๑. คำสุภาษิตคำพังเพยจากกิริยาของช้าง ซึ่งเป็นการสังเกตกิริยาอาการของช้างแล้วนำเอา มาเป็นคติเตือนใจให้แก่คนในสังคม เช่น ๑.ช้างเอ้าย่างวง หมายถึง คนแก่หรือนักปราชญ์ ผู้รู้ แต่ก็ทำผิดพลาดเสียเอง ในคำพังเพยนี้เป็นการนำเอากิริยาของช้างแก่ที่มีความเชื่องช้าเวลาออก หากินงวงมักรู้มรรวม คนจึงนำเอากิริยาเหล่านั้นมาเป็นคติคำสอน โดยคนมองช้างเป็นเสมือน นักปราชญ์หรือผู้มีความรู้ ๒.มือเหมือนงวงช้างน้อย หมายถึง มืออยู่ไม่สุข โดยเฉพาะห่มอยู่ ใกล้สาว ซึ่งเป็นการนำเอากิริยาของงวงช้างน้อยหรือลูกช้างที่มักจะไม้อยู่กับที่มักจะซุกซนใช้

วงหีบจับสิ่งต่างๆ ที่อยู่ใกล้ตัว มาเปรียบเทียบกับคนหนุ่มที่กำลังมีความคิดคัดลอกในเรื่องของเพศตรงข้าม เป็นต้น

๒. คำสุภาษิตคำพังเพยจากการเปรียบเทียบและอุปมาอุปไมย ซึ่งเป็นการเปรียบคนกับช้าง ในมิติต่างๆ เช่น ๑.แม่ร้างช้างหม้าย หมายถึง หญิงที่เลิกร้างกับสามีเหมือนช้างที่ไม่มีผู้ดูแล ๒.เมียนางช้างแก้ว หมายถึง เมียที่ผัวยกย่องหรือเมียที่มีความสง่างาม ๓.ช้างบ่ตาย ถอดงา หมายถึง พ่อแม่ยังไม่ตาย ลูกก็เอาสมบัติมาแบ่งกันเสียแล้ว ๔.เลี้ยงช้างเถาเองา หมายถึง มีสามีแก่ก็เพื่อหวังจะได้สมบัติ ๕.งาช้างหักชำเลิกลับเด็กบ่เสียการ หมายถึง การทำอะไรก็ต้องทำอย่างจริงจังและมีความอดทน และ ๖.ปืนบ่อเต็มแหล่งบ่ดีไปล่าที่เขวคง เงินบ่เต็มลงบ่ดีไปแอ้วคำ ใจบ่กล้าบ่ได้ขี่ช้างงาอน ซึ่งคำพังเพยอุปมาอุปไมยเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการมองช้างในลักษณะต่างๆ แล้วนำมาเปรียบเทียบกับการทำงานของคน หรือนำเอาคนในสถานภาพต่างๆ ไปเปรียบเทียบกับช้าง เป็นต้น

๓. คำสุภาษิตคำพังเพยจากลักษณะของช้าง เป็นการนำเอาลักษณะทางกายภาพของช้าง มาเป็นคำสอนเปรียบเปรยเพื่อให้คิดสอนคนเช่น ๑.ชื่อช้างร่างแมว หมายถึง มีชื่อเสียใหญ่โตแต่ฐานะไม่อำนวยตาม ๒.อวดอย่างช้างสามงา หมายถึง คนที่วางมาดอวดอ้างตัวเองไม่มีใครเทียบเท่า ๓.ถีรอตาช้าง หางรอตาลิ้น หมายถึง มีช่องโหว่ที่คาดไม่ถึง ซึ่งกลุ่มนี้เป็นการนำเอาลักษณะทางกายภาพของช้างมาเป็นคติเตือนใจในการสอน โดยเน้นให้เห็นถึงคำว่าช้างที่หมายถึงความยิ่งใหญ่นั่นเอง

๔. คำสุภาษิตคำพังเพยจากสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับช้าง เป็นการนำเอาสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับช้างหรือธรรมชาติที่อยู่รอบตัวของช้างมาเป็นคติคำสอน เช่น ๑.เอารอกช้างมาแขวนคอควาช หมายถึง บังคับให้ผู้อื่นรับภาระที่เกินกำลัง ๒.เลี้ยงช้าง กินขี้ช้าง หมายถึง ทำงานใดก็มองหาช่องเอาประโยชน์จากงานนั้น ซึ่งสุภาษิตกลุ่มนี้เป็นการนำเอาสิ่งที่อยู่ภายนอกช้างแต่มีความเกี่ยวข้องกับช้างมาเป็นคติสอน แต่ถึงกระนั้นสิ่งของเหล่านั้นก็นำเอามาเป็นอุทาหรณ์ก็ยังคงหมายถึงสิ่งที่ใหญ่ และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอยู่นั่นเอง

สุภาษิตคำพังเพยเหล่านี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของคนล้านนาที่มีต่อช้าง ซึ่งเป็นการหยิบยกเอาพฤติกรรมและลักษณะท่าทางของช้างมาเป็นสุภาษิต คติคำสอนคนได้อย่างเหมาะสม และเฉียบคมเป็นอย่างยิ่งทำให้เห็นภาพในสิ่งที่ยกเอามาเป็นอุทาหรณ์ได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้ เนื้อหาในนิทานพื้นบ้านล้านนา คนล้านนายังมีการนำเอาคุณสมบัติหรือกิริยาท่าทางของช้างมาบอกเล่าเพื่อที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมจริยธรรมแก่คนในสังคม ซึ่งเป็นการนำเอานิทานอันเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการอบรมศีลธรรมแก่สมาชิกในสังคมมา

สนองความต้องการของผู้สอนให้บรรลุเป้าหมาย อีกทั้งยังได้สอดแทรกคติคำสอนเข้าไปในเนื้อหาของนิทานอีกด้วย ซึ่งการหยิบยกข้างขึ้นเป็นตัวละครในการดำเนินเรื่อง ก็เพื่อให้คนเข้าใจถึงสิ่งที่ผู้เล่าต้องการนำเสนอหรือต้องการบอกเล่า อีกทั้งยังอาจแฝงไปด้วยสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่เพื่อให้ผู้รับสารได้ตีความเนื้อหาของนิทาน และนิทานพื้นบ้านล้านนาที่มีเนื้อหาในการนำเสนอพฤติกรรมของข้างในการใช้เป็นคติสอนใจ หรือเป็นอุทาหรณ์เตือนใจให้คนได้ประพฤติปฏิบัติเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามแนววิถีแห่งพุทธ อันเป็นแกนหลักในมิติของความเชื่อของคนล้านนา ได้แก่ เรื่องหน่อฟ้ายังมีฟ้า เรื่องนกไข่แพ้ข้าง เรื่องข้างกับงู เรื่องข้างกับคน เรื่องกาบินข้างและเรื่องข้างเผือกออกพงลงเป็นคำออกพ้นเป็นขาว ซึ่งนิทานกลุ่มนี้ได้แสดงภาพของข้างทั้งสองลักษณะคือทั้งในลักษณะของพฤติกรรมที่ควรนำไปเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ และภาพของข้างในลักษณะของพฤติกรรมที่ไม่ควรนำมาประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เป็นการนำเสนอภาพของข้างทั้งสองด้าน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑.เรื่องหน่อฟ้ายังมีฟ้า นิทานเรื่องนี้ได้นำเสนอภาพพฤติกรรมของข้างในลักษณะที่ไม่ควรจะนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ เพราะข้างในนิทานเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมในการอวดอ้างอวดเก่งไม่เกลงกลัวใคร อีกทั้งยังตั้งอยู่ในความประมาท แต่สุดท้ายก็ต้องเสียให้กับฝ่ายตรงกันข้าม เป็นการชี้ให้เห็นถึงภาพพฤติกรรมของข้างที่กระทำในสิ่งที่ไม่ดี ต้องการสอนคนให้เป็นคนมีสติไม่ประมาท ทำการใดอย่าใช้ความโอ้อวดแบะอารมณ์เป็นที่ตั้ง ดังเนื้อหานิทานความว่า

ยังมีพญาข้างสารตัวหนึ่งอยู่ในป่าใหญ่ ข้างตัวนี้มีพละกำลังมาก สามารถปราบสัตว์ทุกตัวได้หมดสัตว์ต่างๆจึงยกให้เป็นพญาแก่สัตว์ทั้งหลาย แต่พญาข้างก็ยังไม่พอใจอยากเป็นพญาแก่คนทั้งหลายบ้าง

วันหนึ่งพญาข้างสารเรียกราชสีห์กับเสือโคร่ง ซึ่งเป็นเสนาซ้ายและเสนาขวามาเฝ้าพญาข้างพูดว่า “ข้าเป็นพญาแก่สัตว์ทั้งหลายอยู่ในป่ามานานแล้ว ข้าอยากไปเป็นพญาแก่คนทั้งหลายบ้าง เจ้าทั้งสองจะว่าอย่างไร” ราชสีห์ซึ่งเป็นเสนาซ้ายตอบว่า “ท่านเป็น พญาแก่สัตว์ทั้งหลายก็ได้อยู่แล้ว อย่าไปเป็นพญาแก่คนทั้งหลายเลย เป็นไปไม่ได้หรอก” เสือโคร่งซึ่งเป็นเสนาขวากล่าวว่า “คนเก่งกว่าสัตว์ ท่านสู้คนไม่ได้หรอก” พญาข้างได้ ฟังกั้ไกรธ กล่าวว่ “กูนี้เป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่สัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งป่ายังสู้กูไม่ได้ คนตัว เล็กๆเท่าลิงนะหรือจะสู้กูได้ พวกมึงอย่าห้ามกู กูจะไปปราบเมืองคน กูจะเป็นพญาอยู่ ที่เมืองคน” ราชสีห์เตือนว่ “ท่านพญาระวังให้ดี ที่เมืองคนมีหมอข้าง มันจะจับเอาท่าน ไปล่ามโซ่” เสือก็เตือนว่ “หากท่านพญาจะปราบเมืองคนให้ได้ก็จง

ปราบหมอช้างให้ได้เสียก่อน” พญาช้างก็รับคำว่าเอออๆ แล้วละทิ้งป่าใหญ่ไปสู่คน
หวังจะได้เป็น เจ้าเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลาย เมื่อไปถึงเขตบ้านคนแล้วพญาช้างก็ไปหา
ชายคนหนึ่งทีกระต้อม หมูบ้าน ถามว่า พญาช้าง : เจ้ารู้จักหมอช้างไหม ชาวบ้าน :
รู้จักท่านมีธุระอะไรกับ หมอช้าง พญาช้าง : ข้าจะไปเป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่คนทั้งหลายแต่
ก่อนจะปราบคนทั้งหลายได้ต้องปราบหมอช้างเสียก่อน บอกมาซิ หมอช้างอยู่ที่ไหน ข้า
จะไปปราบมัน ชาวบ้าน : หมอช้างตั้งเรือนอยู่ปากน้ำข้างหน้าโน่น พญาช้าง : เจ้าไปส่ง
ข้าได้ไหม ชาวบ้าน : น้ำลึก ขาข้าสั้น ข้าข้ามน้ำไปไม่ได้ พญาช้าง : เขาว่าหมอช้างเก่ง
นัก สามารถบังคับช้างตัวใหญ่ๆเอาไปลากไม่ได้ ข้าอยากรู้ว่ามันจะเก่งสักแค่ไหน เอง
จงรุดนาคเดียว ก็เอวหักเจ้าไปส่งข้าที ข้าจะให้เจ้าขี่คอข้าข้ามน้ำไป ที่จริงชายคนนั้น
นั่นแหละที่เป็นหมอช้าง หมอช้างก็บอกแก่พญาช้างว่าจงรอข้าสักประเดี๋ยว ข้าขึ้นไป
เอาของบนบ้านก่อนแล้วก็ขึ้นไปเอาขอสับช้างใส่ยาม แล้วก็ลงมาขี่คอช้าง ช้างก็พาหมอ
ช้างข้ามแม่น้ำ พอไปถึงกลางแม่น้ำที่น้ำลึกไหลเชี่ยว ช้างสายหรือสะบัดก็จะไม่แรงเท่า
สายหรือสะบัด บนบก หมอช้างเห็นว่าได้ที่แล้วจึงเอาขอช้างออกมาจากยามแล้วเอาสับ
หัวช้าง พญาช้าง ได้รับความเจ็บปวดก็พยายามจะสะบัดให้หมอช้างตกจากหลัง แต่แรง
น้ำช่วยลดทอนแรงสะบัดของช้างลงไปมาก หมอช้างจึงไม่ตกหมอช้างจึงเอาขอช้างสับ
อีกแรงๆ แล้วดวดคำทักว่า “กูนี้แหละหมอช้าง มึงจะยอมกูไหม” “กูไม่ยอม”
“ไม่ยอมมึงจะเจ็บอีกทนได้กี่ทนไปซิ” ว่าแล้วก็เอาขอสับช้างอันแหลมคมสับที่หัวช้าง
อีก เลือดก็ไหลออกจากหัวช้าง ช้างก็ดิ้นรนฮึดฮัดต่อสู้ แต่ความเจ็บปวดจากผลทำให้
ช้างอ่อนแรงลงเป็นลำดับ หมอช้างเห็นช้างอ่อนแรงลงมากก็ส่งสารจึงถามว่า “มึงจะยอม
กูละยัง” “กูไม่ยอม มึงเล่นไม่ซื่อ มึงหลอกลวงกู” “กูไม่ได้หลอกลวงมึง แต่กูใช้
สติปัญญาสู้กับมึงไว้ยี่ มึงเป็นช้าง ตัวโตกว่ากูไม่รู้ก็เท่า ถ้าไม่เอาปัญญาสู้กับมึง กูจะ
เอาชนะมึงได้ไงเขาเรียกว่าปัญญาเหนือกว่ากำลังไว้ยี่ มึงจะยอมหรือไม่ยอม” “กูไม่
ยอม” หมอช้างก็สับถีๆ เลือดออกมาจนแดงไปทั้งท้องน้ำ ช้างอ่อนแรงลงไปเรื่อยๆ จน
ไม่มีแรงจะดิ้นอีกแล้ว ผลสุดท้ายช้างเจ็บหนักก็ยอมให้หมอจัดการทุกอย่าง หมอ
ช้างก็เอาปลอกมาใส่เอาโซ่มาล่ามเมื่อเห็นว่าเชื่องดีแล้ว หมอช้างก็ขายพญาช้างให้แก่
พญาเจ้าเมือง เจ้าเมืองก็เอาพญาช้างเป็นช้างลากไม้ต่างของพญาช้างก็เลยไม่ได้เป็น
พญาช้างแก่คนทั้งหลาย จะกลับไปเป็นพญาแก่สัตว์ทั้งหลายตามเดิมก็ไม่ได้อีกแล้ว
ทั้งนี้เป็นเพราะพญาช้างไม่รู้จักคำว่าเหนือฟ้ายังมีฟ้านั่นเอง

(เจริญ มาลาโรจน์ , ๒๕๔๔: ๓๑ – ๓๓)

เรื่อง นกไขแพ้วข้าง นิทานเรื่องนี้ได้นำเสนอภาพของข้างในส่วนที่มีความประพุดอันส่งผลทำให้เกิดความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ซึ่งความประพุดเช่นนี้เป็นเสมือนกับคนที่มินิสัยชอบระรานคนอื่น ชอบสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น ทำให้สมาชิกในสังคมเกิดความเดือดร้อนเป็นการสร้างปัญหาให้กับมวลสมาชิกของสังคม เป็นการแสดงให้เห็นถึงคณิศรที่ต้องการบอกว่า คนไม่ดีหรือผู้แก่อ่านาจอตนเองเป็นใหญ่ มองคนอื่นที่อ่อนแอว่าไม่มีความหมาย แต่สุดท้ายแล้วก็ต้องได้รับผลกระทบที่ตนเองทำขึ้นอย่างสาสมซึ่งเป็นคณิศรที่ต้องการชี้ให้เห็นถึงความดีและความชั่ว ที่ความชั่วย่อมพ่ายแพ้ต่อความดีในที่สุด ดังที่สุภาษิตที่บอกว่า ให้ทุกข์แก่ท่าน ทุกข์นั้นถึงตัว เนื้อหานิทานความว่า

.....ต่อมายังมีนกไขตัวหนึ่งมีลูก ๒ ตัวอยู่ริมทาง ลูกทั้ง ๒ ยังไม่แข็งแรงบินยังไม่ได้ต่อมายังมีข้างฝูงหนึ่งเดินทางผ่านมาทางนั้น นกไขจึงบอกพญาข้างขอให้เดินทางไป ทางอื่นเถอะ ลูกข้า ๒ ตัวยังบินไม่ได้ พญาข้างก็เลยพาลูกข้างฝูงนั้น เดินไปทางอื่น ยังมีลูกข้างใจบาป ๕๐๐ ตัว ผ่านมาทางนี้ นกไขจึงบอกให้ผ่านไป ทางอื่นอีก ข้างก็บอกว่าลูกมึงอยู่ไหน นางนกไขก็บอกว่าอยู่ที่นี้ ข้างนั้นก็จึงไปชี้เยี่ยวใส่ นกไขเสียใจร้องให้คิดอาฆาตแก่แค้นข้าง แล้วจึงไปบอกพญาภา กาก็บอกให้ไปบอกให้ไก่ ให้ไก่ไปบอกนกค้อยก๋ง แล้วให้นกค้อยก๋งไปบอกแมลงวันหัวเขียวและให้แมลงวันหัวเขียวไปบอกกบมาประชุม แล้วกาก็เรียกสัตว์ทั้งหมดมาประชุม แล้วกาก็บอกให้สัตว์ทั้งหลายว่าจะอยู่บนหลังข้าง แล้วให้นกค้อยก๋งไปจิกตาข้างจนบอดแล้วให้แมลงวันหัวเขียวมาไข่ใส่ตามันอีกและให้เขี่ยครีงที่ริมน้ำเพื่อให้ข้างไปตาย เมื่อตกลงกันแล้วจึงพากันไป กาก็บินไปเกาะที่หัวข้าง แล้วนกค้อยก๋งก็มาจิกตาข้างจนบอด ฝ่ายแมลงวันก็มาไข่ใส่ตาข้างอีก ข้างก็เลยตาบอดเดินโซซัดโซเซมาเรื่อยๆ ฝ่ายไก่ก็ขึ้นที่ริมน้ำ ข้างก็นึกว่าเป็นบ้านของคนจึงหิวน้ำ จึงเดินไปหาไก่จนถึงริมน้ำ ส่วน กบจึงร้องขึ้น ข้างก็นึกว่ามีน้ำจึงไปกิน จึงเดินตกลงหน้าผาตกลงในน้ำตาย ต่อมาเขาจึงเรียกว่า นกไขแพ้ว (ชนะ) ข้าง

(เวเน่ เพลงเออ, ๒๕๑๕ : ๒๕๐-๒๕๑)

เรื่องข้างกับงู นิทานเรื่องนี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมของข้างที่มีทฤษฎีมานะไม่ยอมลดลาวาสอดต้องการที่จะเอาชนะกันโดยยึดถือเอาอารมณ์เป็นที่ตั้ง ไม่ได้ใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหา ซึ่งสุดท้ายก็ต้องพบกับความเสียหายถึงแก่ชีวิต เป็นคณิศรที่ต้องการจะสอนคนให้ใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหาไม่ควรใช้อารมณ์หรือยึดเอาทฤษฎีความคิดความเห็นของเป็นหลัก ซึ่งมีได้ส่งผลดีต่อผู้ขัดแย้งทั้งคู่ ดังนั้น เมื่อเกิดปัญหาก็ควรใช้สติปัญญาและเหตุผลในการแก้ปัญหา เนื้อหานิทานความว่า

....มีช้างตัวหนึ่ง หิวหญาต์ออกไปหากินหญ้าตามชายป่า ก็ไปพบกับงูตัวหนึ่ง
อยู่ที่จอมปลวก งูก็ออกมาขู่ช้างว่าท่านมานุกรกที่อยู่อาศัยของข้าพเจ้า ท่านจะมาหากิน
ที่นี่ไม่ได้ ช้างก็ตอบว่าข้าพเจ้าไม่ได้มารังแกรุกรานที่ของท่าน เพราะที่นี่เป็นที่ของสัตว์
ทั้งปวง ข้าพเจ้าเห็นที่นี่มีหญ้าอุดมสมบูรณ์จึงแวะมากิน งูก็บอกว่าถึงอย่างไรก็ตาม
ข้าพเจ้าให้ท่านออกไปโดยเร็ว ไม่เช่นนั้นจะกัดท่านให้ตาย ช้างก็ว่าท่านอย่าโอหังเลย ตัว
ท่านเล็กนิดเดียว ถ้าจะกัดข้าข้าก็ยกเท้าเหยียบท่านๆ ก็ตาย งูก็ว่าท่านเหยียบข้าไม่ได้
หรอกเพราะข้าอยู่ในรู ช้างก็ว่าแม้ท่านจะอยู่ในรูชันนอนทับรูท่านก็ออกมาไม่ได้แล้ว
ช้างก็นอนทับรูของงู งูจึงลนชักตายปิดปากรูงูออกมาไม่ได้ก็ตายไปอีก ต่อมาหมา
จึงจอกหิววิ่งมาพบช้างนอนตายอยู่ก็คิดว่า ตนเองโชคดีมาพบช้างตาย คงไม่ต้องไปไหน
อีกหลายวันคอยกินซากช้าง ที่นี้แล้วหมาจึงจอกก็กัดท้องช้างเป็นโพรง เข้าไปนอนกิน
ในนั้น แต่เมื่อหนึ่งช้างตากแดดนานเข้าก็เหี่ยวแห้งและปิดกันสนิท หมาจึงจอกอยู่ข้างใน
หายใจไม่ออกที่สุดก็ตาย

(เวาน์ เพลงออ , ๒๕๑๕ : ๔๓๒-๔๓๓)

เรื่องกาบินช้าง นิทานเรื่องนี้ถึงแม้ช้างจะไม่ได้แสดงพฤติกรรมที่ต้องการบอกว่าสิ่งใด
ควรทำหรือไม่ควรทำ แต่ผู้เล่าต้องการเปรียบเทียบช้างเสมือนสิ่งที่ทำให้คนหลงยึดติดอยู่ในวัฏฏ
สงสาร เพราะสิ่งที่ต้องการบอกนั่นคือ การแสดงความคิดเห็นของคนที่ถกเถียงกันว่า สิ่งใดใน
โลกนี้ที่เป็นยอดแห่งความสุข ซึ่งคนทั่วไปอาจมีความเห็นที่แตกต่างกันตามภูมิหลังของแต่ละ
คน แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงชี้ให้เห็นถึงโทษของความสุขเหล่านั้นว่า เป็นสิ่งที่ทำให้คนข้องอยู่ใน
โลก ต้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่รำไป ช้างถึงแม้จะไม่ได้แสดงพฤติกรรมอันเป็นการบ่งบอกถึง
สิ่งที่ต้องการสอน แต่ก็ใช้ภาพของช้างเป็นอุทาหรณ์การสอน โดยมีกาเป็นตัวเอกในการดำเนิน
เรื่อง เพื่อบอกกล่าวถึงความลุ่มหลงของคนที่ปล่อยตัวปล่อยใจให้เป็นไปตามอำนาจแห่งกิเลส
ตัณหา สุดท้ายก็ต้องประสบกับความตายในที่สุด เป็นการมุ่งหมายสอนให้คนอย่าติดสุข
นั่นเอง เนื้อหาของนิทานความว่า

ครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับที่เชตวันมหาวิหาร เหล่าภิกษุสนทนากันว่าความสุขใด
เป็นความสุขที่สุด บ้างก็ว่าเป็นกษัตริย์ บ้างก็ว่าเสพกามคุณ บ้างก็ว่าเสพอหารขันธ์
ประณีต พระพุทธเจ้าตรัสว่าความสุขดังกล่าวทำให้ติดข้องในสังสารวัฏ เหมือนกาที่
เพลินเกาะกินซากช้างลอยจนไปถึงกลามมหาสมุทรแล้วบินกลับไม่ได้ และต้องตายใน
มหาสมุทรนั้น

(อุดม รุ่งเรืองศรี, ๒๕๔๖: ๕๘๕)

เรื่อง ช้างเผือกออกพงลงเป็นคำออกพันเป็นขาว นิทานเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมในด้านความอดทนและความเพียรพยายามในการถอนตนเองออกจากโคลนตม เพราะถ้าหากมองในมุมกลับแล้วถ้าหากว่า ช้างไม่ได้ใช้ความพยายามความอดทนอย่างสุดความสามารถ สุดท้ายแล้วช้างก็จะต้องสิ้นชีวิตอยู่ในโคลนตมนั้นไม่สามารถมีชีวิตอยู่ต่อไปได้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงเนื้อหาของนิทานที่ต้องการสอนให้คนมีความอดทนพยายามต่อสู้อุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไม่ย่อท้อจึงจะสามารถผ่านปัญหาอุปสรรคไปได้และปัญหาต่างๆก็จะสามารถถูกแก้ไขไปได้ในที่สุด ดังเนื้อหาของนิทานว่า

...เป็นการเทศนาสั่งสอนคนทั้งหลายเพื่อชี้ให้เห็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องโดยยกเรื่องของช้างตัวหนึ่ง ซึ่งฉลาดสามารถเอาตัวขึ้นจากหล่มโคลนตมได้ เพราะความอดทนและความพยายามฉะนั้นทุกคนจึงควรพยายามสละกิเลสออกจากตน ไม่ควรประมาท ควรบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา ตั้งอยู่ในโอวาทของพระพุทธเจ้า เพื่อจะได้หมดมลทิน เหมือนดังช้างดำนิลซึ่งพยายามไถ่ถอนตนด้วยวงและงา จนสามารถหลุดพ้นจากหุบเหวได้คนทั้งหลายควรที่จะละเสีย จากกรรม ๑๔ ประการ ซึ่งจะทำให้เราลำบาก คือ ๑. โมโห ความหลง ความเขลา ๒. อหิริก ความกลัวหยาบ ไม่สะอึกสะอื้นต่อการทำบาป ๓. โลภะ ความโลภ ไม่รู้จักทำบุญบำเพ็ญทาน ๔. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน ไม่คิดอ่านทำความดี จิตใจ หวั่นไหวไม่เที่ยงแท้ ๕. มัจฉริยะ เครื่องกันไม่ให้เห็นประโยชน์ในทางดี ๖. มิจฉาทิฐิ เห็นผิดเป็นชอบ ๗. มานะ ความแข็งกระด้าง ไม่มีสัมมาคารวะ ๘. โทสะ ความโกรธ ความขุ่นเคียว ๙. อิจฉา ความอยากได้ของผู้อื่น จึงพยายามทำลายของของเขา ๑๐. มัจฉริยะ ความตระหนี่ ไม่คิดทำบุญให้ทาน ๑๑. กุกุจะ ความแกล้งใจ สงสัยกินแหนง ๑๒. ถีนะ ความเกียจคร้าน ไม่รู้จักทำความดีความชอบ ๑๓. มithะ ความง่วงเหงาเป็นนิจ ไม่กระตือรือร้นต่อสิ่งใดๆ ๑๔. วิกิจจนา ความสงสัย ความระแวงทำให้ไม่กล้าทำบุญ ทำทาน ทำความดีใดๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ขอให้คนทั้งหลายพิจารณาให้ถ้วนถี่ หมั่นทำความดี จะได้บรรลุนิพพานในที่สุด

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๔ , ๒๕๔๒: ๑๘๖๖)

ดังนั้นช้างจึงมีความสำคัญต่อคนในการนำเอาลักษณะอุปนิสัยพฤติกรรมของช้างมาใช้ประโยชน์ในการสั่งสอนอบรมจริยธรรมแก่คนในสังคมโดยอาศัยช้างเป็นตัวดำเนินเรื่องในนิทาน ซึ่งเนื้อหานิทานพื้นบ้านล้านนาเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ช้างมีความสำคัญต่อการใช้เป็นอุทาหรณ์สอนใจคนเป็นอย่างมาก ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากความสนิทชิดเชื้อระหว่างคนกับช้าง อีกทั้งยังมีการเข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี ตลอดถึงอุปนิสัยเฉพาะของช้าง และการผสมกับจินตนาการของคนที่มีอย่างไม่จำกัด จึงทำให้คนสามารถนำเอาลักษณะพฤติกรรมของช้าง มาใช้เป็นเครื่องมือในการสอนคนนั่นเอง

๔.๒.๒ เป็นผู้ที่ยกย่องช่วยเหลือคนในการดำเนินชีวิต

ช่างนอกจากจะมีความสำคัญในการใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมจริยธรรมแก่สมาชิกในสังคมให้มีความประพฤติที่ดีงาม เหมาะสมแล้ว ช่างยังมีความสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เป็นผู้ที่ยกย่องช่วยเหลือแบ่งเบาภาระให้กับคนในลักษณะหลายรูปแบบ ซึ่งการที่ช่างใกล้ชิดกับคน จึงเป็นเหตุให้ช่างมีโอกาสเป็นผู้ที่ช่วยเหลือคน ทำให้คนสามารถดำเนินชีวิตของตนได้อย่างสะดวกสบายยิ่งขึ้น ไม่ลำบากมากนัก เช่น การช่วยเหลืออุปฐากคน การช่วยคนให้พ้นจากความทุกข์ยาก การช่วยคนกอบกู้บ้านเมืองและขับไล่ศัตรู อีกทั้งยังช่วยคนในการทำงานดำรงชีพอีกด้วย ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

๑) เป็นผู้ช่วยในการดูแลอุปฐากคน นิทานพื้นบ้านล้านนาที่ชี้ให้เห็นถึงช่างได้มีส่วนในการดูแลเอาใจใส่คน ได้แก่เรื่องพากุลชาดก และเรื่องอินจิตตชาดก ซึ่งช่างได้ดูแลอุปฐากพระดาบสให้ได้รับความสะดวกสบายในหลายๆ ด้าน เช่น การตักน้ำใช้ น้ำบริโภค การหาผลไม้อาหารมาให้ การหาไม้แห้งๆ มาก่อไฟ ตลอดจนการคอยระวังภัย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของช่างในฐานะที่เป็นผู้ที่ยกย่องดูแลปกป้องคนให้อยู่รอดปลอดภัยไม่ลำบาก ถึงแม้ช่างจะมีข้อจำกัดในเรื่องการทำงานบางอย่างก็ตาม

๒) เป็นผู้ช่วยคนให้พ้นจากความทุกข์ยาก ช่างได้มีส่วนช่วยให้แก่คนที่กำลังประสบกับความทุกข์ลำบากให้ได้รับความสุขปรากฏในเนื้อหานิทานเรื่องพระเวสสันดรชาดกและเรื่องฉันทันตชาดก ซึ่งนิทานทั้งสองเรื่องนี้ช่างได้มีความสำคัญต่อคนคือ เป็นผู้ที่ยกย่องช่วยเหลือคน เช่นเรื่องพระเวสสันดรชาดก เมื่อชาวเมืองเกิดความทุกข์ยากเพราะฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดข้าวยากหมากแพง ผู้คนอดอยาก ช่างปัจฉินาเคนทร์หรือช่างปัจฉินาค ซึ่งเป็นช่างของพระเวสสันดรก็เป็นผู้ที่ยกย่องช่วยเหลือความทุกข์ยากเหล่านั้นให้แก่ประชาชน ทำให้ประชาชนกลับมามีความสุขเหมือนเดิมด้วยการบันดาลทำให้ฝนตก เกิดน้ำท่าที่บริบูรณ์ ส่วนเรื่องฉันทันตชาดก พญาช่างก็ได้ช่วยเหลือความทุกข์ยากให้กับนายพรานที่หลงป่า อดข้าวอดน้ำด้วยการให้ขึ้นขี่คอแล้วนำออกมาส่งยังบ้านเมืองของนายพรานเอง เป็นเหตุทำให้นายพรานได้พบกับความสุขอีกครั้งที่ได้กลับบ้านและมีอาหารบริโภค สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของช่างในการช่วยเหลือคนให้พ้นความทุกข์ยากแล้วพบกับความสุข

๓) เป็นผู้ช่วยในการกอบกู้บ้านเมืองและขับไล่ศัตรู ช่างยังเป็นผู้ที่ช่วยคนในการกอบกู้บ้านเมืองให้ได้รับเอกราชจากอริราชศัตรู และขับไล่ศัตรูให้พ้นจากบ้านเมืองของตน ทำให้คนเกิดความผาสุกในการดำรงชีพ โดยไม่ต้องถูกข่มเหงจากฝ่ายตรงกันข้าม บ้านเมืองเกิดความสงบสุขร่มเย็น เนื่องจากการกอบกู้บ้านเมืองและขับไล่ศัตรูนั้น นอกจากจะต้องอาศัยกำลังพล

โยธาทหารทั้งหลายตลอดถึงอาวุธยุทธโศปกรณต่างๆแล้ว ช้างยังเป็นผู้ที่คอยช่วยในการกอบกู้บ้านเมืองให้ได้ผลสำเร็จ สามารถที่จะปราบปรามฝ่ายตรงกันข้ามได้ ซึ่งนิทานกลุ่มนี้ดังเห็นได้จากนิทานเรื่องช้างผู้กำเริบ(ของพระนางจามเทวี) เรื่องช้างงู และเรื่องอลีนจิตตกุมาร ดังนั้นจึงทำให้เราเห็นภาพของช้างที่คอยเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือคนในการกอบกู้บ้านเมืองและขับไล่ศัตรูได้ชัดเจน

๔) เป็นผู้ช่วยในการดำรงชีพของคน ช้างไม่เพียงแต่เป็นสัตว์เลี้ยงธรรมาเท่านั้น แต่ช้างยังเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือคนในด้านการดำรงชีพ เช่นช่วยในการท่นแรงในการยกของที่หนักเกินกำลังของคนที่จะยกได้ หรือการใช้เป็นพาหนะในการบรรทุกสิ่งของที่หนักๆ และต้องเดินทางในระยะไกลๆ ในลักษณะภูมิประเทศที่การสัญจรลำบาก ช้างจึงเป็นผู้คอยช่วยให้คนได้รับความสะดวกสบายสามารถดำรงชีพอยู่ได้ ทั้งการประกอบอาชีพการเกษตร การทำไม้ และการเดินทางค้าขาย ดังปรากฏในเนื้อหานิทานที่เกี่ยวกับภูมินามทั้งหลายได้แก่เรื่องบ้านแซ่ช้าง เรื่องบ้านเขื่อนพาก เรื่องบ้านโล๊ะป่าหวาย เรื่องท่าช้างและเรื่องบ้านปางเป็นต้น ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงช้างที่เป็นผู้คอยช่วยเหลือคนในการดำรงชีพให้ได้รับความสะดวกต่อการทำงานให้บรรลุเป้าหมายของตนคาดหวัง ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องท่นแรงให้กับคนได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าช้างจึงมีความสำคัญต่อคนในมิติต่างๆ มากมายสุดแต่จะหยิบยกเอาส่วนไหน ของช้างไปใช้ประโยชน์ ส่วนเนื้อหาของนิทานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับช้างนี้ ได้สะท้อนให้เห็นภาพของช้างที่มีความสำคัญต่อคนอยู่ ๒ ประการใหญ่ คือการใช้เป็นเครื่องมือ สอนศีลธรรมแก่สมาชิกในสังคมและการเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือคนในการดำเนินชีวิตดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง

๔.๓ บทบาทของช้างกับภูมินาม

การตั้งถิ่นฐานหรือที่อยู่อาศัยของคน มักจะถูกพิจารณาจากปัจจัยภายนอกต่างๆ เช่น สภาพของดินฟ้าอากาศ สภาพแวดล้อม แหล่งน้ำ และความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้เป็นต้น โดยปัจจัยแต่ละอย่างต้องเอื้อต่อการดำรงชีพของผู้คนที่อาศัย สำหรับบางท้องที่ได้ตั้งชื่อสถานที่ขึ้น เนื่องจากพฤติกรรมหรือลักษณะของช้าง ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของคน ตลอดถึงเรื่องราวของช้าง ซึ่งบทบาทของช้างเกี่ยวกับภูมินาม อาจหมายถึงการช่วยค้าพระศาสนา การแสดงแสดงขอบเขตอำนาจของคน และการบอกถึงช้างเกี่ยวข้องกับประกอบอาชีพของคน

๔.๓.๑ การค้าพระพุทธรูปศาสนา

ส่วนบุคคลในตำนานที่สำคัญ คือพระพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าพระองค์เป็นศาสดาเอกของโลก และเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พุทธศาสนาได้แผ่ขยายมาสู่ล้านนาและพื้นที่ใกล้เคียงมาเป็นเวลาช้านานดังที่ปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ที่กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าได้พบปะกับเจ้าถิ่นที่เป็นยักษ์บ้าง หรือลัวะบ้างซึ่งแต่เดิมมิได้มีศาสนาเป็นคณาเถื่อน แต่เมื่อได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วก็หันมานับถือพุทธศาสนา และสถานที่ต่างๆ ที่พระองค์เสด็จไปกลับกลายมาเป็นชื่อบ้านนามเมืองตามหัวเมืองต่างๆ ทั้งล้านนา พม่า และสิบสองปันนาซึ่งการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในตำนานพระเจ้าเลียบโลกนั้น ถูกตีความว่าหมายถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาในล้านนา ถึงแม้ว่าในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาจะมีได้ยืนยันว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาในบริเวณเหล่านี้ก็ตาม แต่ปรากฏหลักฐานว่า หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วประมาณ ๒๐๐ กว่าปี พระสงฆ์มีความประพฤดิย่อหย่อนทำให้พวกเดียรถีย์แอบเข้ามาบวชในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก พระเจ้าอโศกมหาราชทรงดำริให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นแล้วแบ่งสมณทูตออกเป็นเก้าสาย โดยมีพระโสณะและอุตตระนำศาสนาเข้ามาสู่สุวรรณภูมิ อันหมายถึงอุษาคเนย์ทั้งหมด ส่วนในพื้นที่ล้านนาเองพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาโดยผ่านตำนานเรื่องเล่ามากมายโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นตัวแทนการเผยแผ่ธรรมมีการประทานรอยพระบาทบ้างเกสาธาตุบ้างเป็นการยืนยันถึงการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาในล้านนา ตลอดถึงบ้านเมืองอื่นๆ ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปนั้นอาศัยพระอิริยาบถของพระองค์จึงตั้งเป็นชื่อบ้านนามเมืองตามอิริยาบถนั้นๆ

ดังนั้นนิทานพื้นบ้านล้านนาที่กล่าวถึงช้างที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า นอกจากช้างจะหมายถึงบุคคลที่เป็นผู้นำชุมชนที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาดินแดนแห่งนี้แล้ว ช้างยังมีบทบาทช่วยค้าพระศาสนาอีกด้วยเช่นกัน เช่นเรื่องเมืองนะ กล่าวถึงในคราวที่พระองค์ทรงทรมานพระวรกายอยู่ได้มีช้างน้อยงาแดงนำลูกสมอมาวถวายเพื่อใช้ฉนเป็นยาแก้ปวดท้อง ช้างน้อยงาแดงจึงเป็นเสมือนผู้วิเศษผู้มีอำนาจที่มีพลังพิเศษที่สามารถรักษาโรคภัยต่างๆ เป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนเพราะช้างน้อยงาแดงเป็นช้างที่พิเศษกว่าช้างทั่วไปที่คนเชื่อว่ามีพลังอำนาจพิเศษ ดังนั้น เมื่อช้างนำเอาสมอซึ่งถือว่าเป็นยามาถวายพระพุทธเจ้าก็เป็นการยืนยันถึงการยอมรับและค้าพระพุทธรูปศาสนานั้นเอง ดังความว่า

ในขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังทรมานพระองค์อยู่ได้มีช้างน้อยงาแดงไปเอาลูกสมอภาษาเมืองว่า “ปะนะ” มาถวายพระพุทธเจ้าฉนเป็นยาแก้ปวดท้อง พระพุทธองค์เมื่อฉนลูกปะนะ ก็บอกว่าปะนะนี้รสหวานดี พอฉนเสร็จก็เอาลูกปะนะขว้างไปทางทิศใต้และทรงทำนายว่า ต่อไปจะเกิดบ้านเมืองขึ้นที่นี่ คือ เมืองนะ

(ธิดินัคดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาเพ็ญแสง, ๒๕๔๓: ๕๑)

นอกจากนั้น คำานานเชียงแสนก็ได้แสดงให้เห็นถึงอำนาจแห่งความเป็นธรรมราชาของ พระพุทธเจ้าที่เสด็จไปในที่ต่างๆ เมื่อพระองค์ประสงค์ที่จะแสดงปาฏิหาริย์บางครั้งอาจจะมี พระรัศมีพุ่งออกจากพระวรกายทำให้คนที่พบเห็นยอมรับนับถือ คำานานเรื่องนี้เมื่อช่างได้เห็น รัศมีของพระพุทธเจ้าก็ตกใจร้องแค้นสะเดียนวิ่งหนีไป ช่างจึงเป็นเสมือนผู้นำหรือชนชั้นสูงใน สังคมที่ยอมรับ ยำเกรงในอำนาจของพุทธศาสนาตลอดถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในพื้นที่ นั้น ดังปรากฏเนื้อหาในคำานานความว่า

...ในครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงเมืองนั้น รัศมีของพระพุทธองค์กระจาย ออกไปทั่ว ทำให้ช่างของกษัตริย์ในเมืองนั้นตกใจ จึงร้องแค้นสะเดียน เมืองนั้นจึงได้ชื่อ ว่าเมือง ช้างแค้น และกลายเป็นเมืองเชียงแสน...

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๔ , ๒๕๔๒: ๑๘๓๘)

จากนิทานพื้นบ้านล้านนาที่มีช่างเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า อาจพออนุมานได้ว่า ช่าง หมายถึงคนชั้นสูงหรือชนชั้นนำในสังคมที่ยอมรับและนับถือเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ดังเห็นได้จากคำานานการสร้างพระธาตุยอยหงส์ที่จังหวัดน่าน ที่ได้กล่าวถึงช่างป่าจำนวน ๑๐๐ ตัวมาช่วยกันปรับพื้นที่บริเวณยอดเขาจนเรียบหลังจากนั้นจึงมีการสร้างพระธาตุขึ้น จึงเห็นได้ว่า การที่ช่างช่วยกันปรับพื้นที่ก่อนที่จะใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างพระธาตุจึงยืนยันได้ถึง คนชนชั้นนำที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้วนำคนออกมาช่วยกันสร้างศาสนสถานนั่นเอง ซึ่ง โขลงช้างที่มาช่วยกันปรับพื้นที่นั้นก็อาจหมายถึงคนทั่วไปที่มาช่วยทำงาน ดังได้ปรากฏใน คำานานพระธาตุยอยหงส์ ความว่า

พระธาตุองค์นี้สร้างขึ้น เมื่อพุทธศักราช ๑๗๑๔ หรือจุลศักราช ๖๓๓ ความ เป็นมาก่อนสร้างองค์พระธาตุคือ มีหงส์ตัวหนึ่งได้ คาบเอาขอยทองคำ (ตราขุทองคำ เครื่องขั้ว สมัยโบราณ) บินมาวนเวียนอยู่ยอดเขานี้ถึง ๓ รอบ แล้วเอาขอยทองคำนั้น ปล่อยลงมาตรงยอดเขานี้ ส่วนหงส์ตัวนั้นก็บินบ้ายโฉบหนีไปทางทิศตะวันตก และมี ไฟร้องฟ้าผ่า ฝนตกหนักเป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน เมื่อฝนฟ้าสงบลงแล้วมีช่างป่าโขลงหนึ่ง ประมาณ ๑๐๐ เชือกมาเดินวนเหยียบดินบริเวณยอดเขาแห่งนี้ จนเรียบเตียนแล้วเดินไป ประทักษิณรอบบริเวณยอดเขา ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าลานช้างอยู่จนบัดนี้ เมื่อช่างโขลงนั้น กลับไปแล้วนั้นพระครูบาคร่อม (พระภิกษุคล่อม) ซึ่งเป็นพระเถระผู้เคร่งครัดธรรมวินัย และเป็นพระที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมากที่สุดคนในสมัยนั้น ได้ชักชวนให้ชาวบ้าน ที่เป็นคนแก่คนเฒ่า และชาวบ้านที่มีศีล มีสัจย์ให้สมาทานรักษากุ โปสถศีลและสัจยาริ ฐานแล้วก็ขึ้นมาดูบริเวณยอดเขาแห่งนี้จึงได้พบว่า มีขอยทองคำวางอยู่บนจอมปลวก

แล้วจึงพากันคิดก่อสร้างเป็นองค์เจดีย์เล็กๆครอบยอดทองคำนั้นไว้ แล้วตั้งชื่อว่า พระธาตุยอยหงส์ ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๑๓ , ๔๔๔๒: ๔๔๔๓)

อนุสาวรีย์ช้างเผือก(วัดพระธาตุคอกสุเทพ) ดำเนินเรื่องนี้เป็นการกล่าวถึงช้างเผือกมงคลของพระเจ้ากือนาที่ได้บรรทุกพระบรมธาตุขึ้นไปบรรจุไว้ ณ คอกสุเทพ เมื่อช้างเผือกได้ทำการกิจเสร็จก็ล้มเสียชีวิต ผู้คนจึงสร้างอนุสาวรีย์ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของช้างเผือกมงคล ช้างเผือกจึงเป็นเสมือนตัวแทนของผู้มีอำนาจ ผู้มีพลังในการขับเคลื่อนศาสนาให้ตั้งมั่นเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเขตล้านนา เนื้อหาดำเนินความว่า

ช้างเผือกมงคล เป็นช้างเผือกคู่บารมีของพระเจ้ากือนา เนื่องจากพระเจ้ากือนาและพระมหาสวามีได้พยายามหาที่เหมาะสมสร้างพระเจดีย์องค์หนึ่ง เพื่อบรรจุพระบรมธาตุองค์เดิมที่นำมาจากเมืองปางจาสุโขทัย พระองค์ได้นำเอาพระบรมธาตุนั้นขึ้นไว้บนหลังช้างเผือกมงคลและอธิษฐานเสี่ยงทางว่า เมื่อช้างได้นำพระบรมธาตุไปถึงที่ๆเหมาะสมสำหรับเก็บรักษาพระบรมธาตุ แล้วให้รับขอพระบรมธาตุได้แสดงอภินิหารบังคับให้ช้างหยุดอยู่ตรงนั้นเถิด พออธิษฐานเสร็จแล้วพระองค์ก็ทรงปล่อยช้างให้ออกไปจากประตูหัวเวียง (ประตูช้างเผือกปัจจุบัน) เมื่อช้างออกจากประตูไปแล้วก็เปล่งเสียงร้องขึ้น ๓ ครั้ง แล้วหันหน้าไปทางทิศตะวันตกและเดินมุ่งหน้าไปทางภูเขา พระเจ้ากือนาและพระมหาสวามีตลอดถึงประชาชนผู้สนใจในพิธีได้เดินทางตามช้างไปเป็นเวลายาวนาน

ในที่สุดช้างก็ไปถึงเชิงคอกสุเทพ และช้างก็ได้เปล่งเสียงร้องขึ้น ๓ ครั้ง และเดินปีนเขาขึ้นไปจนถึงยอดเขา จากนั้นช้างก็เดินวนซ้าย ๓ รอบ และหยุดคุกเข่าหมอบลงพร้อมกับเปล่งเสียงร้อง ๓ ครั้งอีกรอบหนึ่ง เมื่อได้ทำหน้าที่เสร็จสมบูรณ์ โดยการนำเอาพระบรมธาตุไปถึงจุดหมายปลายทางแล้วก็สิ้นใจตายบนเนินเขา แห่งนั้นเพื่อเป็นการระลึกถึงช้างเผือกมงคลแสนรู้เชือกนี้

(ตำนานวัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหาร, ๒๕๕๓: ๕๓-๕๔)

๔.๓.๒ การแสดงขอบเขตอำนาจของบุคคล

นิทานพื้นบ้านล้านนาที่กล่าวถึงบุคคลสำคัญในตำนาน มักมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับบุคคลเหล่านั้นในลักษณะที่มีกลิ่นอายของความศักดิ์สิทธิ์และเปี่ยมไปด้วยความศรัทธาในความสามารถและความพิเศษเหนือธรรมชาติของท่านเหล่านั้น ดังนั้น ในหลายพื้นที่อาจมีเรื่อง

เล่าของบุคคลในตำนานคนเดียวกัน แต่บางพื้นที่อาจมีตำนานเฉพาะบุคคลในท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับอำนาจอิทธิพลและการรับรู้ที่แผ่ขยายออกไปสู่พื้นที่เหล่านั้นดังเช่นวีระบุรุษของไทยใหญ่นั้นคือเจ้าเสือข่านฟ้าที่เป็นวีระบุรุษทางวัฒนธรรมหรือในกรณีของท้าวสุง ท้าวเจืองที่เป็นวีระบุรุษของทั้งไทยและลาวที่ต่างก็อ้างว่าเป็นวีระบุรุษของตนเอง

ช้างในนิทานพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวกับบุคคลในตำนาน อาจไม่ใช่เพียงแค่ใช้เป็นพาหนะในการทำศึกสงครามเท่านั้น แต่อาจบ่งบอกถึงขอบเขตอำนาจที่แผ่ขยายไปสู่พื้นที่นั้นๆ ถึงแม้ว่าคนจะมีคติความเชื่อเกี่ยวกับช้างที่เป็นหนึ่งในเจ็ดสิ่งที่เป็นแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ หรือที่เรียกกันว่าสัตตรัตนะ ๗ ประการก็ตาม ซึ่งได้แก่ ๑.จักรรัตนะ ๒.หัตถิรัตนะ ๓.อัสสรัตนะ ๔.มณีรัตนะ ๕.อิตถิรัตนะ ๖.คหบดีรัตนะ ๗.ปริณายกรัตนะ ดังนั้น คนจึงเชื่อว่าการที่พระมหากษัตริย์มีช้างเผือกอยู่ในรัชกาลถือว่าเป็นการบ่งบอกถึงอำนาจและความมีเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์

นิทานพื้นบ้านล้านนาที่กล่าวถึงช้างที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในตำนานในแต่ละพื้นที่มักแสดงให้เห็นถึงขอบเขตอำนาจที่แผ่ขยายไป ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็จะมีนิทานที่กล่าวถึงบุคคลสำคัญในตำนานในลักษณะต่างๆ ทั้งการเดินทาง หรือการสู้รบ หรือการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคลเหล่านั้น นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงหรือสิ่งของหรือสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญเหล่านั้นอีกด้วย ซึ่งนิทานที่กล่าวถึงสัตว์เลี้ยงที่เป็นช้างที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในตำนาน นิทานเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ชี้ให้เห็นถึงขอบเขตอำนาจหรือเขตพื้นที่ของบุคคลในตำนานเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี เพราะช้างในนิทานไม่ใช่เป็นแต่เพียงสัตว์เลี้ยงเท่านั้น แต่ช้างอาจหมายถึงตัวแทนของอำนาจของบุคคลสำคัญในตำนานก็เป็นได้

พระนางจามเทวีถือว่าเป็นวีระกษัตริย์ที่ครองเมืองหริภุญชัยซึ่งเป็นผู้ที่มีความเก่งกาจสามารถในการปกครอง นอกจากนั้นพระนางก็ได้แผ่ขยายอำนาจไปสู่เชียงใหม่และลำปางโดยสังเกตได้จากตำนานเรื่องเล่าและเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านหรือสถานที่เช่นในกรณีของบ้านหนองอาบช้าง ที่กล่าวถึงช้างผู้ทำงานเย็บของพระนางที่เดินไปเพื่อกำหนดเขตแดนระหว่างหริภุญชัยกับเชียงใหม่ เป็นการแสดงให้เห็นถึงขอบเขตอำนาจของพระนางที่สามารถแผ่ขยายออกไปสู่เชียงใหม่ ซึ่งในขณะนั้นถูกปกครองโดยชนเผ่าละว้าเหนือหาหนานความว่า

ในอดีตสมัยขุนหลวงวิลังคะที่อยู่บริเวณเชิงคอยสุเทพ และพระนางจามเทวีแห่งเมืองหริภุญชัย ได้กำหนดเขตแดนของทั้งสองเมืองให้ชัดเจน โดยใช้ช้างเป็นตัวกำหนดการแบ่งเขต ช้างที่ใช้แบ่งเขตคือช้างผู้ทำงานเย็บของพระนางจามเทวี โดยปล่อยขบวนช้างให้เดินหาอาหารไปเรื่อยๆ ถ้าช้างเดินทางไปถึงสุดเขตไหน ให้ถือว่าเขตนั้นเป็นเขตสิ้นสุดเมืองหริภุญชัย ขบวนช้างได้ไปถึงสุดที่ลำห้วยเย็บจากนั้นได้เดินทาง

กลับก่อนเดินทางกลับขบวนช้างได้แวะเล่นน้ำที่หนองน้ำ ชาวบ้านจึงเรียกหนองนั้นว่า
บ้านหนองอาบช้าง

(ประวัติบ้านหนองอาบช้าง, ๒๕๕๑: ๖-๘)

เรื่องบ้านป่าแห้ง นิทานเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นขอบเขตอำนาจของพระนางจามเทวีที่แผ่
ขยายออกไปสู่ลำปาง ซึ่งในเขตพื้นที่จังหวัดลำปางก็เป็นพื้นที่ที่พระนางจามเทวีหลังจากที่
ปกครองเมืองหริภุญชัยได้ระยะหนึ่งพระนางก็ทรงสละราชสมบัติให้กับพระมหันตยศครอง
แทน จากนั้นพระองค์ก็เสด็จไปสู่เขลางค์ตามคำกราบทูลของพระอนันตยศที่มารครองเมืองเข
ลางค์ เพื่อช่วยแนะนำการเมืองการปกครองให้กับพระโอรสองค์เล็ก ดังนั้น จึงปรากฏข้อมูล
ตำนานหรือนิทานที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระองค์ ดังเช่นเรื่องบ้านป่าแห้งที่กล่าวถึงช้างผู้กำ
งาเขียวอันเป็นช้างคู่บุญบารมีของพระนางที่ออกอาละวาดทำร้ายชาวบ้านทำให้ชาวบ้านต้อง
อพยพไปอยู่ในบ้านป่าแห้งดังนิทานความว่า

บ้านป่าแห้ง สังกัดตำบลทุ่งฮั่ว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เป็นหมู่บ้านที่
ชาวบ้านอาศัยพื้นที่ราบแคบๆ ริมแม่น้ำวังซึ่งมีเนินเขาชันอยู่ 2 ฟากเป็นที่ประเพณี
เป็นที่ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา แต่น่าจะเคยอุดมสมบูรณ์มากมาก่อนเพราะปรากฏ
ร่องรอยชุมชนโบราณอยู่บนเนินเขาทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เรียกขานกันในหมู่
นักวิชาการว่า “เวียงป่าแห้ง” เป็นเวียงรูปวงรีที่ร่องรอยคูน้ำ คันดินยังอยู่ในสภาพดี
มาก เชื่อกันว่า เวียงแห่งนี้เป็นที่หลบภัยของชาวเมืองโบราณมีลักษณะเป็นเวียงสร้างไว้
ปลายคองที่มีทางเข้าออกปลอดภัย ชาวบ้านเล่ากันว่า สมัยหนึ่งมีช้าง ซึ่งรู้จักกันในนาม
ว่า ผู้กำงาเขียว มาอาละวาดในบริเวณนี้เป็นประจำ เมื่อช้างมาชาวบ้านชาวเมืองจะอพยพ
ไปหลบภัยกันในเวียงป่าแห้งนี้

(สุริย์รัตน์ หาญคำ, ๒๕๓๕: ๘๓)

นอกจากนั้น ยังมีเรื่องวัดปางยางคกที่ได้กล่าวถึงวิหารที่พระนางจามเทวีทรงโปรดให้
สร้างขึ้นและมีช้างได้กราบไหว้ (ภาษาทางล้านนาว่า นบ) พระบรมธาตุและมีการสร้างกุฏิช้าง
ได้มานบไหว้สักการะนั้น สถานที่นั้นจึงเรียกว่า ปางช้างนบ ต่อมาเพี้ยนเป็น ปางยางคก ซึ่งนิทาน
เรื่องนี้ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงช้างที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีในส่วนของการเล่นไสและทูลบารุง
พระพุทธรูปเป็นอีกข้อมูลหนึ่งยืนยันถึงขอบเขตอำนาจของพระนาง ดังเนื้อหานิทาน
ความว่า

วัดปางยางคก ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านปางยางคก ตำบลปางยางคก อำเภอด่านช้าง จังหวัด
ลำปาง มีตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อครั้งพระนางจามเทวีโปรดให้ช้างหลวง ห้าง

ฉัตรทองคำ ณ ที่แห่งหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันคือที่ว่าการอำเภอห้วยฉัตร เพื่อนำไปบูชาพระธาตุ
ลำปางหลวง จึงโปรดให้ปลุกวิหารรอบจอมปลวกพร้อมสร้างมณฑปปราสาท สร้างกุ
ช้างนบไว้หน้าวิหาร ปลุกคันศรมหาโพธิ์ แล้วเรียกที่ตรงนี้ว่า “ปางช้างนบ” หมายถึง พง
(ป่า)ที่ช้างนบไหว้สักการะพระบรมธาตุ ต่อมาเกิดการกลายเสียงเป็นปงยางคก

(สุริยรัตน์ หาญคำ.๒๕๓๕: ๕๘)

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าพระนางจามเทวีนอกจากที่พระองค์จะมีขอบเขตอำนาจปกครองเมือง
หริภุญชัยแล้วบางส่วนของพระองค์ก็ทรงแผ่อำนาจไปสู่เชียงใหม่ นอกจากนั้น พระองค์ก็ทรงแผ่
ขยายอาณาเขตไปสู่เขตล้านนา ในตำนานหรือนิทานที่กล่าวถึงช้างของพระนางจามเทวี จึงอาจ
กล่าวได้ว่าสิ่งเหล่านั้นบ่งชี้ให้เห็นถึงขอบเขตอำนาจของพระองค์นั่นเอง

พระเจ้าพรหมมหาราช เป็นวีระบุรุษในตำนานที่เป็นพระโอรสของพระเจ้าฟ้างนครผู้
ครองเมืองโยนกชัยบุรี หลังจากที่พวกขอมคำยัดเมืองไปแล้วนครเทพะบิดาไปอยู่เวียงสี่ทวง
และต้องส่งส่วยให้ขอมคำทุกปี พระองค์จึงคิดกอบกู้บ้านเมืองจากพวกขอมคำให้กับบิดาเพื่อ
ปลดปล่อยจากการกดขี่ข่มเหง เนื่องจากพระองค์ทรงมีความสามารถในการรบ และได้อาศัย
ช้างพานคำซึ่งเป็นช้างที่พระองค์ทรงได้มาจากแม่น้ำของตามคำบอกของเทวดาจึงสามารถจับ
ไถ่กวาดล้างพวกขอมคำออกไปจากแผ่นดินล้านนา และต้องรื้อถึงพระอินทร์ที่ดั่งพระวิศณุ
กรรมเทพบุตรลงไปในนครมิตก้าแพงแก้วเพื่อหยุดยั้งกองทัพของพระองค์ซึ่งที่ตั้งของก้าแพงแก้ว
นั้นคือเมือง วชิรปราการ หรือจังหวัดก้าแพงเพชรในปัจจุบัน ดังเห็นได้จากตำนานคอยช้างงูที่
กล่าวว่า

...ในตำนานเชียงแสนได้กล่าวถึงคอยช้างงู ที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูเมืองเชียง
แสน โดยกล่าวว่าเมื่อพระองค์ฟ้างนครเมืองเชียงแสนอยู่นั้นก็ได้ถูกพวกขอมคำชิงเมือง
ได้ในศักราช ๒๕๙ พระองค์ฟ้างและราชเทวีถูกนครเทพไปเป็นนายบ้านเวียงสี่ทวง และ
ต้องส่งส่วยแก่ขอมทุกปีเมื่อพระโอรสชื่อพรหมกุมารเจริญวัยขึ้นแล้ว ก็ได้สะสมอาวุธ
คิดจะชิงเมืองคืน เมื่อพรหมกุมารมีอายุได้ ๑๓ ปี นั้น เทวดาได้มาแสดงในความฝันว่า
หากต้องการช้างวิเศษแล้วก็ให้ไปล้างหน้าที่แม่น้ำโขง จะมีช้างเผือกสามเชือกล่องมา
ตามน้ำ หากได้เชือกแรกแล้วจะสามารถปราบได้ทั้งจักรวาล หากได้เชือกที่สองจะปราบ
ชมพูทวีปได้ทั้งหมด แต่หากจับเชือกที่สามได้ก็จะปราบได้เพียงล้านนาทั้งหมด และ
ขอมคำทั้งหมด พรหมกุมารจึงตัดเอาไม้ไผ่ไปล้างหน้าที่ลำน้ำแม่ของ หรือน้ำแม่โขง
ตามที่เทวดาบอก ครู่หนึ่ง จึงมีงูตัวหนึ่งมีลวดลายเป็นดวงดาว มีขนาดเท่าช้างงูล่องลง
มาตามน้ำพรหมกุมาร และบริวารได้แต่สั่นด้วยความกลัว เมื่องูนั้นล่องน้ำไปแล้ว สักครู่
ก็มีงูอีกตัวหนึ่งมีลำตัวมันวับและมีขนาดเท่าต้นลานล่องมา ทั้งพรหมกุมารและบริวารก็

ยังคงหวาดกลัวเช่นเดิม เมื่อล่องไปแล้วก็ยังมีอีกตัวหนึ่งมีลำตัวเป็นมันและมีขนาดลำ
ตาล่องมา พรหมกุมารคิดว่าเทวดาบอกว่าจะมีช้างแต่ก็พบงูแทน ซึ่งเทวดาก็คง
หมายถึงงูนั้น จึงบอกบริวารว่าให้ช่วยกันกระโดดลงไปจับเอางูในลำน้ำ งูเมื่อถูกจับก็
กลายเป็นช้าง และพรหมกุมารก็อาศัยช้างตัวนี้เข้าสงคราม ซึ่งพอช้างของนายทัพยอม
มองเห็นช้างของพรหมกุมารก็ล้มลงแล้วถูกเตลิดหนีพรหมกุมารจับช้างได้ติดตามพวก
ยอมคำไปจนถึงแดนละโว้ หลังจากเกิดสงครามแล้ว พรหมกุมารก็คืนสู่เวียงพานคำ พอ
ปลดเครื่องศึกลงจากหลังช้างแล้ว ช้างนั้นก็กลายเป็นงูใหญ่ตามเดิมแล้วเลื้อยเข้าไปในรู
คอยเสีย คนทั้งหลายจึงเรียกคอยดังกล่าวว่า คอยช้างงู

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๔ , ๒๕๔๒: ๑๘๕๖-๑๘๕๗)

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการที่ช้างของพระเจ้าพรหมมหาราชได้เดินทางออกไปสู้รบจับได้
ยอมคำออกจากแผ่นดินล้านนา จึงเป็นสัญญาณบอกถึงขอบเขตอำนาจของพระองค์ที่แผ่ขยาย
ออกไปสู่ดินแดนต่างๆ ถึงแดนละโว้ ซึ่งบางแห่งบอกว่าลวรัฐ คือจังหวัดกำแพงเพชรปัจจุบัน
นั่นเอง เมื่อเรามองตามลักษณะตามภูมิศาสตร์ ตั้งแต่แม่สายจนไปจนถึงกำแพงเพชรจะทำให้เรา
เห็นถึงขอบเขตอำนาจของพระองค์ที่กินพื้นที่ออกไปอย่างกว้างขวาง

เจ้าจ้าวผารุม เป็นกษัตริย์โอรสของพญาพันตนผู้ปกครองเมืองน่าน นิทานได้กล่าวถึง
เรื่องราวที่พระองค์ทรงออกไปคล้องช้างเผือก ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่จังหวัดพะเยาบางส่วนและ
เรื่อยมาจนถึงเมืองน่านเป็นการชี้ให้เห็นขอบเขตอำนาจของพระองค์ที่เรื่องอำนาจอยู่ในเขต
พื้นที่พะเยาและน่านดังปรากฏข้อมูลในนิทานที่สอดคล้องกับชื่อภูมินามของพื้นที่เหล่านั้น
ยกตัวอย่างเช่น เรื่องบ้านผาตั้ง เมืองสวด เชียงม่วน ถิมนทอง และดงสามหมื่น เนื้อหานิทาน
ความว่า

เรื่องบ้านผาตั้ง เป็นเรื่องที่เจ้าจ้าวผารุมได้เดินทางไปคล้องในป่าเมืองยอด อำเภอเมืองปง
โดยที่พระองค์ทรงนำเหล่าเสนาอำมาตย์ด้วยพระองค์เอง เมื่อจับได้ก็ได้ขังไว้ในคอกและปิด
ประตูอย่างแน่นหนาจนกลายเป็นชื่อของหมู่บ้านความว่า

จุลศักราช ๗๘๗ ในสมัยเจ้าจ้าวผารุมซึ่งเป็นลูกพญาพันตนครองเมืองน่านมีพราน
ป่าคนหนึ่งได้ไปพบช้างเผือกเชือกหนึ่งในป่าเมืองยอด อำเภอปง จึงไปทูลเจ้าจ้าวผารุม
เจ้าจ้าวผารุมได้ประชุมหมู่เสนาอำมาตย์ แล้วยกไพร่พลออกจากเมืองน่านไปถึงปากน้ำ
งาว ผ่านผาขวาง แม่ห้วย ชื่นคองยาว ลงดินขุนน้ำยาวเข้าเขตบ้านน้ำยอด และเกณฑ์
ราษฎรในเมืองยอดออกลาดตระเวน โดยมีพรานป่าเป็นหัวหน้า ก็ได้พบฝูงช้างหลาย
เชือก จึงช่วยกันเข้าล้อมไว้เพื่อไม่ให้ช้างหนีไปเจ้าจ้าวผารุมได้ตั้งสัจจะอธิษฐานต่อเทพย

คาก็สามารถจับช้างพลายเผือกได้ตัวหนึ่ง แล้วขังไว้ในคอกปิดประตูอย่างแน่นหนา
สถานที่ที่เจ้าจ้าวพารุมตั้งคอกช้างได้ชื่อว่า ผาตั้ง

(ชิตินัดดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาเพ็ญแสง , ๒๕๔๗: ๕๑)

เรื่องเมืองสวด หลังจากที่เจ้าจ้าวพารุมจับช้างเผือกได้มาแล้ว ก็นำข้าราชการมาพำนักรักษา
พักอยู่ ณ วัดแห่งหนึ่งพักอยู่ได้ ๑๐ วัน พระองค์ก็มีบัญชาให้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ และ
สมโภชช้างเผือกในสถานที่นั้น ดังปรากฏในเนื้อหานิทานความว่า

...ต่อจากนั้นท่านก็เอาช้างและรีพลโยธาเดินลงคอยมาถึงยังวัดแห่งหนึ่ง พักอยู่ได้
๑๐ วัน ก็บัญชาให้ราษฎรทั้งหลายไปนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์อยู่ที่นี่ แล้วสมโภช
ช้างเผือก ที่นั่นจึงได้ชื่อว่า “ เมืองสวด ”

(ชิตินัดดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาเพ็ญแสง , ๒๕๔๗: ๕๒)

เรื่องตำบลเชียงม่วน เนื้อหานิทานเรื่องนี้เมื่อเจ้าจ้าวพารุมนำช้างพลายเผือกกลับมาสู่เมือง
น่านในระหว่างทางพระองค์จัดให้ทำมหาปวง และให้มี จ้อย ขอ ตลอดถึงเพลงขับต่าง ๆ ทำให้
ข้าราชการและผู้ติดตามที่อยู่ร่วมขบวนมีความม่วน (สนุกสนาน) เป็นอย่างมาก ดังปรากฏ
ในเนื้อหานิทานความว่า

...พอถึงบ้านแห่งหนึ่งราษฎรทั้งหลายได้พากันมาสู่ขวัญช้างพลายเผือกเจ้าจ้าวพารุม
ก็เป่ามหาปวง มี จ้อย ขอ ขับเพลงต่างๆ เป็นอันม่วน(สนุกสนาน) ยิ่งนักคนทั้งหลาย
จึงเรียกที่นั่นว่า ตำบลเชียงม่วน

(ชิตินัดดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาเพ็ญแสง , ๒๕๔๗: ๕๑)

เรื่องบ้านถืมตอง เมื่อเจ้าจ้าวพารุมได้นำช้างพลายเผือกมาถึงเมืองน่าน ประชาชนต่างก็
ออกมาช่วยกันตกแต่งสถานที่และสถานถืมตองเหียงและตองตึง (ใบพวง) เพื่อต้อนรับขบวนโยธา
ของเจ้าจ้าวพารุมและช้างเผือกพราด ดังในเนื้อหานิทานความว่า

...เมื่อราษฎรสามหมื่นคนมาต้อนรับขบวนโยธาของเจ้าจ้าวพารุม และได้ชุมนุม
กันสร้างป้อมยามเตรียมตกแต่ง คนทั้งหลายพากันสานถืมตองเหียงและตองตึงจึงเรียก
กันว่า บ้านถืมตอง มาจนถึงทุกวันนี้

(ชิตินัดดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาเพ็ญแสง, ๒๕๔๗: ๕๒)

นิทานกลุ่มนี้หลังจากที่ได้วิเคราะห์เนื้อหานิทานแล้วจะเห็นได้ถึงเรื่องราวของเจ้าจ้าวพารุม
ที่ออกไปคล้องช้างเป็นการแสดงให้เห็นถึงพื้นที่อำนาจการปกครองของพระองค์ที่มีได้มี

เฉพาะเมืองน่านเท่านั้นแต่ได้แผ่ขยายไปถึงพะเยาบางส่วน ซึ่งช้างเผือกพรายอาจเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนอำนาจที่บ่งบอกถึงเขตปกครองที่ทรงมีอยู่ในเขตพื้นที่เหล่านี้

ส่วนบุคคลสำคัญอื่นๆ ที่ปรากฏในตำนานนั้นได้แก่ พญาลิไท(สุโขทัย) พญามังราย พระเจ้าลิ้นก่าน และพญาลือ(แจ้ห่ม) ซึ่งบุคคลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการปกครองพื้นที่ของตนเองและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น พญาลิไท พระองค์ทรงปกครองอาณาจักรสุโขทัยแต่พระองค์ก็ทรงได้เดินทางไปบูรณะพระธาตุ ณ คอยโกสิยรัชคบรรพต ที่พลนครหรือเมืองแพร่ เป็นการแสดงให้เห็นถึงขอบเขตอำนาจของพระองค์ โดยใช้ช้างเป็นพาหนะในการบรรทุกสิ่งของที่จะใช้ในการบูรณะพระธาตุช้างจึงเป็นเสมือนหนึ่งว่าเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนแห่งอำนาจของพระองค์ ดังข้อมูลที่ปรากฏในนิทานความว่า

ในอดีตพญาลิไทแห่งอาณาจักรสุโขทัยได้นำข้าราชการจากเมืองศรีสัชนาลัยมายังพลนคร (เมืองแพร่) เพื่อปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุ ณ คอยโกสิยรัชคบรรพต เมื่อเสด็จมาถึงบ้านกวางในท้องที่อำเภอสูงเม่นปัจจุบัน ช้างซึ่งบรรทุกของล้ม(ตาย) ที่บ้านนั้นหนึ่งเชือก หมูบ้านนั้นจึงได้ชื่อว่า บ้านกวางช้างมูบ

(ธิดินัดดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาเพ็ญแสง, ๒๕๔๗: ๑๒๖)

นอกจากนี้ ยังมีบุคคลสำคัญในตำนานอื่นอีก คือพญามังราย ซึ่งพระองค์เป็นผู้ทรงสร้างเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ในสมัยรัชกาลของพระองค์เรื่องอำนาจอาณาจักรของพระองค์มีพื้นที่กว้างขวางบ้านเล็กเมืองใหญ่ทั้งหลายต่างก็เข้ามาขอสวามิภักดิ์ซึ่งในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงการไปทำสงครามในเมืองอื่นๆเช่น เมืองอังวะและเมืองหงสาวดี เป็นต้น จนผู้ครองเมืองเหล่านั้นต้องมายอมมอบถวายบรรณาธิการแด่พระองค์ ซึ่งแม้แต่คราวที่พระองค์จะทรงสร้างเมืองเชียงใหม่พระองค์ก็ทรงอัญเชิญพระสหายทั้งสองพระองค์คือ พญาแม่เมือง กับพญาร่วง มาร่วมวางแผนปรึกษาในการสร้างเมือง สิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงขอบเขตอำนาจ และพันธมิตรของพระองค์ที่คอยช่วยเหลือกันทำให้อาณาจักรมีความมั่นคงดังนิทานเรื่องวัดล้ามช้าง ที่ได้กล่าวถึงการที่กษัตริย์ทั้งสามพระองค์ได้นำเอาช้างมาผูกไว้ในบริเวณนั้นในคราวที่พระองค์ทั้งสามมาปรึกษาหารือกันเรื่องสร้างเมืองเชียงใหม่ การนำเอาช้างมาผูกรวมกันไว้ ณ ที่แห่งเดียวกัน ช้างจึงเป็นเสมือนสิ่งที่บ่งบอกถึงการเป็นมิตรที่ดีต่อกัน จะคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะไม่แตกแยกกันขอบเขตอำนาจในพื้นที่ของแต่ละพระองค์จะถูกปกป้องไม่ให้กระทบกระทั่งกัน อีกทั้งยังสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ ซึ่งปรากฏเรื่องราวในเนื้อหานิทาน ความว่า

พญามังรายได้ทรงประทับอยู่ ณ เวียงเล็กหรือเวียงเชียงมั่น (วัดเชียงมั่นในปัจจุบัน) เพื่อเตรียมอุปกรณ์ การสร้างเมือง พระองค์ได้ทรงเชิญพญาร่วง และ พญาการเมือง มาร่วมปรึกษาสร้างเมืองหลังจากสร้างเสร็จแล้วก็ได้นานนามว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ด้านทิศตะวันออกของเวียงเล็กเป็นป่าไม่มีหนองน้ำใหญ่ ช้างราชพาหนะของกษัตริย์ทั้งสามและราชบริพาร คงเลี้ยงและล่ามไว้บริเวณนี้ เรียกว่า เวียงเชียงช้าง ต่อมาได้สร้างวัดขึ้นที่เวียงเชียงช้าง ณ ที่เลี้ยงและล่ามช้างเพื่อเป็นอนุสรณ์สถาน นานนามว่า วัดล่ามช้าง

(ประวัติวัดล่ามช้าง, ๒๕๕๐: ๕-๖)

ส่วนบุคคลสำคัญในตำนานนอกจากนี้ ได้แก่พระเจ้าลิ้นก่านและพญาลือ(แจ้ห่ม)ซึ่งบุคคลทั้งสองถือได้ว่าเป็นวีระบุรุษประจำถิ่นที่ผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ เคารพนับถือเป็นการยืนยันถึงขอบเขตอำนาจที่มีอิทธิพลอยู่ ณ ที่เหล่านั้น เช่น พระเจ้าลิ้นก่าน ในตำนานกล่าวว่าเป็นเจ้าเมืองป่าสักหลวงซึ่งปัจจุบันคือพื้นที่เขตจังหวัดพะเยา พระองค์มีช้างคู่บารมีคือช้างปู่ก่าเงี้ยว ช้างเชือกนี้มีชื่อคล้ายกับช้างปู่ก่าเงี้ยวช้างคู่บารมีของพระนางจามเทวีที่มีความเก่งกล้าสามารถเป็นอย่างมาก ทำให้บ้านน้อยเมืองใหญ่ในพื้นที่ใกล้เคียงต่างเข้ามาแสดงมิตรภาพด้วย ดังนั้น ช้างปู่ก่าเงี้ยวจึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงขอบเขตอำนาจของพระองค์ในการปกครองบ้านเมือง ซึ่งหลังจากช้างของพระเจ้าลิ้นก่านล้มแล้ว เศษอวัยวะของช้างได้ไหลไปสู่ที่ต่างๆ จนกลายเป็นชื่อบ้านนามเมืองของแต่ละที่ในเขตพื้นที่จังหวัดพะเยา เช่น หนองหล่ม ห้วยดินแดง น้ำแม่ร่องช้าง บวกสามขา ร่องหมากแก้ว โทกหัวช้าง หนองขวาง และทุ่งช้างตาย ชื่อสถานที่เหล่านี้ถึงแม้จะเป็นเพียงสถานที่อวัยวะของช้างพระเจ้าลิ้นก่านก็ตาม แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงขอบเขตพื้นที่อำนาจของพระองค์นั่นเอง

บุคคลในตำนานอีกคนหนึ่งคือพญาลือ ที่เป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองแจ้ห่มซึ่งปัจจุบันอยู่ในจังหวัดลำปาง พระองค์เป็นวีระบุรุษของชนในพื้นที่อำเภอแจ้ห่มจะเห็นได้จากอนุสาวรีย์ของพระองค์ที่ใกล้ๆ โรงพยาบาลแจ้ห่มมีผู้คนไปสักการะบูชาอยู่เป็นประจำ วีระกรรมที่พระองค์ได้สร้างไว้คือ การสู้รบกับพม่าจนได้รับชัยชนะโดยอาศัยช้างคู่บารมีคู่ใจของพระองค์ในการเข้าต่อสู้ในคราวครั้งนั้น ช้างจึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่แสดงขอบเขตอำนาจในการปกครองของพระองค์ที่อยู่ในพื้นที่บริเวณนี้นั่นเอง ดังเนื้อความที่ปรากฏในนิทานเรื่องวัดกู่คำน้อย – วัดกู่เต้า ความว่า

วัดกู่คำน้อยตั้งอยู่ในเขตตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม ชาวแจ้ห่มเล่าสืบกันมาว่าชื่อ กู่คำน้อย เป็นชื่อช้างคู่ใจของพญาลือเจ้าผู้ครองเมืองแจ้ห่ม คู่กับช้างอีกเชือกหนึ่งชื่อ เต้า พญาลือเป็นเชื้อสายเจ้าผู้ครองเมืองพะเยาแห่งอาณาจักรภูมามายโบราณ ครั้งหนึ่งพม่า

ยกทัพมาตี เมืองต่าง ๆ ในล้านนาพญาลือรู้ล่วงหน้าว่าพม่ากำลังจะยกทัพเข้าเมืองแจ้ห่ม จึงยกทัพพร้อมกับน้อยชายและช่างคู่ใจคนละเชือกสู้รบกับพม่า จนกองทัพพม่าแตกพ่าย ไป ช่างคู่ใจเจ้าเมืองทั้งสองเชือกได้รับการดูแลเลี้ยงดูเป็นอย่างดีจนชราภาพ เมื่อช่าง ล้มจึงโปรดให้นำกระดูกช่างไปบรรจุเจดีย์พร้อมกับสร้างวัด ๒ แห่ง อุทิศกุศลให้ ก็คือวัด กู่คำน้อย และวัดกู่เต้าปรากฏนามย่นถึงปัจจุบัน

(สุริยรัตน์ หาญคำ.๒๕๓๕: ๕๔-๕๘)

ดังนั้น ช่างที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านล้านนาร่วมกับบุคคลสำคัญในตำนานที่เป็นผู้นำ หรือกษัตริย์จนเป็นที่มาของภูมินามนั้นอาจถูกตีความว่า ช่างหมายถึงสิ่งที่ยังบอกถึงขอบเขต อำนาจการปกครองซึ่งเห็นได้จากนิทานที่กล่าวถึงบุคคลในตำนานที่มีช่างเข้ามาเกี่ยวข้องกับหลาย ท่าน เช่นพระนางจามเทวี มักจะมีนิทานบอกเล่าอยู่ในหลายพื้นที่จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ และ ลำปาง เจ้าจ้าวพญารม จะมีเรื่องเล่าอยู่ในเขตจังหวัดพะเยาบางส่วนและในเขตจังหวัดน่าน ส่วน บางท่านอาจจะนิทานกล่าวถึงเฉพาะพื้นที่ เช่นพญาลือ จะมีเรื่องเล่าเฉพาะอำเภอแจ้ห่มเท่านั้น ข้อมูลเหล่านี้จึงทำให้เราเห็นถึงขอบเขตอำนาจพื้นที่ของบุคคลเหล่านั้นอย่างชัดเจน และช่าง ในนิทานพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ช่างอาจถูกตีความว่า หมายถึงคนชั้นนำ หรือผู้นำชุมชนในขณะนั้นที่เข้ามายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำถิ่นของตน นั้นเอง

๔.๓.๓ ช่างกับการประกอบอาชีพของคน

นิทานที่แสดงให้เห็นถึงช่างที่เกี่ยวข้องกับคนในการประกอบอาชีพของคน มีหลาย ประเภทเช่น การเดินทางไปค้าขาย การทำไม้ลากซุง การทำนา ซึ่งอาชีพเหล่านี้ถือว่าคนล้านนา บางกลุ่มได้ประกอบเพื่อยังชีพ นอกเหนือไปจากการทำการเกษตรอื่นๆ เนื่องจากการประกอบ อาชีพของคนล้านนานั้นในอดีต ไม่ได้ประกอบอาชีพเพื่อนำผลผลิตไปขายอย่างเป็นระบบ เป็น แต่เพียงการประกอบอาชีพเพื่อยังชีพเท่านั้น คือทำเพื่อบริโภคหากเหลือจากการบริโภค อาจจะ นำเอาไปแลกกับผลผลิตอื่นๆ ของเพื่อนบ้าน การประมงของคนล้านนาก็เช่นกัน เป็นแต่เพียง เพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้นและเครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการดักจับสัตว์ก็เป็นเพียงอุปกรณ์ ง่ายๆ ไม่ซับซ้อนวัสดุก็หาได้ภายในท้องถิ่น เป็นการรู้จักเข้าใจธรรมชาติและเรียนรู้ที่จะปรับตัว เข้ากับสภาพภูมิประเทศได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง นอกจากนี้ ยังมีการยังชีพด้วยการหาของป่า เพื่อขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าจากชุมชนอื่นๆ อีกด้วย

หลักฐานในตำนานที่แสดงให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพและระบบ เศรษฐกิจของคนล้านนาในอดีต เช่นในตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่ได้แสดงให้เห็นถึงการปลูกข้าว

ซึ่งถือว่าเป็นพืชที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของคนล้านนาที่ทานข้าวเป็นอาหารหลัก และมีการนำเทคนิคขั้นสูงมาใช้ในการทำนาให้ได้ผลผลิตดีและสามารถบังคับน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำงานนอกฤดูกาลได้ ดังความปรากฏในตำนานว่า

“...พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่คอยเก็งที่นั่นนานได้ ๗ วัน ก็เสด็จลงจากยอดภูเขาสูงนั้น ทรงดำเนินไปตามราวป่าแห่งหนึ่ง เสด็จสู่แม่น้ำระมิงค์ แล้วเสด็จเลียบไปตามฝั่งแม่น้ำขึ้นไปทางทิศเหนือเป็นระยะทางประมาณ ๑๐,๐๐๐ วา ทรงพบลัวะคนหนึ่ง กำลังสร้างระหัดพัดน้ำขึ้นใต้นาปลั่งอยู่ (ศัพท์นาปลั่งคือ นาตอ, นาเจียง) ลัวะผู้นี้ พอเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมา ก็รีบแก้ผ้าโพกศีรษะออกมาเช็ดพระบาทแล้ว ผ้าผืนนั้นก็กลายเป็นทองคำไปทั้งผืนก็บังเกิดความยินดียิ่ง....ส่วนลัวะผู้นั้น ก็รีบวิ่งไปหุงข้าวทำอาหารอย่างละ ๒ หม้อ แยก ๒ หม้อ ในบัดดลนั้นข้าวและแกงอย่างละสองหม้อนั้นก็กลับกลายเป็นข้าวทิพย์และแกงทิพย์ นำมาถวายแก่พระพุทธเจ้า”

(พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก , ๒๕๕๓: ๒๑๕)

ส่วนระบบเศรษฐกิจ การค้าขายของคนล้านนาถึงแม้คนล้านนาจะไม่ค่อยมีความถนัดในการค้าขายมากนักเหมือนชาวจีน แต่ในอดีตผู้คนก็มีการค้าขายไปมาหาสู่กันทำให้กลายเป็นศูนย์การค้าของคนต่างถิ่นและคนล้านนาเองต่างได้ติดต่อค้าขายกันในสมัยที่หริภุญชัยรุ่งเรือง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักร และเป็นสาเหตุที่ทำให้พญามังรายทรงอยากจะได้อาณาจักรนี้มาอยู่ภายใต้ขอบเขตชั้นธิมาของพระองค์เอง ดังเนื้อที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ความว่า

“..เจ้ามังรายได้ ๓๖ ริพลไปปล้นเอาเมืองเชริง ผู้กินเมืองเชริงชื่อขุนรองได้เมืองแล้วแต่งลูกขุนกินแล้วเอาริพลคืนมาอยู่เมืองฝางเลี้ยงดูเสนาอามาจ ๓ วัน ๓ คืนแล้ว ก็อยู่เสวยราชสมบัติด้วยสวัสดิสุขสานต์ ไพร่ยุดำขายูขายก็มีแล เมื่อนั้น ชาวพ่อค้าเมืองหริภุญไชยไปค้าขายถึงเมืองฝางหลายชุนนัก เจ้ามังรายจึงหาพ่อค้ามาถามดูว่าเมืองหริภุญไชยที่อยู่พ้นยังสมริทธิ รู้ว่าบ่สมริทธิเป็นสันใด พ่อค้าทั้งหลายไหว้วว่าเมืองหริภุญไชยที่อยู่พ้นยังก็สมริทธิด้วยข้าวของมากนัก พ่อค้าทางบกทางน้ำ เทียวมาค้าขูเมืองทางน้ำก็ถึงเมืองโยธิยาที่มากำถึงยุท่า่งค้าขาย ชาวเมืองก็สมริทธิเป็นคิมากนักแล พญาข้าถามว่า พญาเจ้าเมืองสุยังสมริทธิด้วยริพลช้างม้าข้าคนสรีสมบัตินบ้านเมืองคังรือนั้นหาพ่อค้าทั้งหลายไหว้วว่าพญาเจ้าในเมืองดูข้าโพ้นสมริทธิด้วยช้างม้าข้าคนมากนัก ควรสนุกบวรมวลด้วยสมบัติขุเยื้องคิหลีค้ายพญามังรายได้ยินว่าเมืองหริภุญไชยสมริทธินัก ลวดบังเกิดโลกจิตมกไคร้ได้มาเป็นเมืองตน...”

(อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว , เดวิด เค วัยอาจ, ๒๕๔๓: ๑๓)

ข้อมูลเหล่านี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตของคน ที่มีอาชีพทำนาปลูกข้าวมา เป็นเวลาช้านาน อีกทั้งยังรู้จักการทำระหัดวิดน้ำเพื่อประโยชน์ในการทำนาออกฤดูกาล นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักรที่มั่งคั่ง ทำให้เกิดการค้าขายไปมา หาสู่กันของพ่อค้าต่างเมือง ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกที่คนล้านนาจะมีการเรียนรู้เทคนิค หรือเครื่อง ทุ่นแรงในการช่วยทำงานทำให้เพิ่มผลผลิตซึ่งมีทั้งสัตว์และสิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมา และสัตว์ที่คนล้านนาได้นำมาฝึกเพื่อช่วยงานนอกจาก วัว ควาย ล่อและม้าแล้วยังมีช้างที่เป็น สัตว์ที่ขนาดใหญ่มาช่วยทุ่นแรงในการทำงานอีกด้วย

นิทานกลุ่มที่ช้างมีส่วนช่วยคนในการประอาชีพทำมาหากินหรือถูกฝึกให้รู้จักช่วย คนทำงาน ได้แก่เรื่องบ้านแซ่ช้าง เรื่องแม่ร้องสอน เรื่องบ้านโล๊ะป่าหวาย เรื่องบ้านท่าช้าง (แพร์) และเรื่องบ้านปาง

เรื่องบ้านแซ่ช้าง นิทานเรื่องนี้ยืนยันได้ถึงวิถีชีวิตของคนล้านนาที่มีอาชีพเป็นพ่อค้าไม้ ได้ใช้ช้างจำนวนมากในการช่วยชักลากไม้ เนื่องจากพื้นที่ของล้านนาเป็นพื้นที่มีป่าไม้ที่อุดม สมบูรณ์อยู่เป็นจำนวนมากซึ่งเห็นได้จากกฎหมายหรือข้อห้ามในอดีตที่ปรากฏอยู่ในกฎหมาย พระเจ้าน่าน และกฎหมายจารีตมั่งรายศาสตร์ดังข้อความที่มีในหนังสือประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ วัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่ชาวบ้านต้องพึงพา ตลอดชีวิต และหยูกยาที่จำเป็นในชีวิตยามเจ็บไข้ บ้านเรือนของไพร่มักปลูกสร้างด้วยไม้ไผ่ อย่างง่าย ๆ มีแต่บ้านของชนชั้นปกครองเท่านั้นที่จะใช้ไม้จริง ในสมัยพญา ยีบาอัยฟ้าได้ยุยง กษัตริย์หริภุญไชยสร้างพระราชวังใหญ่โต เรียกเกณฑ์ประชาชนให้ฟันไม้เพื่อปลูกสร้าง พระราชวัง สร้างความเดือดร้อนให้กับไพร่พล พื้นที่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูนมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ แต่ส่วนมากแล้วจะใช้สร้างวัดวาอาราม การทำลายพื้นที่ป่าไม้นั้นนอกจากจะจำกัดด้วยเรื่อง กำลังคนและเครื่องมือเครื่องใช้ รัฐยังมีข้อห้ามไม่ให้คนถางไร่ที่ ขุนห้วยและริมน้ำ ที่ทำฝาย หากผู้ที่ละเมิดต้องถูกลงโทษจำคุกหรือปรับและโบยตามจำนวนพื้นที่ที่ตัดฟันไม้ไป และมี บทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนไว้ว่า ๑. ตัดต้นไม้เลื้อยบ้านเลื้อยเมือง คือต้นไม้อารักข์ต้องให้ทำพิธีสุมา หา ไม้ผู้คนสัตว์เลี้ยงป่วยต้องชดใช้สินไหม ๒. ตัดต้นไม้หวงห้ามต้องชดใช้ ๕๒ เงิน ๓. ตัดต้นไม้ ใหญ่ขนาดทำคันหอกได้ ปรับไหม ๕๒ เงิน ๔. ตัดต้นไม้ใหญ่ขนาดใช้ในงานของบ้านเมืองคัน ละ ๑๑๐ เงิน นอกจากนั้นในกฎหมายอนุโลมญาณยังได้มีข้อห้ามว่า การตัดฟันไม้บางประเภท จะถูกปรับไหม ไม้สักเป็นไม้ที่มีราคาสูง ไม้สักที่ขึ้นระวางแล้วราคาคันละ ๗๒ เงิน หากตัดฟัน ไปใช้โดยไม่ได้รับอนุญาตจะต้องชดใช้ตามราคาและเสียค่าปรับอีกคันละ ๓ เงิน (รัตนพร เสรฐกุล , ๒๕๕๒: ๑๐๕-๑๐๖) หลักฐานเหล่านี้จึงเป็นการยืนยันให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึง พื้นที่ของล้านนาในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นการทำไม้สักของคนซึ่งถือเป็น

พืชเศรษฐกิจที่สำคัญนั้น จึงมีความจำเป็นที่ต้องอาศัยช้างซึ่งเป็นสัตว์ที่มีพลังกำลังมากมาช่วยทำงานชักลากไม้ ช้างจึงมีส่วนในการช่วยเหลือคนในการประกอบอาชีพ จนกลายมาเป็นชื่อของหมู่บ้านดังปรากฏในนิทานเรื่องบ้านแซ่ช้างความว่า

...นานมาแล้ว มีพ่อค้าไม้สักล่องซุงมาตามลำน้ำแม่อน ผ่านมาถึงหมู่บ้านหนึ่ง และมาหยุดอยู่ ณ หมู่บ้านนี้ พ่อค้าไม้ได้นำช้างจำนวนมากมาชักลากไม้สักที่บริเวณดังกล่าว และสองฝั่งลำน้ำบริเวณนี้มีต้นไผ่ปลูกเรียงรายเต็มไปหมด ช้างที่ลากซุงได้นอนแช่น้ำและกินต้นไผ่เป็นอาหารอย่างมีความสุข ชาวบ้านผ่านไปมาพบเห็นเช่นนี้ ทุกวัน จึงได้ขนานนามว่า บ้านป่าไผ่ และเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า บ้านแซ่ช้าง สืบต่อกันมา....

(บ้านแซ่ช้าง ประวัติชุมชน สนน ธรรมธิ ; อภิวัฒน์ พันธุ์สุข ,๒๕๔๕ :๑๓)

เรื่องแม่ฮ่องสอน นิทานเรื่องนี้ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงช้างที่มีบทบาทในการช่วยเหลือคนในการประกอบอาชีพชักลากไม้ เนื่องจากพื้นที่ของล้านนามีทรัพยากรที่มีป่าไม้อยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ การนำเอาช้างมาฝึกสอนเพื่อใช้งาน จึงเป็นวิธีการนำเอาสัตว์มาช่วยทุ่นแรงในการทำงาน จนกลายมาเป็นชื่อของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เนื้อหานิทานความว่า

...ในอดีตสมัยพระเจ้าเมืองมา พื้นที่นี้เป็นที่สอนช้าง เพื่อใช้ในการลากไม้ เนื่องจากสถานที่นี้เหมาะที่จะเป็นที่ฝึกสอนช้าง เมื่อจับช้างป่าได้แล้วก็จะมาสร้างคอกช้าง เพื่อสอนช้างแม่น้ำในห้วยนี้จึงชื่อว่า น้ำแม่ฮ่องสอน ก็คือร่องที่ใช้ฝึกสอนช้างนั่นเอง

(ธิติศักดิ์ จินาจันทร์ , วราภา เลหาเพ็ญแสง.๒๕๔๓: ๑๘๕)

นิทานทั้งสองเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ช้างได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับคนในการทำงานประกอบอาชีพทำไม้สัก ซึ่งในอดีตคนล้านนาได้อาศัยช้างในการชักลากไม้เพื่อสร้างที่อยู่ของชนชั้นปกครองและวัดวาอารามต่างๆ ต่อมาในสมัยที่ต่างชาติได้เข้ามาทำธุรกิจสัมปทานป่าไม้ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ ตาก และแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีหลายบริษัทได้แก่ บริษัทบอร์เนียว บริษัทบอมเบย์เบอร์ บริษัทหลุยส์เลียวโนเวนส์ บริษัทแอ่งไกล-สยาม และบริษัทอีสเอเชียติก เป็นต้น บริษัทเหล่านี้ได้เข้ามามีอิทธิพลในเขตล้านนาเป็นอย่างมากจนมีข้อพิพาทกับชนชั้นปกครองดั้งเดิมของล้านนา นอกจากนั้น บริษัทต่างชาติได้จัดให้มีการจ้างคนงานที่เป็นทั้งเงี้ยว และขมุมาช่วยตัดฟันไม้และดูแลช้าง ดังปรากฏในการบันทึกของพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ว่า “ในมณฑลพายัพมีคนมากแต่ไม่ใช่คนพื้นเมืองเป็นพวกเงี้ยวและขมุมากที่สุดจะยินดีรับจ้างทำป่าไม้ให้มีเงินเลี้ยงชีพไปวันๆ วิชาความรู้เรื่องป่าไม้ไม่มี ความคิดอ่านก็ไม่มีอะไร ” ซึ่งในบรรดาคนงานทั้งหลายขมุ เป็นกลุ่มคนที่มีความอดทนและไวใจได้มากกว่าคนกลุ่มอื่น

สำหรับคนกลุ่มอื่นนอกจากนี้ก็เข้ามาเป็นแรงงานเช่นกัน เช่น กระเหรี่ยง เป็นต้น ส่วนคนพื้นเมืองที่เป็นชาวเขาก็จะมารับจากทำงานในช่วงฤดูแล้งที่ว่างจากการทำนา ซึ่งลักษณะงานของคนเหล่านี้ได้แก่ การกานไม้ ดูแลป้องกันไฟไหม้ ทำถนนสำหรับช้างลากซุงผ่านภูเขา งานเล็กๆ น้อยๆ ในป่า เช่น ตัดไม้มาสร้างปางพัก หาฟืน หาหวาย เป็นต้น ส่วนในฤดูกาลทำนาและเก็บเกี่ยวช่วงเดือนกันยายนและตุลาคม เมื่อเกิดฝนตกหนักมีน้ำมากพอที่จะล่องซุงได้ จะมีการจ้างชายฉกรรจ์ให้ชักลากซุงร่วมกับช้าง ออกจากคอนทรายให้ไหลล่องไปตามลำน้ำ ทำหน้าที่ดูแลไม่ให้ซุงลอยไปทับถมกันตามเกาะแก่งต่าง ๆ ภาพที่ปรากฏบ่อยๆ ในแม่น้ำคือกองซุงมโหฬารนับพันถมซ้อนกันอยู่กลางน้ำ (อ่านในรัตนพร เศรษฐกุล , ๒๕๕๒: ๒๗๖-๒๗๗)

เรื่องบ้านโล๊ะป๋าวหาย นิทานเรื่องนี้คนได้อาศัยช้างมาช่วยในการทำนา เนื่องจากคนต้องการนำน้ำมาทำนาเพื่อผลิตข้าวเลี้ยงชีพ เนื่องจากสังคมล้านนาอาศัยการปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลักมาเป็นเวลาช้านานซึ่งมีหลักฐานทางโบราณคดีที่บ่งชี้ว่ามีการปลูกข้าวในประเทศไทยมากกว่า ๕,๐๐๐ ปี ตั้งแต่สมัยทวารวดี มีหลักฐานว่ามีการผลิตข้าวเมล็ดใหญ่และข้าวเหนียวเมล็ดป้อม ข้าวเมล็ดใหญ่เป็นข้าวไร่ซึ่งปลูกในพื้นที่สูง ส่วนข้าวเหนียวเป็นข้าวนาดำจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ มีการปลูกข้าวเมล็ดใหญ่น้อยลง เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พบเมล็ดข้าวเรียวยาวหรือข้าวเจ้ามากขึ้น (นคร ลำภาทิพย์, ๒๕๓๑: ๕๗) หลักฐานเหล่านี้ทำให้เห็นว่าคนไทยรวมทั้งคนล้านนาด้วย ได้มีการปลูกข้าวมาเป็นเวลาช้านานแต่ดึกดำบรรพ์ ส่วนเทคนิคหรือเครื่องทุ่นแรงที่คนนำเอามาช่วยในการปลูกข้าวได้แก่ วัว ควาย เป็นตัวช่วยในการไถนาปลูกข้าว แต่ในบางท้องที่ของไทยใหญ่ได้ใช้ช้างในการไถนาแทนวัวหรือควาย ส่วนในล้านนาเองชนเผ่ากระเหรี่ยง บ้านนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ก็ได้นำเอาช้างมาช่วยในการไถนา เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ที่มีพลังมากสามารถชักลากคันไถได้ ๑-๔ คันไถซึ่งมากกว่าวัวควาย ๔ เท่า ประกอบกับพื้นที่หมู่บ้านนาเกียนตั้งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑,๒๐๐ – ๑,๖๐๐ เมตร ชาวบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาแบบขั้นบันได ด้วยข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นที่ลาดเชิงเขา พื้นดินมีหินปะปนอยู่มาก ทำให้การไถนาด้วยควายได้พื้นงานน้อย จึงนำช้างที่เลี้ยงไว้มาไถนาแทน (อ้างอิงจาก www.dailynews.co.th วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๓)

ดังนั้น ในนิทานพื้นบ้านล้านนาจึงปรากฏเรื่องราวที่คนได้ใช้ช้างเข้ามาช่วยในการทำงานเพื่อทุ่นแรง ถึงแม้ว่าเนื้อหาในนิทานมนุษย์จะไม่ได้นำช้างมาไถนา แต่กลับใช้ช้างเข้ามาช่วยในการเหยียบพื้นดินให้เป็นร่องเพื่อที่จะสามารถนำเอาน้ำจากน้ำแม่จืดเข้านาเพื่อปลูกข้าว เนื้อนิทานความว่า

ในอดีตสถานที่บริเวณนี้เป็นป่าห้วยทั่วไป ต้องใช้ช้างเดินเหยียบเพื่อให้เป็นร่อง
เป็นทางเดิน และเป็นแนวสำหรับขุดร่องน้ำนำน้ำจากน้ำแม่ดเข้ามา ดังนั้น หมู่ ๒ จึง
เรียกว่า โละป่าห้วย

(อนุ เนินหาด, ๒๕๕๒: ๕๘)

เรื่องบ้านท่าช้าง (แพร่) นิทานเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตของล้านนาที่มี
อาชีพค้าขายได้ใช้ช้างเป็นพาหนะในการขนส่งสินค้า และใช้ช้างเป็นพาหนะในการเดินทางไปทำ
การค้าขายในต่างเมือง ซึ่งลักษณะทางภูมิศาสตร์ของล้านนาส่วนใหญ่เป็นภูเขา การเดินทาง
ต้องอาศัยสัตว์ที่มีขนาดใหญ่และแข็งแรงทำให้การบรรทุกสัมภาระได้รับความสะดวกสบาย
มากกว่าที่จะใช้แรงงานคนในการช่วยแบกหามสินค้าเพียงอย่างเดียว ดังเนื้อหานิทานความว่า

ในอดีตพื้นที่บริเวณนี้มีทำเลดีมีน้ำท่าบริบูรณ์ พวกพ่อค้าคนเดินทางมักจะมาพัก
แรมกันสถานที่ที่พ่อค้าเอาช้างไปเลี้ยงจึงเรียกว่า บ้านท่าช้างในปัจจุบัน

(ชิตินันดา จินาจันทร์ และวราภา เลหาเพ็ญแสง , ๒๕๔๗: ๘๒)

การใช้ช้างเป็นพาหนะในการขนส่งสินค้าของพ่อค้าที่เดินทางไปต่างถิ่น พ่อค้าแต่ละ
กลุ่มอาจมีความนิยมในการใช้สัตว์ที่ต่างกัน อาจจะด้วยสถานะของพ่อค้าหรือทัศนคติของ
พ่อค้าเองที่เลือกใช้สัตว์แต่ละชนิดในการขนส่งสินค้าดังปรากฏในหนังสือ Change and
Persistence in the Thai Society ที่กล่าวถึงเส้นทางการเดินทางที่ลำบากเมื่อผ่านพื้นที่สูงหรือ
ภูเขา บางครั้งต้องข้ามแม่น้ำหลายครั้ง จึงเห็นได้ว่าสภาพภูมิศาสตร์ของล้านนาเป็นตัวกำหนด
ระยะเวลา ปริมาณสินค้า และพาหนะที่พวกพ่อค้าใช้ พ่อค้าฮ่อใช้ม้าและล่อเพราะเดินทางไกล
ได้รวดเร็ว ขณะที่พ่อค้าไทใหญ่และพม่าใช้วัวต่าง ส่วนพ่อค้าลาวใช้เรือและช้าง การใช้พาหนะที่
ต่างกันทำให้ขอบเขตการค้าต่างกัน (Michael Moerman, 1975: 156) สอดรับกับบันทึกของคณะ
มิชชันนารีที่ได้กล่าวถึงพาหนะของกลุ่มพ่อค้าที่ทำการค้าขายในเขตพื้นที่เชียงแสนไว้ใน
เอกสาร The Foreign Missionary ซึ่งได้กล่าวถึงเชียงแสนว่า ในอดีตเคยเป็นเมืองท่าแม่น้ำมา
ก่อน อีกทั้งยังเป็นยังศูนย์กลางการบริหารราชการมาตั้งแต่อดีตและเป็นแหล่งที่อุดม
สมบูรณ์มีการปลูกข้าวและพืชอื่นๆ ที่ส่งไปขายถึงหลวงพระบางและเชียงรุ่ง ด้วยศักยภาพ
ดังกล่าวส่งเสริมการเพิ่มของจำนวนประชากร ทำให้เชียงแสนและเชียงรายได้รับการกล่าวถึงว่า
เหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางสำคัญของการค้าไปสู่ดินแดนทางเหนือ คือ เชียงตุง เชียงรุ่ง และหลวง
พระบางทางตะวันออก โดยเดินทางจากเชียงใหม่ไปเชียงรายโดยช้างเป็นพาหนะใช้เวลา ๑๑
วัน จากเชียงรายล่องเรือมาตามลำน้ำกกถึงเชียงแสนใช้เวลา ๒ วัน (Payap University Archives,
1873: 119)

ข้อมูลนิทานเหล่านี้ ทำให้เราเห็นภาพของวิถีชีวิตของคนล้านนาที่มีความสัมพันธ์กับช้าง เกี่ยวกับการประกอบอาชีพในหลากหลายมิติจนกลายมาเป็นชื่อของหมู่บ้านหรือสถานที่ของ ล้านนา ซึ่งอาชีพที่ปรากฏอยู่ในนิทานมีทั้งการทำไม้ซึ่งเป็นที่ยืนยันถึงความอุดมสมบูรณ์ ของทรัพยากรในพื้นที่ล้านนา และอีกอาชีพหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีของคนล้านนาคือ การทำนาปลูกข้าว นิทานก็สะท้อนให้เห็นว่าล้านนามีการปลูกข้าวเพื่อบริโภคมาเป็นเวลาช้านาน และเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญสามารถที่จะเลี้ยงตนเองได้ นอกจากนั้น นิทานยังแสดงให้เห็นอาชีพการค้าขายการเดินทางของพ่อค้ากลุ่มต่างๆ ที่ออกเดินทางไปค้าขายในเมืองท่าสำคัญต่างๆ ดังนั้นนิทานพื้นบ้านล้านนาที่กล่าวถึงการเดินทางของพ่อค้าจนกลายมาเป็นชื่อของหมู่บ้าน เป็นการสะท้อนให้ความสัมพันธ์ของคนกับช้างในการประกอบอาชีพค้าขายได้อย่างชัดเจน ดังนั้นช้างกับคนจึงมีส่วนช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิต จนเกิดเป็นนิทานเรื่องเล่าและกลายมาเป็นชื่อบ้านนามเมืองนั่นเอง

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่านิทานพื้นบ้านล้านนาที่ได้แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของช้างกับการตั้งถิ่นฐานของคนนั้น นิทานได้ชี้ให้เห็นถึงที่มาของภูมินามของล้านนาที่เกิดจาก ความสัมพันธ์ของคนกับช้างจนกลายมาเป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัย ซึ่งสรุปได้ว่าภูมินามอาจจะเกิด จากการทำทางของช้างเอง ตลอดถึงการประกอบอาชีพทำมาหากินของคน เช่นการใช้ช้างชักลากซุง การใช้ช้างบรรทุกสัมภาระในการเดินทางไปค้าขายต่างถิ่น และการใช้ช้างช่วยทำนา ซึ่งนิทานเหล่านี้ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่ของล้านนามีช้างอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และ คนมีความคุ้นเคยกับช้าง อีกทั้งรู้จักนำเอาช้างมาช่วยในการทุนแรงทำงานประกอบอาชีพ

๔.๔ ช้างในบริบททางสังคมของชาวล้านนาในปัจจุบัน

ช้างนอกจากจะมีความหมายที่สะท้อนถึงความคิด โลกทัศน์ของคนล้านนาในมิติอื่นๆ แล้ว ช้างยังปรากฏอยู่ในบริบททางสังคมของคนล้านนาในด้านต่างๆ ซึ่งการปรากฏดังกล่าวนี้ ก็สืบเนื่องมาจากการรับรู้ หรือการตีความหมายของช้าง จากลักษณะท่าทาง รูปร่าง อุปนิสัยและคุณสมบัติของช้าง ดังจะเห็นได้จากการปรากฏของช้างในนิทานพื้นบ้านล้านนา

ช้างในบริบททางสังคมของชาวล้านนาในปัจจุบัน ช้างยังได้ปรากฏอยู่ในบริบทอื่นๆ ทางสังคม อีก เพราะนอกจากช้างจะมีรูปร่างที่ใหญ่โต มีพลังแล้ว ช้างยังถูกนำไปเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนใน บริบททางสังคมด้านอื่นๆ ได้แก่ การเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม การใช้เป็นสัญลักษณ์ในองค์กรต่างๆ การใช้ตั้งไว้หน้าศาสนสถาน และการใช้เป็นรูปสัญลักษณ์ในผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ และอุตสาหกรรมการค้า ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับช้างที่เข้ามามีบทบาทอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของคน ในการนำเอาช้างมาใช้เป็นสัญลักษณ์ในหลากหลายมิติ ซึ่งสามารถแจกแจงได้ดังนี้

๔.๔.๑ ปรากฏอยู่ในพิธีกรรม

ปัจจุบันในบริบททางสังคมของคนล้านนา ช้างยังได้เข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีความเชื่อของคนอยู่จำนวนไม่น้อย ดังที่ปรากฏให้เห็นในพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ทั้งด้านโหราศาสตร์ ด้านคาถาอาคม เครื่องรางของขลัง และพิธีเกี่ยวกับความตาย ซึ่งพิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้ยังฝังรากลึกปรากฏอยู่ในสังคมล้านนา ได้แก่

๑) ด้านโหราศาสตร์ คนล้านนาได้มีความเชื่อเกี่ยวกับช้างในเรื่องทางโหราศาสตร์ จึงได้นำเอาช้างมาเป็นตัวเพ็ง(ออกเสียงว่าตัวเป็ง)นักษัตรประจำปีเกิดของคนเกิดปีกุน ซึ่งอาจแตกต่างจากความเชื่อของคนภาคกลางที่ใช้ นักษัตรปีกุนเป็นหมู แต่มีผู้รู้บางท่านกล่าวว่า คำว่า กุน แท้จริงน่าจะมาจากศัพท์ว่า กุญช ที่แปลว่าช้าง แต่อย่างไรก็ตาม การที่คนล้านนา นำเอาช้างมาเป็นนักษัตรประจำปีเกิดของตนก็น่าจะเกิดจากช้างเป็นสัตว์ที่สง่างามมีพลังประกอบกับความเชื่อจากแหล่งอื่นเข้ามาผสมด้วย ดังปรากฏภาพในพับสาของคนล้านนาที่ได้นำช้างมาเป็นปีนักษัตรปีไค้ (ปีกุน)

ภาพที่ ๔.๑ ช้างในโหราศาสตร์

(ที่มา: เอกสารพับสาของวัดหนองพันเงิน ต.ยูหว่า อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่)

นอกจากนี้ ยังได้มีการนำช้างมาเป็นสิ่งสำหรับการทำนายทายทักปีเกิดของคนในแต่ละช่วงอายุ ซึ่งคนล้านนาเรียกคำรำนี้อาว่า ดาราโยกช้างแก้ว ซึ่งในภาพของช้างที่นำมาทำนายทายทัก

จะมีหมายเลขกำกับอยู่ตามส่วนของอวัยวะต่างๆ ของช้าง โดยที่หมายเลขแต่ละตัวนั้นหมายถึงวันต่างๆ ได้แก่ เลข ๑ วันอาทิตย์, เลข ๒ วันจันทร์, เลข ๓ วันอังคาร, เลข ๔ วันพุธ, เลข ๕ วันพฤหัสบดี, เลข ๖ วันศุกร์, เลข ๗ วันเสาร์ ซึ่งวิธีการนับให้เริ่มนับเลข ๑ ที่วันเกิดของคน เช่น คนเกิดวันพฤหัสบดี ก็ให้เริ่มนับเลข ๕ ไปตามลำดับจนครบอายุของคน จากนั้นก็ให้มาดูที่คำทำนายทายทัก ซึ่งคำทำนายทายทักก็มักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในช่วงอายุของคนในแต่ละปีนั่นเอง ดังภาพ

ภาพที่ ๔.๒ ตำราโยกช้างแก้ว
(ที่มา: เอกสารพิพิธสาของรศ. ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล)

ส่วนความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม คนยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องวันข้างดินออก ซึ่งวันใดดินออกอะไร โบราณยังมีความเชื่อเกี่ยวกับวันข้างดินออก ที่โบราณท่านบอกไว้ว่า ไม่ให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือเป็นข้อห้ามในแต่ละวัน และความเชื่อที่เกี่ยวกับข้อห้ามกระทำกับผืนดิน โดยเฉพาะที่เรียกว่า วันข้างน้อยออกแทงดิน เป็นฤกษ์ยามสำหรับการปลูกเรือนของคนล้านนา อีกทั้งในพิธีซื้อที่ดินจากเจ้าที่ ยังมีการกำหนดให้ทำสะทวง (อ่านว่า สะตวง) แล้วใส่รูปช้าง ม้า ข่าชาย และข่าหญิง เพื่อเป็นการขอซื้อที่ดินจากเจ้าของเดิมที่ล้มหายตายจากไปแล้ว สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อต่อช้างในมิติทางโหราศาสตร์

๒) ด้านคาถาอาคมและเครื่องราง คนล้านนายังนำเอาช้างมาใช้ในรูปแบบของคาถายันต์และเครื่องรางของขลัง เช่น ใช้ทางด้านเมตตามหานิยม คำชาย ได้แก่ คาถาช้างเผือก คาถาช้างโคลง ใช้ทางด้านแก้อาถรรพ์ ได้แก่ คาถาช้างน้ำ คาถาช้างพู่ก่างาเขียว คาถาช้างน้ำแทงเงา

คาถาช้างน้อยงาแดง อีกทั้งยังมีการเขียนยันต์ลงบนผิว เขียนใส่กระดาษสาทำเป็นไส้เทียน เพื่อทำเทียนบูชาและสักลงไปในร่างกาย ก็เนื่องด้วยช้างเป็นสัตว์ที่สง่างาม มีเสน่ห์แฝงไปด้วยพลัง

ส่วนอวัยวะของช้างยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องรางที่คนเชื่อว่ามีพลัง ช้างยังได้ถูกนำไปใช้ในมิติของความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับอวัยวะต่าง ๆ ของช้างซึ่งคนล้านนาเองมีความเชื่อเหล่านี้อยู่ในเกือบทุกพื้นที่ เช่นความเชื่อเรื่ององอาจช้าง คนล้านนาเชื่อว่างาที่แทงอยู่ในไม้มีคุณทางด้านการป้องกันสิ่งชั่วร้าย แก้กุณไสย แก้โป่งยา แก้พิษ งาที่ช้างงัดไม้แล้วกระเด็นหรือที่เรียกว่า งากำจาย หรืองากระจาย เอาไปใช้แหกหรือจะนำเอาไปทำค้ำมิดหมอเพื่อที่ใช้แหกจะดีมาก และเชื่อกันว่า งาช้างที่กระเด็นตกจะดีกว่างาที่คนไปลักลอบตัดเอามา เพราะเหมือนกับการไปขโมยมาจากเจ้าของที่เขายังไม่อนุญาตนั่นเอง อีกทั้งยังมีการนำเอางาช้างมาขูดผสมน้ำมันตะกั่วไสย ส่วนงวงหรืองอยของช้าง ซึ่งเชื่อกันจะมีหนึ่งอัน คนล้านนาเชื่อว่ามีคุณวิเศษในด้านการหาเงินทอง การทำมาหากิน การค้าขาย ทำให้มีโชคลาภ ส่วนมากจะนิยมนำเอาไปแกะเป็นรูปนางกวัก ส่วนขนของช้างนิยมนำเอามาถักเป็นแหวนป้องกันคุณไสยแก้ปัดรังควาญ (สัมภาษณ์พระภิกษุญา ขนฺติโก วัดปงสนุกเหนือ จ.ลำปาง ๒๑ มกราคม ๕๕)

ภาพที่ ๔.๓ มิดค้ำมงามช้างที่ใช้ประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ ๔.๔ งาช้างใช้ในการแก้คุณไสย

ภาพที่ ๔.๕ รกช้างใช้ในทางเมตตามหานิยม

นอกจากนี้ ยังมีสิ่งที่ใช้บังคับช้างที่เรียกว่า อังกฤษ หรือว่าขอสับช้างซึ่งเป็นเครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับช้าง เพราะครูญช้างจะใช้ในการบังคับช้างให้ทำตามคำสั่ง คนล้านนามีความเชื่อว่า ขอช้างนิยมนำไปใส่ในขันตั้งเพื่อทำให้คนที่ถือขันตั้งนั้นมีฤทธิ์เดช ประสบความสำเร็จในสิ่งที่จะทำ และใช้ในกรณีที่เสาคกน้ำมัน หรือนำเอาไม้สองนางมาสร้างบ้าน ก็จะนำเอาขอช้างมามนต์คาถากำกับแล้วสับลงไปที่เสาคกน้ำมันหรือที่ไม้สองนางจะทำให้เสาหายจากการตกน้ำมันฝีสองนางก็จะไม่สามารถแสดงฤทธิ์เดชได้ และยังใช้ในการสับดึงเอาเรือนสองหลังมาสร้างเป็นหลังเดียวได้ ใช้ผ่าจันทลูกศรที่ติดแม่ อีกทั้งยังเป็นหนึ่งในมงคล ๑๐๘ ในรอยพระพุทธบาทอีกด้วย (สัมภาษณ์ พระณัฐพงษ์ ฐานวิโร วัดร่องฆาร จ.เชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๕๕)

ภาพที่ ๔.๖ ขอสับช้าง

๓) ด้านพิธีเกี่ยวกับความตาย ช่วงชีวิตของคนๆหนึ่งย่อมหนีไม่พ้น การเกิด การแก่ การเจ็บและการตาย คนแต่ละชนชาติย่อมมีคติความเชื่อต่อชีวิตหลังความตายที่แตกต่างกัน และเป็นเหตุผลนำมาซึ่งพิธีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ที่ผู้อยู่เบื้องหลังได้ทำให้กับผู้ที่เดินทางไปสู่ปรโลกภายภาคหน้า คนล้านนาเองก็มีพิธีเกี่ยวกับการทำศพให้กับผู้ที่ล่วงลับ แต่เดิมก็ใช้การฝัง ต่อมาอาจจะด้วยได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาเข้ามา หรือสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนไปจึงทำให้คนล้านนา เปลี่ยนพิธีการส่งสการจากฝังมาเป็นการเผาแทน

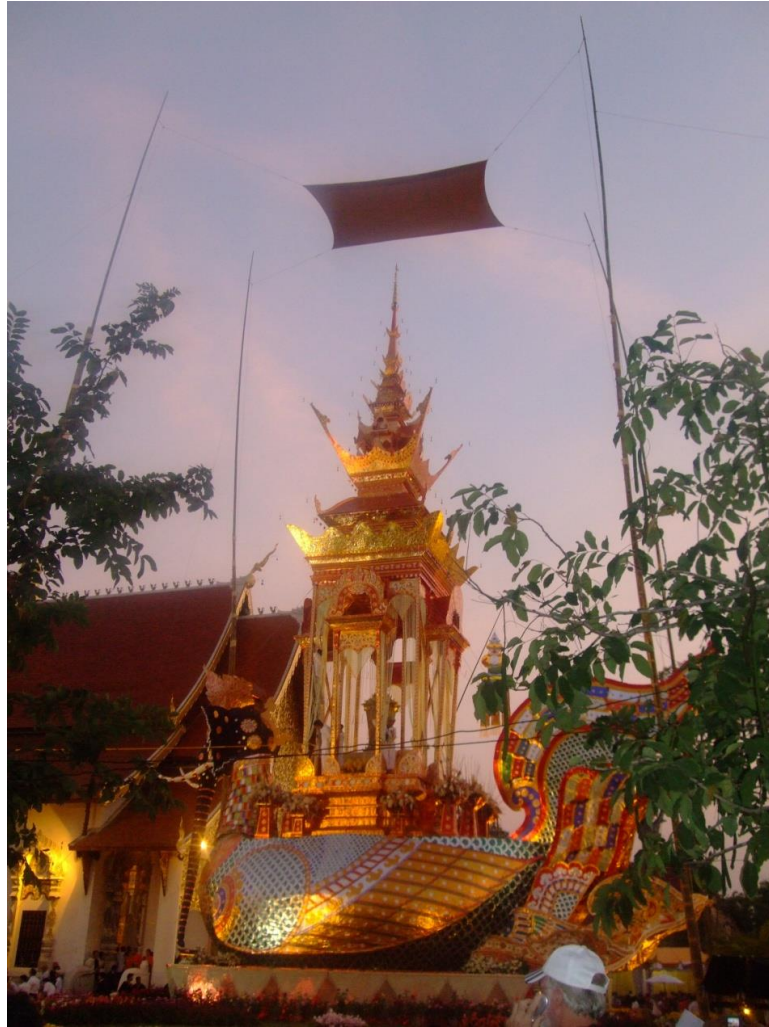
พิธีศพของบุคคลสำคัญ ๒ ประเภทในสังคมล้านนาที่มีการจัดการพิธีศพที่พิเศษและแตกต่างจากคนสามัญธรรมดาทั่วไปนั่นคือ พระเถระชั้นผู้ใหญ่ และเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งพิธีการจัดการศพของคนทั้ง ๒ ประเภทนี้นิยมเอาศพวางไว้บนหลังนกหัสติลิงค์ เพราะเชื่อว่านกชนิดนี้จะนำพาเอาดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ หรือพรหมโลก ซึ่งนกหัสติลิงค์นี้เป็นนกที่พิเศษคือ เป็นนกที่มีหัวเป็นช้างมีงวง มีงา แต่มีตัวเป็นนกคล้ายหงส์ เป็นการผสมผสานกันระหว่างช้างกับนกกับจินตนาการของคน ซึ่งเหมือนกับสัตว์หิมพานต์ทั้งหลาย เช่นคชสีห์ ทักทอ กุญชรวารี เป็นต้น และเชื่อกันว่านกชนิดนี้มีกำลังเท่ากับช้าง ๕ เชือก ซึ่งนกดังกล่าวนี้ได้ปรากฏในพระธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๒ เรื่องพระนางสามาวดี ความว่า “ในสมัยนั้นนกหัสติลิงค์ บินมาโดยอากาศ เห็นพระราชเทวี จึงชลอปีกโผลงโดยหมายว่าขึ้นเนื้อพระราชาทรงตกพระทัยด้วยเสียงโผลงนั้น จึงเสด็จลุกเข้าไปยังภายในราชนิเวศน์ พระเทวี ไม่อาจไปโดยเร็วได้ เพราะทรงครรภ์และเพราะเป็นผู้มีชาติแห่งคนขลาด ครั้นนั้นนกจึงโผลง ยังพระนางนั้นให้นั่งอยู่ที่ทรงเล็บ บินไปสู่อากาศแล้วเขว่านกเหล่านั้น ทรงกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก เพราะฉะนั้นจึงนำเหยื่อไปทางอากาศ จับ ณ ที่อันพอใจแล้ว ย่อมเกี่ยวมั่งสะกิน.....” (ธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๒ , ๒๕๓๔: ๕) ซึ่งเป็นการบรรยายให้เห็นถึงลักษณะและพลังกำลังของนกชนิดนี้ได้ชัดเจน

นอกจากนี้ นกหัสติลิงค์ ยังปรากฏในตำนานมูลศาสนา ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาของล้านนาที่เก่าแก่ ได้กล่าวถึงความมีอยู่และพลังกำลังของนกหัสติลิงค์ดังกล่าวว่า ในกาลนั้น ยังมีนกหัสติลิงค์ตัวหนึ่ง อยู่เหนือยอดลูกหนึ่งชื่อจิบา อันมีในระหว่างท่ามกลางเมืองลพูน และเมืองพุกามนั้น นกตัวนั้นมันย่อมอุปฐากอนุสิสสฤทธินั้นทุกวันๆ ในทันใดนั้นอนุสิสสฤทธิจึงบอกกับนกตัวนั้นว่า ยังมีสหายเรา ๒ คนๆ หนึ่งชื่อว่าวาสุเทวฤทธิ อีกคนหนึ่งชื่อว่าสุกกทันตฤทธิอยู่หนขุนน้ำโพ้น เธอมีความปรารถนาจะสร้างยังพระนครอันหนึ่ง และเธอทั้งสองมีความประสงค์อยากจะไต่ยงเกล็ดหอยท่านจงไปนำเอามายังเกล็ดหอยแด่มหาสมุทรโพ้น ได้แล้วจงนำเอาไปส่งให้ฤทธิทั้ง๒นั้นด้วย ฝ่ายวานกหัสติลิงค์ตัวนั้น เมื่อได้ยินยังถ้อยคำแห่งเจ้าฤทธิกล่าวดังนั้น ก็บินไปสู่มหาสมุทรนำเอามายังเกร็ดหอย แล้วก็นำไปส่งให้แก่วาสุเทวฤทธิและ

สูกกทันตฤณี ตามทำสั่งของอนุสิสตฤณีนัน ครั้นไปถึงจึงไปจับอยู่ที่ต้นไม้ต้นหนึ่ง ริมแม่น้ำระ
มิงหนตะวันตก ตรงที่พระศาสดาทรงประดิษฐานพยากรณ์ ครั้นนั้นแล้วทั้งลงมาซึ่งเกล็ดหอย
อันนั้น ณ ที่นั้น..... (ตำนานมูลศาสนา, ๒๕๓๐: ๑๘๖)

ส่วนศพของพระมหาเถระหรือเจ้านายฝ่ายเหนือของล้านนาที่นิยมทำรูปปราสาทเป็นนก
หัสติลึงค์แล้วเอาศพตั้งไว้บนหลังของนกนั้นแล้วเคลื่อนไปสู่สุสานหรือบางแห่งอาจไม่มีการ
เคลื่อนที่ ซึ่งก็แล้วแต่สถานการณ์และสถานที่จัดงาน การที่คนล้านนาเอาศพของพระมหา
เถระและเจ้านายฝ่ายเหนือขึ้นนอนบนนกหัสติลึงค์เพราะเชื่อว่านกชนิดนี้จะนำดวงวิญญาณ
ของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้นี้ อาจได้รับอิทธิพลจากไตรภูมิพระร่วงที่กล่าวถึงนกหลายชนิด
รวมทั้งนกหัสติลึงค์ด้วยที่จะคาบเอาศพไปจากอสุรกรูทวิปเพื่อที่จะทำให้ทวีปดังกล่าวสะอาด
ดังความปรากฏในไตรภูมิว่า “ผิวว่าแลเมื่อเขาแลตายจากกัน เขามีได้เป็นทุกข์เป็นโศก แลมิได้
ร้องไห้รักกันเลย เขาจึงเอาศพนั้นอาบนํ้าแลแต่งแ่ง หากกระแจะแลจวงจันทร์ นำมันอันหอม
และนุ่งผ้าห่มผ้าให้แล้วประดับด้วยเครื่องถนิมอาภรณ์ทั้งปวงให้แล้ว แล้วจึงเอาศพนั้นไปวาง
ไว้ในที่แจ้ง ยังมีนกสิ่งหนึ่ง เทียรย้อมบินเที่ยวไปทั่วแผ่นดินอสุรกรูทวิปนั้น นกนั้นครั้งว่าแล
เห็นซากอศกได้ นกนั้นก็คาบเอาซากอศกนั้น ไปเป็นกำนัลบ้านนกนั้น เพราะว่ามิให้อูกกรุก
ในแผ่นดินเขานั้นได้ ลางคาบ คาบไปเสียในแผ่นดินอันอื่นก็ว่า ลางคาบ คาบไปเสียในฝั่งทะเล
ว่าชมพูทวีปอันเราอยู่นี้เหตุให้พื้นอันทรายในแผ่นดินอสุรกรูทวิปนั้นแล อันว่านกนั้นได้ ลาง
อาจารย์ว่านกหัสติลึงค์ ลางอาจารย์ว่านกอินทรี ลางอาจารย์ว่านกกด มันมาคาบเอาอศกไปเสีย
นั้น ลางอาจารย์ว่าเอาตีนคืบไปเสีย...” (ไตรภูมิพระร่วง, ๒๕๒๖: ๔๗)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ ๔.๗ รูปปราสาทนักษัตติลึงค์พระพุทธรูปจนวนราภรณ์ (หลวงปู่จันทร์ กุสโล)
อดีตเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ต. พระสิงห์ อ. เมือง จ. เชียงใหม่

ประเพณีการลากปราสาทนักษัตติลึงค์ในล้านนานั้นไม่สามารถบอกได้แน่ชัดว่าเริ่มมาตั้งแต่สมัยใด แต่มีปรากฏหลักฐานในพงศาวดารโยนกตอนหนึ่งว่า “จุลศักราช ๕๔๐ ปีชาลสัมฤทธิ์ศก เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ...นางพญาวิสุทธิเทวี...ต้นนังเมืองนครพิงค์...ถึงสวรรคตพญาแสนหลวง จึงแต่งการพระศพ...ทำเป็นวิมานบุษบกตั้งอยู่บนหลัง...นักษัตติลึงค์ตัวใหญ่...แล้วนุคลากไปด้วยแสงจ่างคชสาร...จาวบ้านจาวเมืองเดินด้วยกัน...จะก้าแบ่งเมืองออกไปต่างต่งวัดโลกโมฬี...และทำการถวายพระเพลิง ณ ที่นั้น...เผาตั้งฮูปนักษัตติลึงค์และวิมานบุษบกนั้นด้วย...(พระยาประชากิจกรจักร. ๒๕๑๕: ๓๐๘)

ภาพที่ ๔.๘ รูปปราสาทนภสถติลิ่งศพรูปาเงินแก้ว (พระครูสถิตพิลาส) อายุ ๘๖ ปี
อดีตเจ้าอาวาสวัดแสงสว่าง อ.หางดง จ.เชียงใหม่

ปัจจุบันงานศพที่ยังเป็นที่นิยมของคนล้านนาเกี่ยวกับการทำศพที่ใช้นกหัสติลิงค์ทำเป็นปราสาทนั้นยังพบเห็นได้ทั่วไปในงานศพของพระของพระมหาเถระอันเป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายส่วนการทำศพของเจ้านายฝ่ายเหนือไม่น่าปรากฏให้เห็น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ช้างถึงแม้จะมีการผสมผสานกับนกจนกลายเป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ แต่คนล้านนาในบริบททางสังคมปัจจุบันก็ยังคงเชื่อในพลังอำนาจพิเศษของช้างในการที่จะนำเอาผู้ตายไปสู่สัมปรายภพที่ดีและสูงส่งนั่นเอง

๔.๔.๒ การใช้รูปช้างเป็นตราสัญลักษณ์ประจำองค์กร

ตราสัญลักษณ์ขององค์กรแฝงไปด้วยความหมายตามคติความเชื่อต่อที่สัญลักษณ์นั้นๆ แต่องค์กรได้นำเอาช้างมาเป็นสัญลักษณ์ของตน เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ ทรงพลังและสง่างาม เป็นที่น่าเกรงขาม การนำสัญลักษณ์ช้างมาใช้ภายในองค์กรจึงเกิดการ

ตีความหมายที่แตกต่างกันออกไป ความหมายของช้างในแต่ละองค์ก็จะขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายที่ต้องการสื่อออกไปให้ผู้รับสารได้ทราบ องค์กรที่นำช้างมาเป็นตราสัญลักษณ์ ได้แก่ ตราสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดเชียงใหม่ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน และตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดเชียงราย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) ตราสัญลักษณ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาพที่ ๔.๕ ตราสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(ที่มา: www.cmu.ac.th)

เป็นรูปช้างคบเพลิง และมีสุภาษิตเป็นภาษาบาลีว่า อดุลานันท์ ทมยพันธุ์ ปณัฑิตา อยู่ในกรอบเส้นรอบวงด้านบน และคำว่ามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๐๗ อยู่ด้านล่างตรงกลาง ระหว่างข้อความทั้งสองนี้ มีดอกสักคั่นกลาง อยู่ทั้งด้านซ้ายและด้านขวา ซึ่งมีความหมายดังนี้

ช้างเป็นสัตว์ที่มีคุณค่าสูงมากในภาคเหนือ จึงถือเป็นสัญลักษณ์ของทางภาคเหนือ การก้าวย่างของช้าง หมายถึง ความเจริญก้าวหน้า ไม่หยุดยั้ง คบเพลิง หมายถึง ความสว่างไสวแห่งปัญญาและวิชาการ รัศมี ๘ แฉก หมายถึง คณะทั้ง ๘ ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จัดตั้งขึ้นตามวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งมหาวิทยาลัย พุทธสุภาษิต อดุลานันท์ ทมยพันธุ์ ปณัฑิตา มีความหมายว่าบัณฑิตย่อมฝึกตน ส่วนดอกสักที่ปรากฏอยู่ทั้งสองด้าน ถือว่าเป็นต้นไม้ที่มีค่าและมีความอุดมสมบูรณ์ในภาคเหนือ (ที่มา: www.cmu.ac.th)

๒) ตราประจำจังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ ๔.๑๐ ตราประจำจังหวัดเชียงใหม่

(ที่มา: picpost.postjung.com)

ช้างในเรือนแก้ว ช้างเผือกในเรือนแก้วนั้น มีความหมายอยู่ ๒ ประการคือ ช้างเผือก คือ ช้างที่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทูลเกล้าถวายแด่พระพุทธเลิศหล้านภาลัย และได้ขึ้นระวางเป็น ช้างเผือกเอกในรัชกาล ส่วนเรือนแก้ว คือ ดินแดนที่บรรพบุรุษศาสนาให้รุ่งเรือง

๓) ตราประจำจังหวัดเชียงราย

ภาพที่ ๔.๑๑ ตราประจำจังหวัดเชียงราย

(ที่มา: www.chiangrai108.com)

รูปช้าง หมายถึง นิมิตรของความรุ่งเรืองในอดีต เพราะเคยได้ใช้เป็นกำลังสำคัญในการทำศึกปราบศัตรูจนได้รับชัยชนะ

๔) ตราประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ ๔.๑๒ ตราประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน
(ที่มา: www.m-culture.go.th)

รูปช้างในท้องน้ำ หมายถึงการฝึกช้างป่าให้รู้จักการบังคับบัญชาในการรบและงานด้านต่างๆ นับเป็นความเชี่ยวชาญของชาวเมืองมาแต่โบราณ

ดังนั้น การนำเอารูปช้างมาเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ นั้นจึงขึ้นอยู่กับความคิดของแต่ละหน่วยงานที่นำมาใช้ ประกอบการรับรู้เรื่องราวของช้างและมุมมองที่มีต่อช้าง ซึ่งคนทั่วไปมักเห็นว่า ช้างคือสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ การสร้างสร้างความรู้สึกรถึงความยิ่งใหญ่ให้กับหน่วยงานหรือท้องถิ่นของตน จึงอาจเป็นอีกเหตุผลหนึ่งในการนำเอาช้างมาเป็นตราสัญลักษณ์แทนความหมายที่ต้องการสื่อออกไปให้คนทั่วไปได้รับทราบนั่นเอง

๔.๔.๓ รูปปั้นผู้พิทักษ์ศาสนสถาน

ช้างเป็นสัตว์มงคล มีพลัง คนจึงนิยมเอารูปปั้นช้างมาตั้งไว้ในตำแหน่งต่างๆ ของสถานที่ โดยเฉพาะศาสนสถานหรือวัดต่างๆ ที่นิยมนำเอาสัตว์ที่มีความหมายในเรื่องมงคล มีพลัง มีอำนาจ เพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลให้แก่สถานที่ และเพื่อคุ้มภัยให้แก่สถานที่ บางแห่งอาจนิยมใช้รูปพญานาค หรือ รูปสิงห์มาตั้งวางไว้ที่ประตูทางเข้าวัด

ชาวล้านนาานิยมนำเอาช้างมาตั้งไว้หน้าวัด เพราะเชื่อว่าช้างเป็นสัตว์มงคล มีอำนาจและเป็นเมตตามหานิยม นอกจากนี้ คติของการนำช้างมาไว้หน้าประตูศาสนสถานที่สำคัญอาจได้รับคติความเชื่อเรื่องช้างเป็นทวารบาลสามารถป้องกันสิ่งชั่วร้ายได้ ดังนั้นจึงต้องการให้ช้างซึ่งเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างใหญ่โต สง่างาม สามารถช่วยป้องกันภัยอันตรายทั้งปวงได้ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของแมนมาส ขวลิขิต (๒๕๕๐ : ๑๑) กล่าวว่า ช้างเป็นสัตว์ที่ได้รับการยกย่องและนับถือจึงถูกนำมาใช้ในด้านไสยศาสตร์เกี่ยวกับคาถาอาคมต่างๆทั้งด้านเมตตามหานิยม

และปิดเป้าสิ่งไม่ดีทั้งหลาย นอกจากนั้นรูปช้างยังถูกนำไปใช้ในการป้องกันสิ่งไม่ดีดังจะเห็นตามเทวสถานมีการตั้งรูป ในท่าหมอบแสดงความเคารพอยู่ตามประตูทางเข้าเพราะเชื่อกันว่าช้างจะสามารถป้องกันตามเลวร้ายหรือความเป็นอัปมงคลต่างๆที่จะเข้ามาสู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น เช่นเดียวกับทวารบาลอื่นๆ ดังนั้นจึงนิยมนำเอารูปปั้นช้างมาตั้งไว้บนกำแพงหน้าวัด ได้แก่

วัดหนองพันเงิน ต.ยูหว่า อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่

ภาพที่ ๔.๑๓ ช้างเฝ้าประตูหน้าวัดหนองพันเงิน ต.ยูหว่า อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่

วัดศรีปันเงิน ต.ยูหว่า อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่

ภาพที่ ๔.๑๔ ช้างเฝ้าประตูหน้าวัดศรีปันเงิน ต.ยูหว่า อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่

ภาพที่ ๔.๑๕ ช้างเฝ้าประตูหน้าวัดศรีชุม ต.ทุ่งรวงทอง อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่

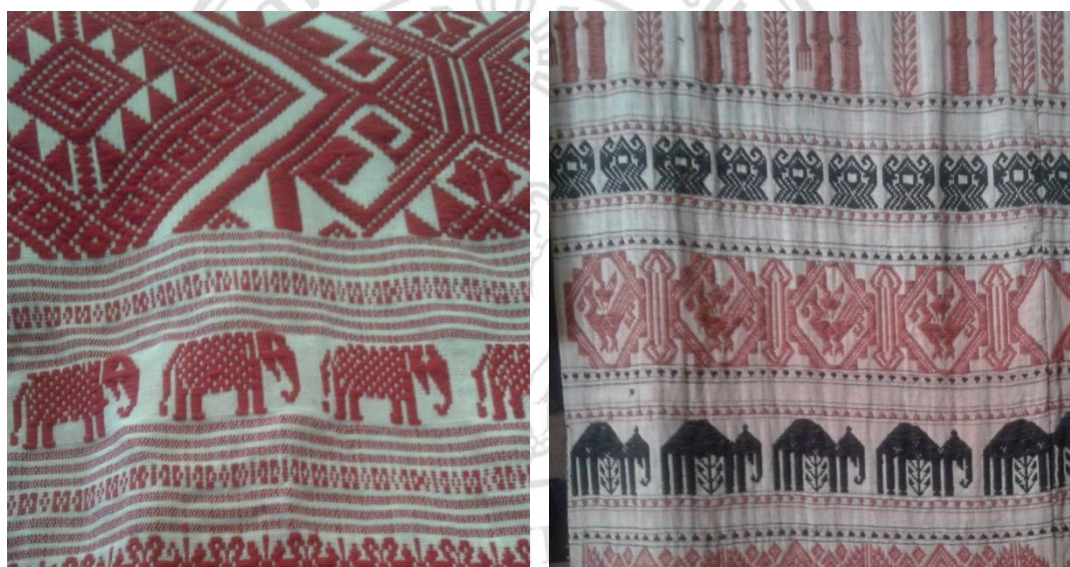
ดังนั้น ในบริบททางสังคมล้านนาในปัจจุบัน ช้างยังคงมีความสำคัญต่อความรู้สึกและมุมมองของคนที่มีต่อช้าง และปรากฏให้เห็นในรูปของทวารบาลที่คอยรักษาประตูตามวัดหรือศาสนสถานต่างๆ มากมาย อีกทั้งช้างยังถูกยกย่องให้เป็นสัตว์ที่เป็นมงคลและมีความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถปกป้องคุ้มครองอันตรายและป้องกันสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายที่จะเข้ามาสู่สถานที่เหล่านั้นอีกด้วย

๔.๔.๔ การใช้สัญลักษณ์รูปช้างในผลิตภัณฑ์และอุตสาหกรรมการค้า

นอกจากช้างจะปรากฏอยู่ในบริบทต่างๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ในสังคมล้านนาปัจจุบัน ได้มีการนำเอาช้างมาเป็นสัญลักษณ์ในผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ต่างๆ เพื่อสร้างจุดเด่นให้กับอุตสาหกรรมการค้า ซึ่งมีทั้งผ้าทอ ตุ๊ก เครื่องใช้เซรามิก เครื่องใช้พลาสติก ตลอดจนการแกะสลักไม้รูปช้างออกจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว หรือผู้ที่สนใจสามารถสร้างรายได้ให้เกิดขึ้น ซึ่งผลิตภัณฑ์เหล่านี้สามารถนำไปใช้ได้จริงและสามารถนำไปประดับบ้านหรือสำนักงาน เพื่อความเป็นมงคลและสวยงามได้อีกด้วย

๑) ผ้าทอ การทอผ้า เป็นเสมือนวิถีของคนที่ยึดเหนี่ยวกันมา ซึ่งในสังคมที่ผลิตเพื่อการยังชีพ การทอผ้าใช้เองจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในวัฒนธรรมของคน โดยเฉพาะชาวไทยวน และไทลื้อ ที่มีเอกลักษณ์การทอผ้าเป็นแบบของตนเอง นอกจากนี้ผ้าทอ ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและลักษณะของแต่ละชาติพันธุ์

ซึ่งเทคนิคการทอผ้าก็มีเทคนิคที่แตกต่างกันออกไป เช่นเทคนิคการทอผ้ายก การทอผ้าใช้เทคนิคจิดหรือที่ไทลื้อมักเรียกว่า มุก และเทคนิคการทอผ้าจกหรือที่เรียกกันว่าผ้าตีนจกเป็นต้น ส่วนลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอก็มีหลายประเภท เช่น ลายงูลอย ลายขอเล็ก ลายขอใหญ่ ลายดอกจัน ลายนาคน ลายนก ลายหงส์ และลายช้างเป็นต้น ซึ่งผ้าทอสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายอย่างเช่น ทำหมอน ผ้าปูโต๊ะ ผ้าหอบ ผ้าແຫລບ(ผ้าปูนั่งหรือนอน) ผ้าล่อหัวช้าง ผ้าขึ้นผ้าเช็ด(ผ้าพาดบ่า) และผ้าห่อคัมภีร์ เป็นต้น ซึ่งในบรรดาลวดลายทั้งหลายที่มีปรากฏอยู่ในผ้าทอนั้น ช้างก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ปรากฏลวดลายอยู่บนผ้าทอของคนกลุ่มไท ซึ่งช้างอาจหมายถึงความเป็นมงคล หรือเพื่อบอกเล่าถึงคติความเชื่อและสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ว่ามีสิ่งใดเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอยู่บ้างนั่นเอง ดังปรากฏภาพในผ้าทอดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๖ ลวดลายช้างบนผืนผ้าทอ

๒) ตุง เป็นภาษาทางล้านนา ในภาคกลางเรียกว่า ธง เป็นสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อให้ประกอบพิธีกรรมและถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งก็มีหลายขนาดหลายลักษณะแล้วแต่การนำไปใช้ ซึ่งมีทั้งตุงที่ใช้ในงานมงคล เช่นงานปอยหลวง ทานเจดีย์ทราย เป็นต้น หรืองานอวมงคล เช่นตุงแดงที่ใช้ถอนคนตาย โหงหรือส่งวิญญาณ เป็นต้น อีกทั้งวัสดุที่นำมาทำตุงก็มีหลากหลายชนิดด้วยกัน เช่น ถ้าทำด้วยไม้ก็เรียกว่าตุงกระด้าง ถ้าทำด้วยผ้าก็เรียกว่าตุงไชย ถ้าทำด้วยสังกะสีหรือทองเหลืองเรียกว่าตุงเหล็กตุงทอง ซึ่งตุงที่ใช้ในปัจจุบันที่พบเห็นอยู่ทั่วไปได้แก่ ตุงผ้าทอที่ทำมาจากผ้าทอ ตุงโย ใช้เส้นฝ้ายสีขาวมัดหรือถักคล้ายแมงมุมชักโยมิไม้ไผ่สอดเป็นโครงปิดเป็นช่วง ๆ และตุงกระดาษ เช่นตุงไส้หมู ตุงไส้ช้าง ตุงพญาขอ โดยการนำกระดาษสีต่างๆ อย่างน้อยแผ่นละสี่มารวมกันพับไปมาแล้วตัดสลับไม่ให้ขาดจากกัน เมื่อคลี่ออกและจับหางขึ้นจะเป็นข้อพวงยาว

ปัจจุบันวัตถุประสงค์ของการใช้ตุ้มอาจเปลี่ยนไปจากเดิม มีการนำเอามาประดับตามสถานที่ต่างๆ เพื่อความสวยงาม เช่น โรงแรม สถานที่ราชการ ศูนย์การค้า เป็นต้น และสิ่งหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในลายตุ้มนั้นคือ ช้าง ซึ่งมีทั้งตุ้ม ๑๒ ราศรี และลวดลายที่อยู่ในผ้าทอที่เรียกว่าตุ้มไชย การนำเอาช้างมาปรากฏไว้บนตุ้ม ส่วนหนึ่งก็เพื่อให้ดูสวยงาม และอีกส่วนหนึ่งก็อาจหมายถึงความเป็นมงคล เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าแม้ในบริบททางสังคมในแง่ของเครื่องใช้และในพิธีกรรมก็ยังมีรูปช้างปรากฏให้เห็นอยู่ ก็เพื่อตอกย้ำถึงความสำคัญและการรับรู้ของคนเกี่ยวกับช้างที่ยังมีแทรกอยู่ในวิถีของคนปัจจุบันถึงแม้กาลเวลาและสังคมจะเปลี่ยนไปอย่างไรก็ตาม ดังปรากฏในรูปภาพตุ้มที่มีรูปช้างดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๓ ตุ้มลวดลายช้าง
(ที่มา: www.oknation.net)

๓) เซรามิก (Ceramic) หมายถึงสิ่งที่ถูกเผา แต่เดิมผลิตจากดินเหนียว คนจีนเป็นกลุ่มคนแรกๆ ที่บุกเบิกการผลิต สำหรับในประเทศไทยเซรามิก หรือเครื่องปั้นดินเผา มีมาตั้งแต่หลายพันปีแล้ว ดังปรากฏหลักฐานที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ที่มีการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาของมนุษย์โบราณ ปัจจุบันรู้จักเซรามิก โดยเฉพาะการนำมาผลิตเครื่องใช้ไม่ว่าสอยในครัวเรือนต่างๆ เช่น ถ้วย จาน แก้ว แจกัน และที่เขียนหรี เป็นต้น ซึ่งแหล่งที่ผลิตเซรามิกที่ใหญ่ของภาคเหนือได้แก่จังหวัดลำปาง เป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้แก่จังหวัดเป็นจำนวนมาก ซึ่งในอุตสาหกรรมเซรามิกก็ได้มีการนำเอารูปช้างไปประยุกต์รูปแบบการผลิตเป็นรูปช้างบ้างหรือมีรูปของช้างติดอยู่ในผลิตภัณฑ์ได้แก่กรอบรูปที่มีช้างประดับ ที่เสียบปากกาดินสอมีรูปช้างหรือแม้แต่ที่เขียนหรีที่เป็นรูปช้าง และกล่องใส่เครื่องประดับที่เป็นรูปช้าง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าใน

บริบททางสังคมของล้านนาในปัจจุบัน ช้างยังคงมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของคนซึ่งเห็นได้จากผลิตภัณฑ์เซรามิกต่างๆ ที่ใช้ในครัวเรือนและสำนักงานต่างทั้งหลาย ที่มีผลิตภัณฑ์ เครื่องใช้ไม้สอยที่เกี่ยวกับช้างอยู่ไม่น้อยนั่นเอง ดังภาพเซรามิกที่เกี่ยวกับช้างดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๘ ผลิตภัณฑ์เซรามิก

(ที่มา: www.rumruay.com)

๔) **ศิลาดล** เป็นผลิตภัณฑ์สินค้าอีกประเภทหนึ่งที่มีความนิยม เพราะเป็นเครื่องเคลือบดินเผาสีเขียวแตกลายงาโดยอาศัยน้ำเคลือบที่ทำมาจากขี้เถ้าไม้และผ่านการเผาด้วยความร้อนสูง ทำให้ดูแล้วสวยงามและดูแข็งแรง ซึ่งผลิตภัณฑ์ศิลาดลโดยมากมักจะเป็นประเภทของตกแต่งบ้าน เครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร ตลอดจนของขวัญและของที่ระลึกต่างๆ ปัจจุบันการผลิตศิลาดลได้มีการนำเอารูปของช้างเข้าไปผสมการออกแบบที่ลงตัวดังเห็นปรากฏในร้านค้าหรือบ้านเรือนทั่วไปได้แก่ แจกันช้าง ตะเกียงช้างศิลาดล ชุบน้ำชา กาแฟช้าง และเตาน้ำมันหอมศิลาดล เป็นต้น ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่ารูปของช้างได้มีปรากฏอยู่ในเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ มากมาย แม้แต่ในทางอุตสาหกรรมก็ยังมีการนำเอาช้างมาเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ในการค้าขาย เพราะช้างในล้านนายังคงมีเสน่ห์และน่าสนใจของผู้พบเห็นนั่นเอง ดังปรากฏภาพของชุบน้ำชาที่มีรูปช้างดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๕ เครื่องปั้นดินเผา

(ที่มา: www.moc.go.th)

๕) **ไม้แกะสลัก** เป็นอีกหัตถกรรมหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนล้านนา ดังจะเห็นตามวัดอารามต่างๆ ที่มีการแกะสลักไม้ได้อย่างวิจิตรบรรจง ปัจจุบันกลุ่มหัตถกรรมต่างๆ ที่ยังคงสร้างองค์กรรมมีการรวมตัวกันแกะสลักไม้ได้แก่ กลุ่มหัตถกรรมบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มหัตถกรรมบ้านกัวแลน้อย อำเภอสันป่าตอง กลุ่มหัตถกรรมบ้านจางนัก อำเภอสันกำแพง ที่ยังคงมีการแกะสลักเพื่อส่งออกหรือขายให้กับนักท่องเที่ยวตลอดถึงผู้ที่มีความสนใจในงานประเพณี และสิ่งที่ยิมนำเอามาแกะนั้นคือ ช้าง เพราะถือว่าเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับคนล้านนามาช้านาน อีกทั้งยังเกี่ยวข้องในแง่ของการทำไม้และประกอบกับช้างเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างที่งดงามในอริยบทต่างๆ ทำให้น่าสนใจ จึงทำให้ คนนิยมนำไม้แกะสลักไปตั้งหรือประดับตามสถานที่ต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลและสวยงาม ทำให้ช้างยังคงมีความสำคัญและมีบทบาทในแง่ของงานแกะสลักอยู่ไม่น้อย เพื่อบ่งบอกถึงความรู้สึกของคนที่มีต่อช้างอีกทั้งเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของช้างที่เป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองที่เกี่ยวข้องกับคนมาเป็นเวลาอันช้านาน ดังภาพช้างไม้แกะสลักที่ปรากฏดังนี้

ภาพที่ ๔.๒๐ ช้างไม้แกะสลัก

(ที่มา: www.thetrippacker.com)

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในบริบททางสังคมของคนล้านนาปัจจุบันช้างยังคงมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อของคนในมิติต่างๆ ทั้งในด้านโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ การปั้นรูปช้างไว้เป็นผู้พิทักษ์ศาสนสถาน และการนำไปเป็นตราสัญลักษณ์ในหน่วยงานราชการ ตลอดจนปรากฏอยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์ เครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือนและอุตสาหกรรมการค้าประเภทต่างๆ ซึ่งในบริบททางสังคมปัจจุบันการหยิบยกเอาช้างมาเป็นสัญลักษณ์หรือรูปแบบต่างๆ ก็อาจเป็นเพราะลักษณะทางกายภาพของช้าง และคุณสมบัติของช้าง ที่ถือว่าเป็นสัตว์มงคล มีความศักดิ์สิทธิ์ มีความสง่างาม มีความกล้าหาญ มีพลังกำลังมาก และมีความฉลาด จึงทำให้ช้างยังคงมีบทบาทดำรงอยู่ในบริบททางสังคมล้านนาปัจจุบันในหลากหลายมิติ นั่นเอง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved